

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE İLKOKULLARDA OKUTULAN TARİH
DERS KİTAPLARI
(1923–1931)

Sevcan İŞÇİMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2007

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE İLKOKULLARDA OKUTULAN TARİH
DERS KİTAPLARI
(1923–1931)

Sevcan İŞÇİMEN

Danışman: Yard. Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2007

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923-1931 yılları arasında ilkokullarda okutulan tarih ders kitapları içerik ve biçimsel özellikleri açısından incelenmiştir. Çalışmamızın amacı 1923–1931 yılları arasında ilkokullarda okutulan tarih ders kitaplarının eğitimden beklenen hedefler doğrultusunda içeriklerinde meydana gelen değişimleri saptamaktır. Çalışmamız kronolojik olarak 1923-1931 arası dönem olarak sınırlandırılmıştır. Bu tarihlerin seçilmesinin nedeni Osmanlı'dan kopuşun gerçekleştiği ve 1930'lu yıllarda tarih eğitime damgasını vuracak olan Türk Tarih Tezi ortaya konulmadan önceki ara dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih eğitiminin, yeni kurulan devletin ideallerini yansıtması bakımından özelliklerini tartışmak ve değişimleri tespit edebilmektir. Alan olarak ise ilkokul tarih kitapları olarak sınırlandırılmıştır. İlkokul tarih ders kitaplarının seçilme nedeni ise, ilkokulun, örgün eğitimin temeli olarak insan kişiliğinin oluşması, zihninin biçimlendirilmesi ve toplumun taban kültürünün beslenmesinde önemli bir yere sahip olması sebebiyle bizlere anlamlı sonuçlar verecek olmasıdır.

Böylece incelenen dönemde Osmanlı'nın yıkılmasıyla beraber Türk toplumunun siyasi ve sosyal yapısında meydana gelen değişim sürecinin ilk yıllarında yeni Cumhuriyet anlayışının yerleşmesinde etkin rol oynayan tarih derslerinde hedefe ulaşmada bir araç olarak kullanılan tarih ders kitaplarının özellikleri ve içeriğindeki değişimler saptanabilmiştir. Ayrıca incelenen süreçte, yeni kurulan devletin tarih eğitimi alanındaki yaptığı düzenlemeler, çalışmalar tespit

edilerek ilkokul tarih ders kitapları düzeyinde bu çalışmaların ne derece hayata geçirilebildiğine ilişkin bilgiler ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında görüş ve bilgileriyle bana yardımcı olan ve yol gösteren tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR'e; yüksek lisans eğitimim boyunca engin bilgi ve tecrübeleriyle gerekli donanımı kazanmamı sağlayan Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Prof. Dr. Nükhet ADIYEKE, Prof. Dr. Şerife YORULMAZ ve Yard. Doç. DR. Nuri ADIYEKE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ankara'da kaynak araştırmam boyunca bana büyük kolaylık sağlayan ve desteklerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK ve Sema NURDAN'a; bu süreçte yardım ve destekleriyle yanımda olan arkadaşlarım Melike KARA ve Zeynep GÜLER'e çok teşekkür ederim.

Ve tabii ki yüksek lisans sürecinin her aşamasında yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen eşim Hasan İŞÇİMEN ve aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Sevcan İŞÇİMEN

Haziran 2007

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE İLKOKULLARDA OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARI (1923-1931)

ÖZET

İşgal güçlerine karşı kazanılan Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bekâsı dönemin konjonktürünün bir gereği olarak ulus-devlet niteliğinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Bu niteliğin sağlanması ise Türk toplumuna ulus bilincini kazandırmakla mümkün olacağından Cumhuriyetin ilk yıllarında milli bilincin verilmesinde en etkili araçlardan olan tarih eğitimine ayrı bir önem verilmiştir. Bu çerçevede de tarih eğitim programlarında 1924 ve 1926 tarihlerinde değişiklik yapılmış, 1930'larda da Türk Tarih Tezi ortaya konularak Osmanlı dönemi tarih eğitimi anlayışı terk edilmeye ve yeni Türk Devleti'nin ideolojisine uygun bir tarih eğitimine geçişe yönelik adımlar atılmıştır. Tarih derslerinde anlatılması istenen konuları ve bu konuların verilisinde dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyen eğitim programları Maarif Vekaleti tarafından hazırlandığından verilmesi istenen tarihin de sınırlarını çizdiği gibi tarih ders kitaplarının da içeriğini belirlemektedir. Bu aşamada Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim programlarında yaşanan bu değişimler ders kitaplarına da yansımış ve tarih ders kitaplarının içeriğinde değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Bu çerçevede çalışmamızda tarih ders kitaplarında önemli değişikliklerin yaşanmasına yol açacak olan Türk Tarih Tezi'ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokul tarih ders kitaplarında yaşanan değişimler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Ders Kitapları, Tarih Öğretimi, Tarih Müfredatı, Türk Tarih Tezi, Ulus Bilinci.

ABSTRACT

**HISTORY TEXTBOOKS DURING PLEMINARY EDUCATION IN
TURKISH REPUBLIC (1923-1931)**

The permanence of Turkish Republic which was founded after the Independence War will be enabled by securing its nation-state character as the requirement of the period. To provide this character, the Turkish society should have the conciousness of their nationalities. The history education was considered among the most important tools in order to secure the national conciousness of the society. In this frame, the curriculum of history lessons were altered in 1924 and 1926. Due to this alteration, Turkish History Thesis was introduced and the perception of history education in Ottoman period was obsoloted. In this process, steps were taken for a more convenient history education according to the new ideology of Turkish Republic. The new curriculum was prepared by *Maarif Vekaleti*. While this institution determined the subjects and the important topics, it also decided on limits in historical chronology. In this respect the changes determined in the initial years of the Republic, effected the textbokks and this resulted in modifications in the contents.

In this frame, this study analyzed the changes in history textbooks during the initial years of Rublic until the reveal of Turkish History Thesis.

Key Words : Textbooks, History Education, History Curriculum, Turkish History Thesis, National conciousness.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM : TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 1923-1931 YILLARI ARASI	
EĞİTİME YÖNELİK DÜZENLEMELER	13
I. 1. Eğitimden Beklenen Amaçlar.....	13
I. 2. Eğitime Yönelik Düzenlemeler.....	20
I. 2.1. Heyet-i İlmiye Toplantıları.....	21
I. 2. 2. Yabancı Uzman Raporları.....	23
I. 2. 3. İlkokul Programları.....	28
I. 2. 4. İdari Yapının Düzenlenmesi.....	30
I. 3. Tarih Eğitimi.....	32
I. 4. İlkokul Tarih Müfredatları.....	35
I. 4. 1. 1924 Müfredatı.....	35
I. 4. 2. 1926 Müfredatı.....	39

II. BÖLÜM : TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 1923-1931 YILLARI	
ARASINDA İLKOKULLARDA OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARININ	
BİÇİM AÇISINDAN İNCELENMESİ.....43	
II. 1. Sayfa Sayısı.....	43
II. 1. 1. Dördüncü Sınıf Ders Kitapları.....	43
II. 1. 2. Beşinci Sınıf Ders Kitapları.....	47
II. 2. Kullanılan Resim ve Haritalar.....	50
II. 3. Okuma Parçaları.....	57
II. 4. Ders Kitaplarının Müfredatlarla Uyumu.....	60
II. 4. 1. Konu Uyumu Açısından.....	61
II. 4. 1. 1. Üçüncü Sınıf	61
II. 4. 1. 2. Dördüncü Sınıf.....	62
II. 4. 1. 3. Beşinci Sınıf.....	62
II. 4. 2. Öğretim Açısından Uyum.....	63
II. 4. 2. 1. 1924 Müfredatı Açısından	64
II. 4. 2. 2. 1926 Müfredatı Açısından.....	66
III. BÖLÜM : TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 1923-1931 YILLARI	
ARASINDA İLKOKULLARDA OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARININ	
İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ.....70	
III. 1. İlkçağ Medeniyetlerine Bakış.....	70
III. 2. Osmanlı Öncesi Türk Tarihine Bakış.....	76
III. 3. İslam Tarihine Bakış.....	80
III. 4. Osmanlı'ya Bakış.....	85
III. 4. 1. Siyasi Açıda Osmanlı.....	85

III. 4. 2. Medeniyet Açısından Osmanlı.....	94
III. 4. 3. Batılılaşma Açısından Osmanlı.....	98
III.5. Batı'ya Bakış.....	102
III. 5. 1. Ortaçağ Avrupa'sı.....	102
III.5. 2. Yeniçağ Avrupa'sı.....	106
III. 5. 3. Yakınçağ Avrupa'sı.....	111
III. 6. Yeni Türkiye'ye Bakış.....	112
III. 7. Ulus Bilincine Yönelik Yaklaşımlar.....	118
III. 7. 1. Millet Kurgusu.....	118
III. 7. 2. Vatan Kurgusu.....	121
III. 7. 3. Askerlik Bilinci.....	124
IV. BÖLÜM : OSMANLI DÖNEMİ DERS KİTAPLARI VE TÜRK TARİH	
TEZİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME.....	127
IV. 1. Meşrutiyet Dönemi Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir	
Değerlendirme.....	127
IV. 2. Türk Tarih Tezi ve Tezin Öğretime Yansıması.....	143
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA.....	162
EKLER	

KISALTMALAR

AAM	Atatürk Araştırma Merkezi
<i>a.g.e.</i>	Adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	Adı geçen makale
<i>a.g.t.</i>	Adı geçen tez
<i>ay. bkz.</i>	Ayrıca bakınız
çev.	Çeviren
<i>gös.yer.</i>	Gösterilen yer
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu

TABLolar LİSTESİ

1- Tablo 1 : 4. Sınıf Tarih Ders Kitapları Konuları ve Sahip	
Oldukları Sayfa Miktarları.....	42
2- Tablo 2 : : 5. Sınıf Tarih Ders Kitapları Konuları ve Sahip	
Oldukları Sayfa Miktarları.....	46
3- Tablo 3 : 4. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Kullanılan	
Resimlerin Sayıları.....	49
4- Tablo 4 : 5. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Kullanılan	
Resimlerin Sayıları.....	53

EKLER LİSTESİ

EĞİTİM PROGRAMLARI ve HARİTALAR

Ek:1: 1329 Tarihli Mekteb-i İptidaiye Ders Müfredatı

Ek:2: 1340 Tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı

Ek:3: 1926 Tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı

Ek:4: Eski Türklerin Yaşadıkları Yerler

Ek:5: Türklerin bugün yaşadıkları yerler

Ek:6: Roma haritası

Ek:7: Roma'nın ikbal devri haritası

Ek:8: Türk İmparatorluğu'nun İstila Devirleri

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih eğitiminin ve ders kitaplarının konu edildiği birçok bilimsel araştırma ve yayın bulunmaktadır. Ancak, spesifik olarak bu dönemde ilkokul tarih ders kitaplarına ve bu kitaplardaki değişimlere yer veren bir araştırma yayınlanmamıştır. Bu çalışmada, özellikle devletlerin ideolojilerini benimsetmede ve hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullandıkları tarih derslerinden, Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokul seviyesinde nasıl yararlandıkları ve bu amaçla kitaplarda yaşanan değişimler ortaya konulmuştur. Konumuz ile ilgili olarak yapılan ve çalışmamızda da yararlandığımız benzer çalışmalar arasında İsmet Parkak'ın yayınlanmış doktora tezi olan *Kemalist İdeolojide Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme* ismini taşıyan araştırma eser bize oldukça yol gösterici olmuştur. Yanı sıra Kemal Koçak'ın *Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi (1923-1992)* ve Nevzat Köken'in *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)* isimlerini taşıyan doktora tezleri araştırma konumuz ile ilgili olarak hazırlanmış olan genel çalışmalar arasındadır.

Çalışmamızda özellikle 1923-1931 yılları arasındaki tarih ders kitaplarının içerikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak değişimlerin tespit edilebilmesi açısından Meşrutiyet dönemi tarih ders kitaplarının içerikleri de incelenmiştir. Aynı şekilde, yeni kurulan Türkiye Devleti'nin Türk Tarih Tezi ile ulaşmak istediği hedefler doğrultusunda çalışmaların Tez öncesinde de olup olmadığının tespiti amacıyla Türk Tarih Tezi incelenmiş ve kitaplara bir de bu perspektiften bakılmıştır.

Bu aşamada çalışmamızın temel problemi; Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni rejim ve değişen anlayışlar çerçevesinde ilkokullarda okutulan tarih ders kitaplarının içeriklerinde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı sorusuna cevap bulmak olmuştur.

Çalışmamızda kullandığımız temel kaynaklar incelenen döneme ve Meşrutiyet dönemine ait ilkokul tarih ders kitapları ve tarih dersi eğitim programları olmuştur. Meşrutiyet dönemi Osmanlı'ya ait olarak 1915 ve 1917 yıllarında basılmış olan dört kitap incelenmiştir. İncelenen döneme ait olarak da 1925-1931 yılları arasında basılmış olan ve ilkokulların 3., 4. ve 5. sınıflarına mahsus on tane tarih ders kitabı incelenmiştir. Ders kitaplarının yanı sıra değişimleri tespit ederken incelenen dönemlere ait tarih dersi eğitim programları da kullanılmıştır. Meşrutiyet dönemine ait olarak 1329 tarihli program kullanılmış, Cumhuriyet döneminde ise incelenen dönem içerisinde hazırlanmış olan 1924 ve 1926 tarihli eğitim programları incelenmiştir. Böylece hazırladığı eğitim programları ile ders kitaplarının içeriğini de belirlemiş olan Maarif Vekaleti'nin yani devletin ideolojik amaçlarına ulaşmada nasıl bir tarih eğitimi istediği ve Osmanlı Devleti'nden kopuşun tarih eğitimi alanında da gerçekleşip gerçekleşmediği sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmamızda bütün bu kaynaklar öncelikle tarihsel yöntem çerçevesinde incelenmiş ve ele alınan zaman dilimi ve konu, tarihi dönemin şartları kapsamında değerlendirilmiştir. Tarihsel yöntemle beraber incelenen tarih ders kitapları ve eğitim programları üzerinde biçim ve içerik analizi yöntemleri kullanılmış ve elde edilen veriler arasında karşılaştırma yapılarak sonuca ulaşılmıştır.

Konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacağını düşündüğümüz çalışmanın biçimsel nitelikleri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Türkiye

Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki tarih eğitimi politikalarının ve değişimlerinin kavranması açısından Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar olan dönemin kısa bir değerlendirmesinin yapılmasını gerekli gördük. Biz burada kısaca Tanzimat'tan başlayarak konumuz açısından bu döneme değineceğiz.

Tanzimat dönemi Osmanlı tarih anlayışı için önemli bir dönüm noktasıdır. XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin teokratik yapısının bir sonucu olarak dinsel tarih anlayışı egemen olmuş ve tarihi olaylar din ekseninde açıklanmıştır.¹ Ancak bu dönemde devlet kurumlarında görülen modernleşme ve değişimin kendisini tarih anlayışında da hissettirmesiyle devletin kuruluşundan itibaren hakim olan İslamiyet merkezli dinsel tarih anlayışı yerini Tanzimat'la beraber Osmanlılık fikri merkezinde hanedan tarihi anlayışına bırakmıştır.

Batının tesiriyle Osmanlı'nın geçirmekte olduğu değişim tarih yazımında da değişikliğe yol açmıştır. Bu dönemde *“Avrupa devletleriyle başlayan yoğun ilişkiler bu ülkeler hakkında bilgi verilmesini zorunlu kılmış ve artık Osmanlı tarihlerinde -Avrupa havadisi- bir bütünün bir parçası haline gelmiştir.”*²

1850'lerden itibaren tarih yazımında önemli bir değişim olarak, Avrupa tarihini göz ardı etmeden Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olaylarla eş zamanlılıklar kurarak dış dünya ile bağlantılı, karşılaştırmalı tarih yazımı başlamıştır.³

¹ Enver Ziya Karal, “Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçilik”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1975, s.255; ay. bkz. Yusuf Akçura, “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair”, *I. Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1932, s.592.

² Zeki Arıkan, “Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi”, *Tarih ve Sosyoloji Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1991, s.85.

³ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTK), Ankara, 1999, s. 177; Hayrullah Efendi Osmanlı tarihini genel bir dünya tarihi bağlamında yerleştirmeye çalışan ilk Türk tarihçisi olmuştur, bkz. Arıkan, “Osmanlı Tarih..”, s.89.

Osmanlı Devleti'nde halkın eğitimi devletin görevleri arasında yer almadığından eğitim-öğretim merkezi olan okulların yapımı ve devamı, vakıf esasına dayanıyordu. Bununla beraber XIX. yüzyılda dünyanın siyasi ortamında meydana gelen olaylar ve bu olayların Osmanlı Devleti'ndeki yansımaları eğitimin devletin sorumluluğu altına girmesini sağlamış ve 1824'de II. Mahmut, yayınladığı fermanla ilköğretime zorunluluk getirmiştir.⁴

Devletin halkın eğitimini bir görev olarak kabul etmesi eğitimi denetleyici, düzenleyici bir rol üstlenmesini de gerektirmiştir. Bu anlamda ilk girişimlerden biri 1847 tarihli "Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Hacerleri Efendilere İta Olunacak Talimat" başlığını taşıyan belgedir.⁵ Ancak bu alanda daha önemli bir adım, Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile atılmıştır. Bu nizamname, Osmanlı eğitim sistemini Fransız eğitim sistemine göre ilk (sıbyan), orta (rüştüye ve idadi) ve yüksek (sultani) öğretim şeklinde yapılandırıyor ve üç kademe açılacak okulların yapı ve işleyişi ile ilgili programlarını da belirliyordu.⁶

1869 Nizamnamesi ile eğitim-öğretim kurumları yaygınlaşp düzenlenirken tarih dersi de resmi olarak ders programlarına girmiş ve İmparatorluğun her yerinde uygulanmak üzere kurumsallaşmıştır.⁷

Bu dönemde 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile tarih dersinin Maarif Vekaleti programlarına alınarak okullarda okutulmaya başlanmasıyla

⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2004, s.140.

⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s.148.

⁶ Ayşe Seslikaya, *Atatürk'ün Tarihçiliğe Yaklaşımı ve Atatürk Devri Tarih Eğitimi Politikası (1920-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), İstanbul, 2003, s.3 .

⁷ Betül Başaran Alpagun, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 8, Ankara, 1991, s. 263.

tarih eğitimine yüklenen ideolojik vasfın, eğitim kurumları vasıtasıyla yaygınlaştırılmak istendiği görülür.

Nizamnameye göre 4 yıllık sıbyan mekteplerinde “Muhtasar Tarih-i Osmani”⁸, kız rüşdiyelerinde “Muhtasar Tarih”, erkek rüşdiyelerinde ise “Tarih-i Umumi” ve “Tarih-i Osmani” dersleri okutulacaktır.⁹ Ancak Genel Tarih dersleri Tarih-i Enbiya ve Tarih-i İslam merkezli, Osmanlı Tarihi de hanedan merkezli olması bakımından eski tarih anlayışından farklı değildir.¹⁰

II. Abdülhamit döneminde hakim olan istibdat yönetimi Osmanlı tarihçiliğinde de kendisini göstermiştir. Tarih dersleri bu dönemin tehlikeli dersleri arasında yer almıştır.¹¹ Bu dönemde tarih yazarlarına, kitaplarına ve dersi veren öğretmenlere karşı sistemli bir baskı politikası uygulanmıştır. Bu baskı neticesinde farklı dönemlerde tarih dersleri kaldırılmış kitaplar toplatılmış ve bir çok tarihçi ve öğretmen baskı altında tutulmuştur. İstanbul’da tarih öğretmeni iken Urfa’ya sürülen İhsan Şerif, Fransız İhtilali’nden söz ettiği için Trablusşam’dan Diyarbakır’a kadar gezdirilen Hüseyin Hüsnü ve Ali Suavi’den bahsettiği için yaşamını sadece evi ile okulu arasında sürdürme cezası verilen Selim Sabit Efendi sadece birkaç örnektir.¹²

II. Abdülhamit dönemine hakim olan istibdat yönetimi ile Osmanlıcılık ve İslamcılık akımları tarih eğitim programlarında kendilerini hissettirmişler ve güdümlü bir tarih ortaya çıkmıştır. Öğrencilere ilk ve orta okullarda yalnızca

⁸ Akyüz, *a.g.e.*, s.150.

⁹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 152.

¹⁰ Tunçay, “İlk ve Orta Öğretimde Tarih”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1975, s.276.

¹¹ Yücel Kabapınar, *Müfredat Programı ve Ders Kitapları Açısından Orta Öğretimde Tarih Öğretimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), İzmir, 1991, s. 17.

¹² Akyüz, *a.g.e.*, s.234.

Osmanlı ve İslam tarihi verilmiştir.¹³ Tabi buradaki amaç cemaat okullarının zararlı faaliyetlerini durdurmak ve farklı mezhep ve ırktan olan ilkokul çağındaki çocuklara Osmanlı düşüncesini vermektir.¹⁴

1891 tarihli Mekteb-i İptidai programına bakıldığında son sınıfta 2 saat olan Osmanlı Tarihi önce köy okullarından ardından şehir ve kasaba okullarından zaman zaman kaldırılmış ve 1904 yılında ilkokul programlarından tamamen çıkarılmıştır.¹⁵

1892 tarihli ilkokullar için düzenlenen talimatnameye göre İstanbul ve kasaba ilkokullarında 3. sınıfta 2 saat “Müllahhas Tarih-i Osman-i” dersi varken köy ilkokullarında tarih dersi koyulmamıştır.¹⁶

*“1893 yılında İstanbul’da açılan altı sınıflı “İnas Rüştüyesi” programında tarih 4. sınıfta başlar. Bu sınıfta Enbiya, 5. sınıfta İslam, 6. sınıfta ise Osmanlı Tarihi mevzularına yer verilmiştir.”*¹⁷

Rüşdiyelerde de milletleri, hükümdarlarına karşı isyana teşvik eden Fransız İhtilalinin etkisini dolayısıyla öğrenimini engellemek için Tarih-i Umumi dersi kaldırılmıştır.¹⁸

II. Meşrutiyet’in ilanı istibdat yönetimince sindirilmek istenen tarih eğitimi için adeta bir yeniden doğuşu simgeler. Nitekim *“II. Meşrutiyet dönemi, eğitim programları ve tarih dersleri açısından önemli bir yer tutar. Çeşitli telif ve çeviri eserlerin sayısı giderek artış göstermiştir. Tarih yöntemleri tartışılmış, tarihin nasıl yazılması, nasıl oluşturulması gerektiği konusunda yöntemler*

¹³ Hayrettin Kaya, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Tarih Dersi Müfredatı”, *Toplumsal Tarih*, sayı 100, 2002, s. 44.

¹⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara, 1999, s. 69.

¹⁵ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), İstanbul, 1991, s. 128.

¹⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁷ Fuat Baymur, *Tarih Öğretimi*, Maarif Matbaası, Ankara, 1945, s.10.

¹⁸ Baymur, *a.g.e.*, s.11.

geliştirilmiştir.”¹⁹ Bu dönemde tarih öğretiminde usulle ilgili olarak Satı Bey, tarihte isimleri, olayları, rakamları ezberletme şeklinin yanlış olduğunu belirtmiş ve tarihi olay ile yaşanan zaman arasında bağlantı kurup karşılaştırmalar yapmak gerektiğini ve ilköğretim tarih öğretiminin amacını ahlak ve vatan eğitimin vermeye yönelik olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁰

II. Meşrutiyet ile beraber tarih öğretiminde bir canlılık husule gelmiş ve İslam ve Osmanlı tarihleri dışında “Genel Uygarlık Tarihi” dersi de okutulmaya başlanmıştır.²¹ Bu dönemde Darülfünun’da okutulan Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi derslerinin yerine Türk Tarihi, İslam Düşünce Tarihi, Siyaset Tarihi, Ortaçağ Tarihi gibi dersler geçmiştir.²²

Yine bu dönemde 1913’de *Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu)* çıkarılmıştır. Bu kanunla iptidai ve rüşdiyeler, Mekatib-i İbtidaiye Umumiye adı altında birleştirilmiştir. İlköğretim 2 şer yıllık 3 devre halinde 6 yıl olarak kabul edilmiştir

1329 (1913) tarihli “1 ve 2 Dershane ve Muallimli Mekteblere Mahsus Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı”²³ incelendiğinde devre-i evvel kısmında 1. ve 2. sınıfta ayrı bir tarih dersinin olmadığı, tarih dersinin kıraat dersleri arasında verildiği görülür. Konu itibariyle de Türk, Osmanlı ve İslam büyükleri verilecektir.²⁴ Devre-i mutavassıta kısmında 1. ve 2. sınıflarda haftada 1 saat “Muhtasar Tarih-i Osmani”

¹⁹ Zeki Arıkan, “ Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi”, *Tarih Öğretim ve Ders Kitapları (1994 Buca Sempozyumu)*, Ed. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.150.

²⁰ Satı, “Tarih Tedrisatının Usul-ü Esasiyesi”, *Tedrisat Mecmuası*, sene 1, no 8, 1327, s. 96-97; Aynı şikayetlerden tarih ders kitabı yazarlarından Ali Reşat da yakınmıştır, bkz.: Ali Reşat, “Mekteplerde Tarih Dersi”, *Tedrisat Mecmuası*, sene 3, no 20, 15 Mayıs 1328, s.50-64.

²¹ Tunçay, *a.g.m.*, s. 276.

²² Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1998, s. 23.

²³ Bkz. Ek: 1.

²⁴ *Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı* , Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Maarif Nezareti, Matba-i Amire, İstanbul, 1329, s.16-22.

dersi verilmesi kararlaştırılmış; devre-i aliye denilen son kısımda ise 1. ve 2. sınıflarda haftada 1 saat “Muhtasar Tarih-i Medeniyet ve Kurun-ı Cedide” adı altında bir genel tarih dersi verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵

Yine 1330 (1914) tarihli “3, 4, 5 ve 6 Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı” incelendiğinde 1. sınıfta “Muhasebat-ı Ahlakiye ve Medeniye” dersi içinde verilen tarih dersi 2. sınıfta Türk ve İslam büyüklerinin verilmesi şeklinde olup 3. ve 4. sınıflarda haftada 2 saat “Muhtasar Tarih-i Osmani”, 5. sınıfta haftada 2 saat “Muhtasar Tarihi Medeniyet” ve 6. sınıfta da yine haftada 2 saat “Muhtasar Kurun-u Cedide Tarihi” okutulmuştur.²⁶

II. Meşrutiyet’in ilanından Balkan Savaşlarına kadar meşrutiyet yanlısı Osmanlılık ideali tarih eğitimine hakim olmuştur.²⁷ Ancak Balkan Savaşlarıyla beraber Balkan topraklarının da kaybedilmesi sonucu Osmanlılık fikri yerini Türkçülük akımına bırakmıştır. Tarih derslerinde “milli ve vatani terbiye”²⁸ temel alınarak yeni programlarda öğrencilere milli şuur verilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede cumhuriyet döneminde tanımlanacak olan, çocuğun bir birey ve vatandaş olarak görüleceği “yeni bir nesil yetiştirme” düşüncesi doğmuştur.²⁹

Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati’nde “Tarih, bilhassa Osmanlı Tarihi” şeklindeki ibare ile bu dönemde tarih dersinden vatandaşlık ve vatanseverlik bilincinin verilmesinin amaçlandığı görülür.³⁰ Ancak bu dönemde tarih dersleri “Milli ve vatani terbiye” aracı olarak görüldüğünden öğrencide eleştirel düşüncüyü

²⁵ *Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı*, gös. yer.

²⁶ *Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı*, Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Maarif Nezareti, Matba-i Amire, İstanbul, 1330, s.26-35.

²⁷ Akyüz, a.g.e.,s. 242.

²⁸ Mustafa Safran, “Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları , cilt 17, Ankara, 2002, s. 936.

²⁹ Akyüz, a.g.e., s.242.

³⁰ Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde-II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 36.

geliştirecek tarzda düzenlenmemiştir.³¹ Tarih dersinden meşrutiyet ve vatana bağlılığı sağlamada yararlanıldığını Satı Bey, 1911’de *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuasında* yayımlanan makalesinde şöyle ifade etmiştir:

Tarih dersi idare-i mutlakiyetin ne kadar fenalıklara sebebiyet verdiğini, idare-i meşrutiyetin ne kadar iyilikler ettiğini vekayi ile gösterir; hürriyetin meşrutiyetin ne kadar müddet mahrumiyetler, ne kadar cansiperane mücadeleler neticesinde elde edildiğini anlatır. Bu suretle hukuk-ı meşrutiyet hakkında hem daha vazih bir fikir vermeye ve hem de buna karşı daha samimi bir encazap ve merbutiyet (bağlılık) husule getirmeye hizmet eder; hülasa, tarih dersi; malumat-ı medeniye ve terbiye-i siyasiyeye kuvvetle bir esas teşkil eder. Tarihe istinad etmeyen malumat-ı medeniye, temelsiz bir binaya benzer hiçbir zaman metin ve payidar olamaz.³²

Osmanlı Devleti açısından I. Dünya Savaşı’nın yenilgiyle sonuçlanması tarih ders kitaplarındaki Türk- İslam tarihinin oranının artmasına yol açmış ve II. Meşrutiyet’te dünya tarihi lehine değişen dengenin bu sefer Türk-İslam lehine değişmesiyle sonuçlanmıştır.³³

1869’da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile teşkil edilen *Daire-i İlmiye* ders ve çeşitli bilimsel kitapları telif ve tercüme ettirerek³⁴ öğretilecek olan tarihi de bir nevi belirlemiş oluyordu. Tanzimat’tan itibaren tarih yazımı ve öğretimine ideolojik bir yükümlülük verildiği görülür.³⁵ Dolayısıyla tarih anlayışı doğrultusunda yazılan kitaplar aynı zamanda dönemin siyasal bakış açısını da yansıtır.³⁶ Bu dönemde bir eğitim aracı olarak tarihten kimlik oluşturma ve devletin ideolojisinin

³¹ Mustafa Safran, “Osmanlı Tarih Öğretimi ve Osmanlı İmajı”, *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, cilt 3, II. Kısım, TTK, Ankara, 2002, s.824.

³² Satı Bey, *a.g.m.*, s. 94.

³³ Kaya, *a.g.m.*, s.45.

³⁴ Aziz Berker, *Türkiye’de İlköğretim (1839-1908)*, MEB, Ankara, 1945, s.71

³⁵ Alpagun, *a.g.m.*, s.263.

³⁶ Vahdet Engin, “İlkokullarda Tarih Müfredatı (Meşrutiyetten Günümüze Kısa Bir Tarihçe)”, *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı 3, İstanbul, 2000, s.285.

halka benimsetilmesinde yararlanıldığı için³⁷ yazılan kitapların ve hazırlanan programların belkemiğini de hanedan tarihi oluşturmaktaydı.³⁸

Tarih ders kitabı yazımının ilk örneği³⁹ Ahmet Vefik Paşa'nın yazdığı *Fezleke-i Tarih-i Osmani* olup eserde yazar Osmanlı tarihini kuruluş, yükselme, çöküş şeklinde evreler halinde incelemiştir⁴⁰ ve bazı bölümlerde devlet teşkilatı ve fikir hayatı hakkında da bilgi vermiştir.⁴¹

1870'lerden itibaren kitap yazımında Osmanlı siyasi tarihinin yanı sıra sosyal ve kültürel gelişmeler de ele alınmıştır.⁴² Bu dönemde Selim Sabit Efendi'nin ilkokullar için hazırlanan *Muhtasar Tarih-i Osmani'si*⁴³, Süleyman Hüsnü'nün *Tarih-i Alem'i*⁴⁴ tarih ders kitapları örnekleri arasındadır. Süleyman Paşa'nın 1876'da idadilerin ikinci sınıfında okutulmak üzere yazdığı 1000 sayfa civarındaki ders kitabının 144 sayfasını Türklere ayırmıştır.⁴⁵ Eski Türklerin tarih içindeki yerlerini inceleyen *Tarih-i Alem* öğrencilere ve aydınlara vatan ideolojisi aşılması bakımından da önemlidir.⁴⁶

Süleyman Paşa'nın *Umumi Tarihi'nden* sonra en çok bilinen Murat Bey'in altı ciltlik *Tarih-i Umumi'sidir*. Murat Bey 2500 sayfa tutan eserinde Türklere 3 sayfa yer ayırmış ve İslam öncesi Türk tarihine gereken önemi vermemiştir.⁴⁷

³⁷ Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Isparta, 2002, s. 26.

³⁸ Safran, "Türk Tarihi...", *a.g.m.*, s. 93.

³⁹ Alpagun, *a.g.e.*, s. 265.

⁴⁰ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarihçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, İletişim Yayınları, s. 1588.

⁴¹ Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Bellekten*, 35/137-140, 1971, s. 662.

⁴² Köken, *a.g.t.*, s. 27.

⁴³ Alpagun, *a.g.m.*, s. 265.

⁴⁴ Akçura, *a.g.m.*, s. 593.

⁴⁵ Akçura, *gös.yer.*

⁴⁶ Kabapınar, *a.g.t.*, s.18.

⁴⁷ Akçura, *a.g.m.*, s.594.

1877’de Sami, Aziz, ve Şevki beylerin rüştiyeler için hazırladığı *Mirat-ı Tarih-i Osmani* adlı kitapta konular Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan II. Abdülhamit dönemine kadar padişahlar baz alınarak düzenlenmiştir.⁴⁸

II. Abdülhamit döneminde genel tarih dersi kaldırılıncaya kadar okullarda Ali Tevfik Bey’in 3 ciltlik *Tarih Umumi*’si okutulmuştur.⁴⁹ II. Adülhamit’in programlardan genel tarih derslerini çıkarması ve kitaplara uygulanan sansür ile tarih ders kitaplarında oluşan boşluk Abdurrahman Şeref Bey ile doldurulmaya çalışıldı.⁵⁰

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı tarih yazıcılığındaki batılı etkilerin derinleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkıyor. Bu dönemde batı dillerinden özellikle Fransızca’dan bir çok eser çevrilmiştir. Bu nedenledir ki bu devirde Türkçe yazılan, daha doğrusu Türkçe’ye tercüme edilen genel tarihlerde tamamen Fransız yorumu egemendir.⁵¹ Bunu da Yusuf Akçura “...bir arkadaşımın dediği gibi, *meşrutiyetle beraber Osmanlı mekteplerinde bir Seignobos Saltanatı başladı*” diyerek ifade etmiştir.⁵²

Bu dönemde hakim olan Türkçülük akımıyla beraber İslamiyet öncesi Türk tarihine olan ilgide artmıştır. Ancak Osmanlı da hakim olan anlayış din ve hanedan merkezli olduğu için Türklerin Orta Asya tarihine yönelik kaynak yetersizliği tarihçilerin Batı kaynaklarına yönelmesine neden olmuştur. Bu dönemde kitaplar batıdan özellikle de Fransızca’dan kısa zamanda hızlı bir biçimde

⁴⁸ Şenay Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Yeniçağ Döneminin İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), İzmir, 1999, s. 10.

⁴⁹ Akçura, *a.g.m.*, s. 595.

⁵⁰ Özdemir, *a.g.t.*, s.11.

⁵¹ Akçura, *a.g.m.*, s. 596. ; Bu dönemde Ahmet Refik 1910’da Charles Seignobos’un 3 ciltlik “Tarih-i Medeniyet” adlı eserini, Ali Reşad 1908’de yine Seignobos’un “Tarih-i Siyaset” adlı eserini ve 1910’da da Engelhart’ın “Türkiye ve Tanzimat” adlı eserini ve Mehmet Ata Bey’ de Hammer’in “Osmanlı Tarihi”nin ilk 10cildini çevirmiş ve yayınlamıştır; Tekeli - İlkin, *a.g.e.*,s. 181.

⁵² Akçura, *a.g.m.*, s.595.

çevrilmiştir. Bu çeviriler milli görüş açısından yazılmamış olduğundan batı merkezli bir tarih anlayışı hakim olmuştur. Mete Tunçay bu konudaki tepkisini “*Bu dönem kitaplarına yöneltilen önemli bir eleştiri ise, alelacele Fransızca’dan çevrilen genel tarih kitaplarının ulusal bir görüş açısından yazılmadığıdır.*”⁵³ diyerek ifade etmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde tarih ders kitapları yazımında dikkati çeken bir isim Ali Reşat’tır. Mekatib-i Sultaniye’nin Edebiyat Şubesi on birinci sınıfına mahsus olan ve Seignobos, Cahun vb. eserlerinden tercüme ve iktibas (alıntı) olan “*Tarih-i Kadim*” ile Mekatib-i Sultaniye’nin 6. sınıfları için “*Tarih-i Umumi*” kitaplarını hazırlamıştır.⁵⁴

Bu dönemde 1331 (1915) tarihli İhsan Şerif’in yazdığı tarih ders kitapları incelendiğinde de İslam ve Osmanlı tarihlerinin kişiler bazında ele alındığı ve önceki dönemlerden çok farkının olmadığı dikkati çekmektedir. 1913-1914 yıllarında tarih dersleri ile ilgili düzenlemeler yapılmış, ders saatleri arttırılmıştır, Osmanlı tarihinin yanı sıra Mısırlılar, Fenikeliler, İbraniler, Osmanlı Uygarlığı, İngiltere, Rusya vs. gibi konular da tarih ders konuları içine alınmıştır.⁵⁵

---

⁵³ Mete Tunçay, *a.g.m.*, s.276.

⁵⁴ Özdemir, *a.g.t.*, s.12.

⁵⁵ İsmail Eser, *Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi ve İnkılap Tarihi Dersleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Erzurum, 2003, s. 5.

I. BÖLÜM :TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 1923-1931YILLARI ARASI EĞİTİME YÖNELİK DÜZENLEMELER

I. 1. Eğitimden Beklenen Amaçlar

Amaçlar; toplumun ihtiyaçlarıyla, bireyin karakteri, istek ve ihtiyaçlarının etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Bundan dolayı birey ve toplumun ihtiyaçları değiştikçe eğitimin amacının, dolayısıyla da eğitim sisteminin değişmesi ve gelişmesi gerekir. Tanzimat ve ardından Meşrutiyet dönemlerinde aydınların eğitimden bekledikleri siyasi ve sosyal parçalanışı durdurmaktı.¹ Ancak değişen koşullara bağlı olarak Cumhuriyet rejiminin eğitimden beklentisi yeni bir ulus yaratarak Cumhuriyet ideallerine uygun vatandaş yetiştirmek olmuştur.

Yeni rejimin önem verdiği konulardan biri eğitim olmuştur. Bunda; rejimin yeniliklerinin eğitim ile yetişmekte olan kuşaklara daha çabuk ve etkili olarak anlatılarak bu nesillerin rejime sadakatlerinin sağlanması düşüncesi etkili olmuştur.²

“ *Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuyla sağlanabilir.*”³ diyen Atatürk, bir milletin ilerlemesinde ve devletin kalkınmasında temel rol oynayan eğitim faktörünün önemini çok iyi bildiğinden gerek savaş döneminde gerekse inkılâplar döneminde eğitim sistemine ayrı bir önem vermiştir. Atatürk'e göre eğitim sisteminin amacı; hayatta kendi ayakları üzerinde durabilen, karakterli, dürüst, yenilikçi, ahlaklı ve cumhuriyetçi bireyler

¹ Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Tolunay Yayınları, Niğde, 1997, s.89.

² Cüneyd Okay, “İnkılapların Hayata Geçirilmesinde Eğitimin Yeri ve Şapka Kanunu Örneği”, *Bilgi ve Bellek*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, sayı 4, Yaz 2005, s. 189.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2004, s. 307.

yetiştirmektedir.⁴ Yetiştirilecek olan yeni vatandaş tipi için eğitim sistemini şekillendiren programların da değiştirilerek Osmanlı döneminden farklı, çağdaş ve ihtiyaçlara cevap verebilecek⁵ bir nitelik kazanması gerektiğine inanan Atatürk, eğitimin öncelikle milli bir nitelik taşıyarak vatanseverlik duygusunu vermesi gerektiğini düşünmekteydi.⁶

Atatürk dönemi eğitim sisteminin ilkeleri; birlik, cehaletin ortadan kaldırılması, lâiklik, millilik, bilime dayanma, eğitimin işe (pratiğe) dayanması, disiplin ve karma eğitimidir.⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan eğitimle ilgili bütün çalışmalar, yenilikler bu temel ilkeler çerçevesinde kademe kademe bu ilkeleri gerçekleştirmeye yönelik olmuştur.

Bu dönemde eğitimle amaçlanan hedefleri gerçekleştirmede başarı oranını yükseltmek için 1924 Anayasası'nın 87. maddesi gereğince ilköğretim bütün vatandaşlar için zorunlu kılınmıştır.⁸

İlk Maarif Vekili Rıza Nur'dan⁹ itibaren bu dönemde Maarif Vekaleti'nin başına geçen bütün vekiller Atatürk'ün düşüncelerinden etkilenerek bu doğrultuda bir eğitim politikası izlemişlerdir. Bu dönemdeki eğitimin amaçlarını, eğitim politikasını gerek hükümet programlarından gerekse Maarif vekillerinin yayınladıkları genelgelerden görebilmekteyiz.

⁴ Kadir Çetin - Ömer Gülseren, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri", *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 160, Güz 2003, s.2; <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler> adresinden alınmış ve tarafımızdan sayfa numarası verilmiştir.

⁵ Çetin-Gülseren, *a.g.m.*, s.1.

⁶ Ercan Kabal, "Atatürk'ün Eğitimimize Getirdiği Yenilikler", Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *Atatürk Haftası Armağanı*, Ankara, 1986, s.141.

⁷ Kemal AYTAÇ, *Atatürk'ün Eğitim Görüşü*, Atatürkçülük , II. Kitap, Ankara, 1983, s.104; Aktaran: Durmuş Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları (AAM), Ankara, 2004, s. 107 ; ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 91-97.

⁸ Nurdan Kalaycı, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim*, MEB, İstanbul, 2004, s.20.

⁹ TBMM'nin ilk Maarif Vekili olan Rıza Nur, 8 ay 11 gün süren görevini 04.05.1920 tarihinden 13.12.1920'ye kadar sürdürmüştür, bkz.: Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, MEB, İstanbul, 2004, s. 71.

Rıza Nur'un Maarif Vekilliği yaptığı ilk kabinenin programında eğitimin hedefleri arasında; eğitime milli ve dini bir karakter kazandırılması, kendine güveni tam, üretici bilince sahip bireyler yetiştirmek ve çağdaş bir eğitim için yeni programlar geliştirilmesi gösterilmiştir.¹⁰

İkinci Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey¹¹ de eğitimden beklentilerinin; hayata uygun, ihtiyaçları karşılayabilecek milli bir nitelikte olması ve bu doğrultuda programların yenilenmesi olduğunu söylemiştir.¹²

Hamdullah Bey'den sonra Maarif Vekaleti'nin başına geçen Vehbi Bey¹³ ise programların yenilenmesini, eğitimin din ağırlıklı olmasını¹⁴ ve öğretmen sayısının artırılmasını hedeflemiştir.¹⁵

Milli Mücadele döneminde Maarif Vekaleti'nin başına geçen bütün vekiller programları değiştirmeyi hedeflemiş olmasına rağmen ilk program değişikliği 1924'te gerçekleşmiştir. Bununla beraber kısıtlı imkanlar dahilinde yapılan icraatlarda ne Rıza Nur, ne Vehbi Bey ne de Hamdullah Bey dönemlerinde hedefleri karşılama da çok yeterli olmamıştır. Bu dönemde milli mücadelenin aksiyon safhasının tüm hızıyla sürmesi önceliklerin belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi-sosyal gerilim ve maddi yetersizlikler eğitime gereken önemin verilmesini engellemiştir. Yine Milli Mücadele döneminde

¹⁰ Başar, *a.g.e.*, s.65.

¹¹ Milli Mücadele döneminin ikinci Maarif Vekili olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, 14.12.1920 tarihinde başladığı görevinde 11 ay 8 gün çalışmış 12.11.1921'de istifa etmiştir. Hamdullah Bey 04.03.1925'de ikinci defa başladığı görevinde de 9 ay 16 gün kalmıştır, bkz. : Başar, *a.g.e.*, s. 74.

¹² Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.15.

¹³ 19.11.1921 tarihinde TBMM'nin üçüncü Maarif Vekili olarak göreve gelen Vehbi Bolak, 11 ay 16 gün sürdürdüğü görevinden 05.11.1922 tarihinde çekilmiştir, bkz.: Başar, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁴ Hamdullah Suphi Bey ilk Maarif Kongresi'nin kapanış konuşmasında “ ... görüldüğü üzere terbiye-i milliyeyi dinden hariç telakki etmenin bir hatay-ı fahiş olduğunu...” söylerken; Vehbi Bey de 20 Kasım 1337 tarihli genelgesinde “... memleket gençliğini hakiki bir aşk-ı dini ve milli, sarsılmaz bir seciye ve ahlak ile teçhiz ederek ecdadımıza layık bir nesil ihzar etmek masaimin umde-i esasisi olacaktır.” demiştir, bkz. Hıfzırâhman Raşit Öymen, “Cumhuriyet Eğitime Geçişte Atatürk'ün Etkisi”, *Belleten*, cilt LII, sayı 204, TTK, Ankara, Kasım, 1988, s.1054-1055.

¹⁵ Başar, *a.g.e.*, s.91.

dine yapılan vurgudan da anlaşılacağı üzere lâik eğitim anlayışının yerleşmemiş olduğu görülmektedir.

Bir toplumun içinde bulunduğu koşullar değiştikçe toplumun beklentilerini gerçekleştirmeye yönelik olan eğitim politikaları dolayısıyla da eğitimin amaçları değişiklik gösterir. Milli Mücadele döneminde ulaşılmak istenen eğitimdeki niceliksel beklentiler şartların değişmesiyle beraber yerini niteliksel beklentilere bırakmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber eğitimden öncelikle zor şartlar altında elde edilen Cumhuriyeti koruma bilincine sahip bireyler yetiştirilmesi ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkarma bilincine sahip vatandaşlar yetiştirmesi beklenmiştir. İşte Cumhuriyet Devleti'nin kurulmasıyla beraber Maarif Vekaleti'nin başına geçen bütün vekillerin eğitimden beklenen bu amaçları gerçekleştirmeye dönük işler yapmaya çalıştıkları görülmektedir.

Milli mücadele döneminin son ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Maarif Vekili olan İsmail Safa Bey¹⁶ döneminde devletin eğitim alanındaki hedeflerini belirten bir Maarif Misakı ortaya konulmuştur.¹⁷

Bu Maarif Misakı'nda;

- Yeni nesilleri milli şuur verecek şekilde yetiştirmek,
- Atatürk ilkeleri doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmek,
- Okuma-yazmayı yaygınlaştırmak,

¹⁶ 06.11.1922' de dördüncü Maarif Vekili olarak göreve gelen İsmail Safa Özler, 1 yıl 4 ay 2 gün çalıştığı görevini 07.03.1924 tarihine kadar sürdürmüştür, bkz.: Başar, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁷ Enver Behnan Şapolyo, " Atatürk ve Maarif Misakı – Pragmatizm- ", *Türk Kültürü*, sayı 40, Şubat 1966, s.383-384.

- Gençlere, gelecekte ekonomik açıdan ayakta durabilecek bir eğitim vermek temel hedefler olarak belirlenmiştir.

Bu hedefler doğrultusunda İsmail Safa Bey'e göre eğitimin amaçları;“
Yarının fikri, hukuki ve özellikle iktisadi inançlarıyla doğacak bir uygarlığa gençleri hazırlamak ve fikren, ilmen, ahlaken sarsılmaz bir gençlik yetiştirmek” olmuştur.¹⁸

Tevhid-i Tedrisat tasarısının TBMM’de gündeme getirilmesinde baş rol oynayan Vasıf Bey¹⁹, tasarının yasalaşmasının hemen ardından Maarif Vekaleti’nin başına geçmiş ve vekilliği döneminde yasanın uygulanmasını temel politika olarak kabul etmiştir.²⁰ Vasıf Bey döneminde uygulamaya konulan, öğretim birliğini sağlayan *Tevhid-i Tedrisat Yasası*, eğitimden beklenen amaçların gerçekleşmesinde büyük önem arz etmekteydi. Çünkü bu yasa ile okullarda aynı esaslar dahilinde öğretim verilecek ve ülkede hedeflerde ayrılık yaşanmayacaktır. Vasıf Bey, milletin bugününe uzun uğraşlar sonucu geldiğini bu nedenle Türk milletini bugüne getiren, egemenlik hakkını tanıyan Cumhuriyet bilincinin öğrencilere verilmesi ve öğretim sorunlarının bu anlayış dahilinde çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.²¹

Maarif Vekili Vasıf Çınar’ın 8 Eylül 1924 tarihli genelgesinde eğitim-öğretimin temel amaçları;

- Eğitimin milli ve çağdaş olması,
- Okullarda öğrencilere toplumsal hayata uygun bir eğitim verilmesi,

¹⁸ “ Maarif Vekili İsmail Safa’nın 8 Mart 1339 tarih ve 3952/358 numaralı tamimi”, *Maarif Vekaleti Mecmuası*, I/1 (1341), s. 51; aktaran:Ergün, *a.g.e.*, s.25.

¹⁹ İki defa Maarif Vekilliği yapan Vasıf Çınar 08.03.1924 – 21.11.1924 tarihleri arasında birinci görevini yaptıktan sonra 27.02.1929’da 1 ay 8 gün süren görevine ikinci kez başlamıştır, bkz.: Başar, *a.g.e.*, s. 123, 219.

²⁰ Başar, *a.g.e.*, s.127.

²¹ Ergün, *a.g.e.*, s.42.

- Düşünce ve vicdan özgürlüğüne sahip cumhuriyetçi gençler yetiştirilmesi,
- Öğretimin pratiğe dönük yapılması,
- Okullardaki eğitim- öğretimin öğrenciyi kültürel ve toplumsal açıdan geliştirecek nitelikte olması,
- Çocuğun beden ve zihin gelişimini sağlaması olarak belirlenmiştir.²²

...Yeni nesli bedenlen ve fikren olduğu kadar seciye ve milli heyecan itibariyle de yeniden hayata ve demokrasinin icaplarına göre hazırlamak, bu suretle Türklüğe dahil bulunduğu medeniyet zümresi içinde yüksek bir mevki teminine çalışmak lazımdır. Bu gayeye doğru tam bir intizamla yürüyebilmek, mekteplerde kuvvetli ve şuurlu inzibatı ve feyizli bir hava-i manevinin hakim olmasına vasıttır...²³

Mustafa Necati'nin göreve başlamasının ardından yayınladığı yukarıdaki tamimden de anlaşıldığı üzere, eğitimin amacı devletin hedefleri doğrultusunda bedenlen ve ruhen karakterli bir nesil yetiştirerek hayata hazırlamak ve Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak olmuştur.²⁴ Vekilliğinin son dönemlerinde Harf İnkılabı'nın yapılması ile eğitimde bir diğer amaç da okuma-yazmayı yaygınlaştırmak ve böylece cehaleti ortadan kaldırmak olmuştur.

Mustafa Necati'nin 01.01.1929'da ölümü üzerine Maarif Vekaleti'ne 4 ay gibi kısa bir süre içinde önce vekaleten İsmet İnönü²⁵ ardından asaleten ikici defa

²² Akyüz, *a.g.e.*, s. 301.

²³ Cumhuriyetin ilk yıllarında en uzun süre Maarif Vekilliği görevinde kalan Mustafa Necati, 21.12.1925'te başladığı görevini aralıksız 3 yıl 13 gün olarak 01.01.1929'da vefatına kadar sürdürmüştür, bkz.: Başar, *a.g.e.*, s. 177.

²⁴ Başar, *a.g.e.*, s.179.

²⁵ Başar, *a.g.e.*, s.217.

olmak üzere Vasif Çınar²⁶ ve yine vekaleten Nafia Vekili Recep Peker²⁷ getirildikten sonra 10.04.1929'da asaleten Cemal Hüsnü Bey²⁸ getirilmiştir.

Maarif Vekili Cemal Hüsnü'nün göreve başlamasının ardından 10. 4. 1929'da yayınladığı tamimde Türkiye Cumhuriyeti'nin idealleri doğrultusunda lâik, cumhuriyetçi, demokrat nesiller yetiştirme ve okuma-yazmayı yaygınlaştırmanın eğitimin amacı olduğunu belirtmiştir.²⁹ Böylece Cemal Bey de Mustafa Necati döneminde beklenen amaçları gerçekleştirmeye çalışmıştır. İncelediğimiz dönem içerisinde son olarak başa geçen Esat Sagay'ın.³⁰ da politikaları daha önceki dönemden bir farklılık göstermemiş ve eğitimin amacı yine cumhuriyetçi ve bilinçli vatandaşlar yetiştirmek olmuştur.³¹

Uzun vadeli politikalar takip edilmesi gereken bir vekaletin başına 11 yıl gibi kısa bir dönem içinde 14 vekil gelmiştir. Dönem boyunca eğitimden beklenen hedefler genel olarak aynıdır. Ancak uygulanacak politikada bir amaç birliği varken bunu uygulayacak olanlarda yaşanan sürekli değişiklik doğal olarak yapılan çalışmalardaki hedefe ulaşma sürecini uzatmıştır. Ancak demokrasiyle yeni tanışmış bir millet ve yeni kurulmuş bir devletin ilk aşamalarındaki eğitim sistemindeki bu istikrarsızlığın sebebini dönemin olgunlaşmamış şartlarına bağlamak doğru olacaktır.

---

²⁶ Başar, *a.g.e.*, s. 219.

²⁷ Başar, *a.g.e.*, s. 221.

²⁸ 10.04.1929 – 15.09.1930 tarihleri arasında Maarif Vekilliği yapan Cemal Hüsnü 1 yıl 5 ay 5 gün görev yapmıştır, bkz.: Başar, *a.g.e.*, s. 222.

²⁹ Başar, *a.g.e.*, s. 223.

³⁰ İncelediğimiz dönemin son Maarif Vekili Esat Sagay, 27.09.1930 – 18.09.1932 tarihleri arasında 1 yıl 11 ay 22 gün görev yapmıştır, bkz.: Başar, *a.g.e.*, s. 234-236.

³¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 301.

I. 2. Eğitime Yönelik Düzenlemeler

1923 Ağustosunun başlarında *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, aralarında Selim Sırrı, Mustafa Rahmi, Ahmet Hilmi, Nafi Atuf, Ali Sami, Hasan Fehmi gibi eğitim üstatlarının bulunduğu 14 kişi ile Türk eğitiminin sorunlarına dair bir anket yapmıştır.³² Yapılan bu ankete baktığımızda bu tarihlerde eğitim durumu hakkında genel bir fikre sahip olabilmekteyiz.

Bu anket neticesinde:

- Öğretmenlerin maaşlarının yükseltilmesi ve özlük haklarının yasalaştırılması,
- İlk ve orta öğretim okullarının ıslah edilmesi,
- Eğitim bütçesinin arttırılması,
- Ders kitaplarının dil ve duygu yönünden değişmesi,
- Dış ülkelere öğrenci gönderilmesi,
- Karma eğitim yapılması gerektiği gibi konuların çözüm beklediği ortaya çıkmıştır.³³

TBMM'nin açılışıyla beraber oluşturulan Maarif Vekaleti, eğitimden beklenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için hazırlık dönemi eğitimine yön vermiş kişilerin de ortak kanâati olan bu sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu nedenle dönem boyunca yapılacak olan bütün çalışmalar ve yenilikler bu sorunları giderme ve eğitimden beklenen hedefleri gerçekleştirme amacıyla olmuştur.

Bu dönemde eğitimin hedeflerini gerçekleştirmek için eğitim sisteminin; niteliğinin geliştirilmesi, örgütlenmesi, yaygınlaştırılması ve birliğin sağlanması noktalarında çalışmalar yapılmıştır. Eğitim sisteminin niteliğinin geliştirilmesi için

³² “ Maarife Dair- Ondört sualimiz, cevaplar”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 2 - 8.8.1923.

³³gös .yer.

Heyet-i ilmiyeler toplanmış, ülkeye davet edilen yabancı uzmanların görüşleri alınmış ve yeni eğitim programları (müfredat) düzenlenmiştir. Aynı şekilde örgütlenme için eğitimle ilgili kanunlar yapılmış; eğitimde birliği sağlamak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir.

I. 2. 1. Heyet-i İlmiye Toplantıları

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim-öğretim konularının tartışıldığı, eğitimin niteliğini değiştirmeye yönelik toplantılar düzenlenmiştir.

Bu toplantıların ilki Milli Mücadele günlerinde savaşların sürdüğü bir dönemde toplanan I. Maarif Kongresi'dir. Kongre, eğitime millilik kazandırmak, okul-öğrenci durumlarını tespit etmek amacıyla toplanmıştır.³⁴ Kongrede; ilk ve orta öğretim programları, köy öğretmeni yetiştirilmesi konuları ele alınmıştır.³⁵ 15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan kongreye cepheden gelerek açılışı yapan Mustafa Kemal Atatürk açılış konuşmasında kurulmasını istediği milli maarifi şöyle açıklamıştır:

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğudan ve Batıdan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, milli ve tarihi özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum.³⁶

Cumhuriyetin ilanından önce eğitim üzerine sorunları ve yapılacakları görüşmek üzere İsmail Safa Bey'in vekilliği döneminde 15 Temmuz- 15 Ağustos

³⁴ Çetin- Gülseren, *a.g.m.*, s.2.

³⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s. 293.

³⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s.292-293.

1923 tarihleri arasında I. Heyet-i İlmiye toplanmıştır.³⁷ 40 kişinin katıldığı toplantı Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in konuşmasıyla başlamış ve çalışmalar için 6 komisyon kurulmuştur.³⁸ Bu komisyonlar; Milli ve İlmi, İstatistik Müdüriyeti, İlköğretim, Öğretmen okulları, izcilik-eğiticilik, Ortaöğretim ve İcraat komisyonlarıdır.³⁹

Toplantıda;

- İlköğretimin 6 yıl olduğu, 7-14 yaş arası zorunlu tutulacağı, zorunlu eğitim yaşında çocuğun yabancı okullara gidemeyeceği,
- İlköğretimin Maarif Vekaleti'nin bünyesinde olacağı,
- Köy okulları, öğretmenlerin seçimi gibi konularda kararlar alınmış ve⁴⁰ Maarif Vekaleti'nce uygulanmak üzere ayrıntılı bir program hazırlanmıştır.

İkinci Heyet-i İlmiye toplantısı 23 Nisan 1924'te Bakan Vasıf Bey başkanlığında Ankara'da toplandı.⁴¹ Toplantıda daha çok programlar ve ders kitapları üzerine yoğunlaşmıştır. Maarif Vekili Vasıf Bey açılış konuşmasında toplantının amacını şöyle açıklıyordu:

Cumhuriyetin hakiki mihrap ve gaye halinde müebbed yaşaması, bizim için en esaslı hedeftir. Yeni nesilleri kuvvetli bir iman, hakiki bir seciye ile yetiştirmek

³⁷ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, cilt 5, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s.2005.

³⁸ Kemal Koçak, *Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi (1923-1992)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1998, s. 60.

³⁹ Koçak, *a.g.t.*, s.61.

⁴⁰ Ergün, *a.g.e.*, s.33-34.

⁴¹ Ergün, *a.g.e.*, s.75.

için terbiye ve maarif sistemlerimizde değişiklik yapmak lazımdı. Bunun esaslarını belirlemek için muktedir ve mütehassıs birçok kişileri Ankara'da topladık.⁴²

Toplantıda;

- Zorunlu eğitimin 5 yıl olması
- İlk ve orta okul kitaplarının yarışma usulü yazdırılması
- İlkokullarda haftalık ders saatinin 26 saat olması kararları alınarak ilköğretim programı düzenlenmiştir. Ayrıca lise programları, eğitim süreleri, öğretmen okulu programı ve süresi görüşülmüştür.

Bu dönemin son Heyet-i İlmiye toplantısı olan Üçüncü Heyet-i İlmiye, 26 Aralık 1925 ve Ocak 1926 tarihleri arasında Maarif Vekili Necati Bey başkanlığında toplanmıştır. Müfettiş, lise müdürleri ve bakanlık görevlileri olmak üzere 19 üyenin katılımıyla toplanmıştır. Toplantıda; eğitim bütçesi, öğretmen okulları, orta öğretim kurumları, öğretmen terfilerinin yasalaştırılması, eğitim-öğretim işleriyle ilgilenecek olan bir Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması gibi konular görüşülmüştür.⁴³

I. 2. 2. Yabancı Uzman Raporları

Osmanlıda Batılılaşma çalışmaları yabancı uzman ve öğretmenlerin çalışmaları ve hazırladıkları raporlar ile yürütülmeye çalışılmıştır. Bu dönemdeki yabancı uzmanlar özellikle Fransa ve Almanya'dan gelmişlerdir.

---

⁴² Ergün, *gös. yer.*

⁴³ Ergin, *a.g.e.*, s. 2008.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra da ilerleme ve gelişmenin sağlanması için gerek eğitim gerekse diğer alanlarda yabancı uzmanlar davet edilerek görüşlerine başvurulmuştur. Biz burada inceleme alanımız olan eğitim üzerine görüşlerine başvurulmuş uzmanları ve çalışmalarını kısaca ele alacağız

Türkiye'ye uzman olarak çağrılan ilk yabancı eğitimci Amerikalı John Dewey olmuştur.⁴⁴ Columbia Üniversitesi öğretim üyesi olan Prof. Dr. John Dewey, önce 1923'te Maarif Vekili İsmail Safa Bey tarafından mektupla davet edildi.⁴⁵ Vasıf Bey döneminde, 8 Mart 1924'te Amerika'da Mr. Charles R. Crane'in aracılığıyla çağrılan Dewey, Türkiye'ye gelerek 21 Temmuz-16 Eylül 1924 tarihleri arasında Türk eğitim sistemini incelemiştir. Dewey, 22 Ağustos 1924'te Muallimler Birliği'nin Ankara'da yapılan kongresine katılmış ve burada Atatürk'le de görüşmüştür.⁴⁶

Dewey, Türkiye'ye gelmeden önce eserleri Türkçe'ye çevrilmiştir. 1923'te Telif ve Tercüme Heyeti üyelerinden Mustafa Rahmi "Çocuk ve Mektep" adıyla, Avni Başman'da "Mektep ve Cemiyet" adıyla başka bir kitabını çevirmişlerdir. "Mustafa Rahmi, Gazi'nin Maarif Umdesi- Asri Terbiye ve Maarif adlı kitabında dönemin ulusal eğitim sisteminin temellerini ele alırken Dewey'in eğitim felsefesine ayrı bir önem atfetmiştir." ⁴⁷

Dewey, Maarif Vekaleti'ne inceleme sonuçlarını içeren iki rapor hazırlamıştır. Raporlardan biri bütçeye yönelik acil tahsisat üzerine olup diğer 30

⁴⁴ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Pan Yayınları, İstanbul, 2005, s.151.

⁴⁵ Ergün, *a.g.e.*, s.136.

⁴⁶ Bahri Ata, "John Dewey ve Türkiye'de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930)", *Kocaeli Üniversitesi ve AAM'nin Ortaklaşa Düzenledikleri Atatürk'ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu*, İzmit, Haziran 1998, s.1; www.egitim.aku.edu.tr adresinden alınmış olup sayfa numaraları tarafımızdan verilmiştir.

⁴⁷ Ata, *a.g.m.*, s. 1; John Dewey'in eğitimci yönü için ayrıntılı bilgi için bkz. Max Eastman, "John Dewey'in Eğitim Dünyasındaki Hizmetleri", *Kültür*, çeviren: İbrahim Özgür, 13/2, 1968, s.20-22.

sayfalık raporda maarif teşkilatı, öğretmenlerin yetiştirilmesi, programlar ve okullar üzerinedir.⁴⁸ Rapor, 1926'da Necati Bey döneminde etkilerini eğitim sisteminde göstermiştir.⁴⁹

Raporlarında genel olarak Dewey;⁵⁰

- Eğitimde yapılacak reformlar için uzman komisyonları kurularak; öğretmen, idareci, meslek eğitimi, okul binaları, yayınlar gibi konularda uzun vadeli planlar hazırlaması,
- Öğretmenlerin mali olanaklarının artırılması,
- Seyyar kitap sandıkları ve her ilde sabit kitaplıklar kurulması,
- Eğitim için Avrupa'ya öğretmen ve öğrenci gönderilmesi,
- Köy öğretmen okulları kurulması,
- Devlet basımevinin büyütülmesi gibi konular üzerine görüşlerini belirtmiştir.

Dewey'in ardından 1925'te davet edilen Kerschensteiner'in rahatsız olması nedeniyle yardımcısı Alfred Kühne gelmiştir.⁵¹ Almanya'da Ticaret Bakanlığı görevlilerinden olan Prof. Dr. Alfred Kühne aynı zamanda Berlin'de büyük bir meslek okulunun da kurucusudur. Ankara, Bursa, İzmir ve İstanbul'da meslek okullarını incelemiş ve meslek eğitimi üzerine bir rapor hazırlamıştır. Ancak rapor yeterli görülmediğinden dikkate alınmamıştır.⁵²

Kühne verdiği raporda;

- Öğretmen maaşlarının yetersizliği

⁴⁸ Maarif Vekilliği, *John Dewey -Türk Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s.1

⁴⁹ Ergün, *a.g.e.*, s. 139.

⁵⁰ Maarif Vekilliği, *Dewey -Rapor...*, s.1-3.

⁵¹ Başgöz, *a.g.e.*, s.154.

⁵² Ergün, *a.g.e.*, s.141.

- Teknik ve mesleki eğitime önem verilmesi
- Parasız yatılı sistem yerine masrafların veliye karşılatırılması gibi konulara değinmiştir.⁵³

1927 yılında teknik öğretim üzerine görüşlerine başvurulmak üzere Omar Buyse Türkiye'ye davet edilmiştir. Belçika Mesleki Eğitim Müdürü olan Prof. Dr. Omar Buyse aslen Mısır'lı olup uzun süre Amerika'da bulunmuş ve eğitimle ilgilenmiş ardından Belçika'ya gelerek "İş Üniversitesi'ni" kurmuştur.⁵⁴ 1927 başlarında Türkiye'ye gelerek meslek okulları ve eğitimleri üzerine Ankara, Kütahya, Konya, Adana, Mersin, İzmir, Aydın ve İstanbul gibi merkezlerde incelemeler yapmıştır.⁵⁵ Bakanlığın Talim ve Terbiye Dairesi raporu yeterli bulmuş ve uygulanmasını önermiştir.⁵⁶

Buyse raporunda;

- Meslek okullarının yöre ile uyumlu olması,
- Ustalardan öğretmen olarak yararlanılması,
- Genel liselere üretim dersi koyulması,
- Ekonomik bağımsızlıkla orantılı olan mesleki eğitime önem verilmesi gibi konulara değinmiştir.

---

⁵³ Başgöz, *a.g.e.*, s. 154-155.

⁵⁴ Ergün, *a.g.e.*, s.143.

⁵⁵ Başgöz, *a.g.e.*, s. 156.

⁵⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 147.

1926’da ilkokullar için nazari ve uygulamalı el işleri öğretimi için Leipzig Pedagoji Enstitüsü üyelerinden Prof. Dr. G. Stiehler getirilmiştir. Stiehler “Sanat Terbiyesi Hakkında” bir rapor vermiştir.⁵⁷

Gene bu dönemde Almanya’dan davet edilen Prof. Frey “El İşleri, İş Mektebi ve Tedrisatı Hakkında Rapor” vermiştir.⁵⁸ Fransa’dan Bay ve Bayan Ruatalet mesleki öğretim üzerine raporlar hazırlamışlardır.⁵⁹ 1927’deki Brüksel’de Sanayi Okulu Müdürü olan Bayan Bocard mesleki eğitim üzerine bir rapor hazırlamıştır.⁶⁰ 1928’de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün kurulmasında 20 kişi civarında bir uzman grup çalışmıştır.⁶¹

Getirilen uzmanlar genel olarak teknik ve mesleki eğitim üzerine incelemelerde bulunmuş ve raporlar hazırlamışlardır. Uzmanların hazırladıkları raporlar genel olarak aynı noktalara temas etmesine rağmen eksikler devam etmiş ve her defasında yeni bir uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Bu durumda raporlara gereken önemin verilmemesi ve önerilerin gerçekleştirme niteliklerinin zayıf olması da etkili olmuştur.⁶²

Eğitim sisteminin batılılaşmasında yabancı uzmanlar kadar Batı ülkelerinin eğitim sistemlerini anlatan, tanıtan raporlar, telif ve tercüme yazılarda etkili olmuştur. Bu dönemde G. Kerchensteiner, W. Förster, E. Sprenger ülkede en

---

⁵⁷ Ergün, *a.g.e.*, s.142.

⁵⁸ Ergün, *gös. yer.*

⁵⁹ Ergün, *a.g.e.*, s.149.

⁶⁰ Ergün, *a.g.e.*, s. 150.

⁶¹ Mustafa Ergün, “Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 6, sayı 17, Ankara, Mart 1990, s. 447.

⁶² Ali Ata Yiğit, *Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1923-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İnkılâp ve İlkeleri Tarihi Enstitüsü Doktora tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1996, s. 78.

çok bilinen eğitimciler olmuşlardır. ⁶³ 1925'ten itibaren Türkiye'den çeşitli yetkililer, diğer ülkelere gönderilmiş ve eğitim sistemleri hakkında raporlar vermişlerdir. Bunlar arasında 1926'da "Rusya Maarifi Hakkında Rapor" sunan Maarif Müsteşarı Nafi Atuf ve Rıdvan Nafiz de vardır. ⁶⁴

I. 2. 3. İlkokul Programları*

İlköğretim bireyi, temel bilgi ve becerileri kazandırarak, ilgi ve istidatlarına göre gelecek eğitim evrelerine hazırlar. Özellikle incelediğimiz dönem açısından baktığımızda orta ve yüksek öğretime geniş halk kitlelerinin devam etmemesi nedeniyle ilköğretime ayrı bir önem verilmesini gerektirmiştir. İşte bu aşamada, eğitimle amaçlanan hedeflere ulaşmak için ilkokul eğitim programlarına çok iş düşmüş ve programların hedefler doğrultusunda olması istenmiştir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitimden beklentileri Osmanlı Devleti'nden farklı olacaktır. Bu nedenle gerek Milli Mücadele döneminde gerekse de Cumhuriyetin ilanından sonra sürekli olarak her Maarif Vekili program değişikliğine işaret etmiştir. Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk eğitim programı ancak 1924 yılında hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Bu eğitim programının hazırlanmasını Maarif Vekili Vasıf Bey şöyle ifade etmiştir.

Efendim, Türk maarifinde, Türkiye hükümeti milliyesi teşekkülünden beri yapılan tedris, eski Osmanlı zihniyetiyle alude idi. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun icat ettiği şekilde idi. ... Memleketin kıymetli muallimlerinden müteşekkil kırk üç kişiden mürekkep bir heyet yaptım. Bunlar yirmi dört gün çalıştılar ve memleketin

⁶³ Ergün, a.g.m., s.449; "1926-1927'de gerek gazeteler gerekse Maarif Vekaleti Dergisi'nde Prusya ve çağdaş Alman eğitim sistemi ve eğitimcileri hakkında birçok çeviri ve telif yazılara rastlıyoruz.", Ergün, gös.yer.

⁶⁴ Ergün, a.g.m., s.450.

* Çalışma konumuz ilkokul tarih ders kitapları ile sınırlandırılmış olduğundan burada sadece ilkokul programlarına değinilecektir.

bütün programlarını Cumhuriyetin esasına göre, Cumhuriyetin ruh-i asliyesine mutabık bir halde yeniden vücuda getirdiler...⁶⁵

1924 programı ile;

- Haftalık ders saati 26 saat olarak kabul edilmiş,
- Müsahabat-ı Ahlakiye dersi “Müsahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye”; Ziraat dersi de “Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzısıhha” olarak değiştirilmiştir.⁶⁶

1924 programı genellikle derslerin adı, saati ve müfredatını içerirken, öğretim ve hedefler konusundaki hususlara değinmemiştir.⁶⁷ II. Heyet-i İlmiye toplantısında belirlenen 1924 programı kısa süre uygulandıktan sonra 1926’da yeni programa geçilmiştir.

Mustafa Necati döneminde bakanlığın oluşturduğu bir komisyon ilkokul programlarını ve Rusya, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin programlarını incelemiş ve aldıkları kararları Talim ve Terbiye Dairesi’ne bildirmişlerdir. Talim ve Terbiye Dairesi ve ilköğretim müfettişleri ve öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda 1926 İlkokul Programı hazırlanmış, 1926-1927 öğretim yılında uygulamaya konulmuştur.⁶⁸

1926 ilkokul programında ilkokulların amaçları; öğrencilerin çevrelerine etkin bir şekilde uyumunu sağlamak ve iyi vatandaşlar yetiştirmek olarak tespit edilmiştir. Programda, 1924 programından farklı olarak her dersin hedefine ve işlenişinde dikkat edilecek hususlara da yer verilmiştir.

⁶⁵ Başar, *a.g.e.*, s.140.

⁶⁶ Başar, *a.g.e.*, s. 141.

⁶⁷ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Maarif Vekaleti, Matba-i Amire, İstanbul, 1340.

⁶⁸ Başar, *a.g.e.*, s.188.

1926 programında Dewey'in "hayat bilgisi, toplu öğretim ve iş okulu" kavramlarından etkilenilmiştir. Bu programda ilkokulun ilk 3 sınıfındaki dersler, hayat ve toplumla ilintili olarak toplu olarak okutulacaktır.⁶⁹

1926 programında düzenlenen ilkokulların amaçları 1929'da yayımlanan "*İlk Mektepler Talimatnamesi*" ile yeniden düzenlenmiştir. Talimatname, ilkokullara dair öğretim yöntemlerinden kazandırılacak davranışlara ,iş ve tatil zamanlarından verilecek olan ders ödevlerine kadar oldukça ayrıntılı düzenlenmiştir.⁷⁰

I. 2. 4. İdari Yapının Düzenlenmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1913'te kabul edilen 305 sayılı "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati"nin birçok maddesi geçerli olmuş⁷¹ ve yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Cumhuriyet dönemi eğitim örgütünü düzenleyen ilk yasa 22 Mart 1926'da kabul edilen 789 sayılı *Maarif Teşkilatına Dair Yasa*'dır. 27 maddeden ibaret⁷² olan yasa; milli eğitim teşkilatı, okul çeşitleri, öğretmenlerin hak ve ödevleri gibi konuları içerir.⁷³

Maarif Vekili Mustafa Necati'nin vekilliği döneminde çıkarılan yasa ile;

- Türkiye'de hiçbir okulun Maarif Vekaleti'nin izni olmadan açılmayacağı,
- Diğer bakanlıklara bağlı orta öğretim kurumlarındaki öğretim programlarını da Maarifin hazırlayacağı,

⁶⁹ Başgöz, *a.g.e.*, s. 122.

⁷⁰ *İlk Mektepler Talimatnamesi (1929)*, Maarif Vekaleti, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.10-27.

⁷¹ Kalaycı, *a.g.e.*,s.19.

⁷² Başar, *a.g.e.*, s. 185.

⁷³ Kalaycı, *a.g.e.*, s. 27.

- Mesleki-teknik öğretim kurumlarının yerel yönetimlerden alınıp Maarife bağlanması,
- İlköğretim okullarının şehir, kasaba ve köylerde gündüzlü-yatılı olarak, ortaöğretim okullarının; liseler, orta okullar, ilk öğretmen ve köy ilk öğretmen okulları olarak düzenlenmesi⁷⁴
- Bakanlığa bağlı bir “Dil heyeti” ve “ Talim ve Terbiye Kurulu’nun” oluşturulması,
- Türkiye’nin eğitim bölgelerine ayrılarak “Maarif Eminliklerinin” kurulması karara bağlanmıştır.⁷⁵

Yasada oluşturulmaları öngörülen Talim ve Terbiye Dairesi ise 3 Nisan 1926 yılında, “Dil Heyeti” de ancak 1927’de kurulmuştur. Talim ve Terbiye Dairesi’nin kuruluş amaçları; okul programları geliştirmek, önemli kitapları tercüme etmek, çağdaş eğitimi takip edip Türk milli eğitimine uygulamak olarak belirlenmiştir.⁷⁶

Bütün bu düzenlemelerle beraber eğitimde görülen aksaklıkları gidermek, ilerlemeyi gerçekleştirmek için bu dönemde birtakım inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Özellikle eğitimde birliği sağlamak ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin hedeflerini yerine getirebilecek görüşte insanları yetiştirmek amacıyla⁷⁷ 3 Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Kanun ile

⁷⁴ Çetin- Gülseren, *a.g.m.*,s. 2xxx

⁷⁵ Ergün, *a.g.e.*, s.49.

⁷⁶ Başar, *a.g.e.*, s. 182; “ Mektep kitaplarının Maarif Vekaleti’nce tab’ı hakkındaki Kanun” la ders kitabı basımı Milli Talim ve Terbiye Dairesi’nin sorumluluğuna bırakılmıştır, bkz.: “Mektep Kitaplarının Maarif Vekaleti’nce Tab’ı Hakkındaki Kanun”, *Maarif Vekaleti Mecmuası*, sayı 7, Mayıs 1926, s.41-46; aktaran: Mesut Çapa, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.46.

⁷⁷ Başar, *a.g.e.*,s.120.

ilköğretim tabanına dayalı bir dil ve tarih birliği öngörülmüş ve milli devlet anlayışı kendini eğitimde göstermiştir.⁷⁸

Eğitimde birlik sağlandıktan sonra kalkınmayı bütün fertlerle gerçekleştirmek amacıyla ilk olarak üniversite düzeyinde ardından ilkokul ve ortaokul düzeyinde karma eğitime geçilmiştir.⁷⁹

Yaygınlaştırma çalışmaları kapsamında öğretimi kolaylaştırmak için Latin alfabesi kabul edilmiş⁸⁰, Türk tarihini araştırmak ve elde edilen verileri yayınlamak⁸¹ üzere Türk Tarih Kurumu ve Türkçe'yi ortak dil yapmak için de Türk Dil Kurumu kurulmuştur.⁸²

I. 3. Tarih Eğitimi

Ulus devletlerde kültür ve ulus bilincini sağlamanın en etkili araçlarından biri milli eğitim içinde ele alınan tarih eğitimi olmuştur. Tarihin bu şekilde kullanılmak istenişinin sebebi, onun en iyi terbiye araçlarından ve milli bilincin oluşturulmasında en değerli kaynaklardan biri olmasıdır. Ulus bilincini meydana getirmede ve vatandaşlık şuurunu geliştirmede tarihe yüklenen bu görev tarih eğitimini de şekillendirmiştir.

Her devlet kendi varlığını devam ettirmek için temel felsefesini milleti oluşturan bireylere benimsetmek durumundadır. Tarih eğitiminin genç kuşakların milli şahsiyetlerini oluşturmada ve onlara kendi geçmişlerinin bütün kültür ve

⁷⁸ Vahdet Engin, "İlkokullarda Tarih Eğitimi Müfredatı (Meşrutiyetten Günümüze Kısa Bir Tarihçe)", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı 3, İstanbul, 2000, s.294.

⁷⁹ Ergün, *a.g.e.*, s. 82; Akyüz ise karma eğitimin öncelikle ortaokullarda başladığını belirtmiştir, bkz. Akyüz, *a.g.e.*, s.359.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, TTK, Ankara, 1992.

⁸¹ *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, s.XXXIII, aktaran; Durmuş Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, AAM., Ankara, 2004, s.194.

⁸² Çetin- Gülseren, *a.g.m.*, s.3.

değerlerini öğretmedeki rolünü anlayan devletler, ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim programlarında tarih derslerine yer vermişlerdir.

19. asra gelindiğinde, tarih dersleri, ulus devlet sisteminin ortaya çıkışı ve demokrasi hareketlerine paralel olarak, laik bir zemin üzerinde okul ders programlarında hak ettiği yeri almaya başladı ve vatan terbiyesinin tamamlayıcı bir unsuru olduğu fikrinin altı çizildi.⁸³ Devletler için tarih öğretimi vatandaş yetiştirme sanatı oldu.⁸⁴

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de milli bilince sahip vatandaşlar yetiştirmek hususunda eğitimden ve özellikle de tarih derslerinden yararlanma doğrultusunda hedefler çizmiştir. Atatürk ilkeleri doğrultusunda özellikle Cumhuriyetçi ve milliyetçi vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edinmiş olan eğitim sistemi⁸⁵ bu gayelerine ulaşmada en çok yararlanacağı tarih derslerinin hedeflerini de bu amaçları gerçekleştirecek şekilde çizmiştir.

1926 tarihli “İlk Mektepler Müfredat Programı”nda ilk defa olarak tarih dersinin hedefleri çizilmiştir. Bu programa göre tarih dersinin hedefleri;⁸⁶

- “1- Çocuklara Türk milletinin mazisi hakkında malumat verip onlarda milli şuur uyandırmak,*
- 2- Bugünkü medeniyetin uzun bir mazinin mahsulü olduğunu anlatmak,*
- 3- Büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisale şayan numuneler göstermek”* olarak belirlenmiştir.

⁸³ Mustafa Safran, “Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.935.

⁸⁴ Safran, *gös. yer.*

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız I. Bölüm.

⁸⁶ *İlk Mektepler Müfredat Programı*, Maarif Vekaleti, Milli Matbaa, 1. tab, İstanbul, 1926, s.71.

Aynı şekilde, 1929 tarihli “İlk Mektepler Talimatnamesi”nde;

“*Terbiyede Türklük ve Türk vatanı esas mihveri teşkil etmelidir. Çocuklarda milli hislerin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi için her fırsattan istifade edilmelidir. Türk inkılabı ve bu inkılabın nimetleri, bu nimetlere ermek için yapılan büyük cidaller onlara layıkıyla anlatılmalıdır.*”⁸⁷ şeklinde yer alan bu amacın gerçekleşmesinde başrol tarih dersine düşmektedir.

Tarihin en önemli amacının “çocuğu sosyal ve ulusal hayata uyum sağlamak” olduğunu düşünen İhsan Sungu⁸⁸ 1927 yılında *Terbiye* dergisinde yayınlanan “Tarih Tedrisatı Hakkında” adlı makalesinde tarihin bireye vatan ve millet sevgisini aşılacağını da şöyle dile getirmiştir;

Tarih, milletin geçirdiği hayatı çocuğa öğretmekle, onu millete bağlayan bağları kuvvetleştirmiş olur. Bir bireyi , mensup olduğu millete bağlamak için, bugünkü hükümet tarzını ona öğretmek yada milli görevleri kendisine telkin eylemek yeterli değildir. Her birey, milletin doğuşunu, geçirdiği evrimleri, eski ve yeni ideallerini öğrenmek zorundadır. Ancak bu suretle, o birey, milletin geçmişte ve şimdiki bütün fedakarlıklarını, evrimin her safhasında attığı atılımları, yarattığı idealleri yakından görür ve ancak bu şekilde milletine sarsılmaz bağlarla bağlı olduğunu hisseder. Mensup olduğu milletin bütün hayati safhalarını sempatik bir nazarla izleyen birey, milliyet sevgisini, yurt aşkını daha derinden hisseder.⁸⁹

Bu amaçlar doğrultusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih derslerine yüklenen misyon; Cumhuriyetin emanet edileceği ancak Osmanlı zihniyetinden etkilenmiş kuşaklara Cumhuriyetin ve inkılâpların sebeplerini ve faydalarını

⁸⁷ *İlk Mektepler Talimatnamesi*, 1929, s.17.

⁸⁸ Ünlü eğitimci, Tatbikat Mektebi Müdürü, Talim ve Terbiye Kurulu Reisi, Müsteşar İhsan Sungu Meşrutiyet döneminde Satı Bey ile birlikte tarih öğretimi üzerine eğilmişti. Darülmuaallimin-i Aliye’de “Malumat-ı Medeniye”öğretmenliği de yapan İhsan Sungu ve Satı Beyler, Türkiye’de tarih ve müze pedagojisinin kurucuları olarak kabul edilirler, bkz.; Bahri Ata, “Tarih Öğretimi Hakkında”, *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 153-154, 2002, s. 57-58.

⁸⁹ İhsan Sungu, “Tarih Öğretimi Hakkında”, *Milli Eğitim Dergisi*, Çeviren; Bahri Ata, sayı 153-154, 2002, s. 57-58.

anlatarak, eski rejimi geçersiz kılmak ve böylece yeni devletin ideolojisini topluma benimsetmek olmuştur. İnkılâp eskiyi yıkarken, onun tarihi temellerini ve mantığını en azından sarsar; yeniyi ortaya koyarken de ona tarihi temel oluşturma ve açıklama ihtiyacını duyar. Bu nedenle tarih eğitimine yeni bir ideoloji ile kurulan devletlerde olduğu gibi yeni Türk Devleti'nde de ayrı bir yer verilmiştir.

Tarih, tarih bilinci ve tarih eğitimi ile bir yandan ulus devletin temel taşı olan ulus düşüncesini oluşturması için bir yandan da Batı kamuoyundaki Türkler hakkındaki olumsuz önyargıların kaldırılması da beklenmiştir.

İlkokuldan itibaren tarih eğitiminden yaşanan günü açıklamasını köklü değişimlere muhtaç olan milletin zihniyetinin yeniliklere açık hale getirilmesini bekleyen Ali Fahrettin⁹⁰ bunu şöyle ifade etmiştir:

O halde tarih, bu günü izah eden bir sebep, bir vasıta gibi tetkik edilecektir...Bilhassa bizim gibi böyle bir çok inkılap ve tahvillere muhtaç olan bir milletin efradında zihnin bu inkişaf ve elastikiyeti temin edilemezse, her adımımızda bir maniaya tesadüf etmek, her tahvilin neticesinde bizi daima gerileten aksül-amellere şahit olmak zarureti vardır. Bu vazife ilk mekteplere düşen ilk vazifedir.⁹¹

I. 4. İlkokul Tarih Müfredatları

I. 4. 1. 1924 Müfredatı

II. Meşrutiyetin ilkokul tarih dersi eğitim programları, Milli Mücadele döneminde ve ardından Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni bir tarih anlayışı çerçevesinde ders kitaplarının hazırlanmasına kadar olan süreçte Ankara

⁹⁰ İstanbul Erkek Muallim Mektebinin Tatbikat Mektebi Muallimi, Müfettiş, Kocaeli ve Sinop İl Milli Eğitim Müdürlükleri görevlerinde bulunan Ali Fahrettin, Türkiye'de ilköğretimde objeye dayalı tarih öğretiminin yapılması gerektiğini savunan ilk öncü olarak kabul edilebilir. Bu makalesi Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih öğretiminde çocukların başarısızlığının pedagojik temelleri üzerine yazılmış ankete dayalı ilk betimsel çalışmadır, bkz.; Ali Fahrettin Alper, *a.g.m.*, 96.

⁹¹ Ali Fahrettin Alper, "İlk Mekteplerde Tarih Tedrisatı", *Türk Yurdu*, Çev: Bahri Ata, Şeyma Şahan, sayı 175, 2002, s.96-98.

hükümetlerince kullanılmıştır.⁹² Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk eğitim programı 1924 tarihlidir ve 1926'daki bazı değişikliklerle 1930'ların başında tarih eğitimi "Türk Tarih Tezine" göre yeniden biçimlendirilinceye kadar yürürlükte kalmıştır.⁹³

1924 programına göre tarih dersleri ilk mekteplerin üçüncü sınıfında "daha ziyade bir kıraat ve muhasebe" şeklinde başlamakta, 4. ve 5. sınıflarda ise Genel Tarih, Türk Tarihi ve İstanbul'un fethinden Lozan Anlaşması'na kadar olan Osmanlı Tarihi karışık olarak okutulmaktadır. 1924 programında 3. sınıfta ilk olarak Meşrutiyetin ilanından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen olaylar, ardından saltanatın zulümleri, sarayın sefahati ve Ruslarla yapılan savaşların yer aldığı Tanzimat'tan Meşrutiyetin ilanına kadar geçen zaman dilimi verilecektir. Öğretimde bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca olayları, şahsiyetleri ve kurumları anlatılacaktır. Son olarak da eski Türklerin uygarlıkları, İslamiyet'e hizmetleri, Haçlı Seferleri, Selçuklu Devleti ve Anadolu'nun Türkleşmesi konuları verilecektir.

3. sınıfta bu konular verilirken takrir ve hikaye şeklinde kahramanlık menkıbeleri ve şahsiyetler üzerinden anlatılması ve milli uyanış devrine daha fazla önem verilmesi gerektiği program içinde ara ara belirtilmiştir.

Programda, 4. sınıfta ilk olarak Mısırlılar, Fenikeliler, Keldaniler, Hititler, Türkler, Yunanlılar, Romalılar gibi eski büyük uygarlıklar; ardından Arap tarihi ve son olarak da Selçuklular, Haçlı Seferleri ve Türkler, Moğol istilası, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti, Ortaçağda Türk uygarlığı ve Batı uygarlığının karşılaştırılması verilecektir. Programda bu konular sıralanırken eski

⁹² Engin, *a.g.m.*, s. 293.

⁹³ Ayşe Seslikaya, *Atatürk'ün Tarihçiliğe Yaklaşımı ve Atatürk Devri Tarih Eğitimi Politikası (1920-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), İstanbul, 2003, s.38.

büyük uygarlıkların anlatımında medeniyet konularına ağırlık verilmesi ve Türkler konusunun daha ayrıntılı anlatılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Arap tarihi de verilirken Hz. Muhammed ve Dört Halife devirlerinin din derslerinde de anlatılmasından dolayı kısa bir şekilde anlatılması gerektiği belirtilmiştir.

Programa göre 5. sınıfta ise Ortaçağa son veren nedenler, Avrupa’da mutlakiyetçi devletler, İngiltere’de meşrutiyet; İstanbul’un fethinden Tanzimat’a kadar Osmanlı Devleti, eski Osmanlı hayat ve uygarlığı, Tanzimat ve sonuçları, Abdülhamit Devri, Meşrutiyetin ilanı, Balkan ve I. Dünya savaşları, sarayın ihanetleri, İstiklal Savaşı, Yeni Türkiye Devleti’nin doğuşu, Lozan Anlaşması, bugünkü Türk dünyası, başlıca keşifler ve Avrupalıların sömürge siyaseti konuları verilecektir.

5. sınıfta bu konular verilirken özellikle Rusya’nın Türklere karşı siyasetine; Fransız İhtilali ve milliyetçilik akımının Avrupa ve Balkanlardaki etkilerine etraflıca değinilmesi gerektiği belirtilmiştir.

II. Meşrutiyet dönemini temsil eden 1329 (1913) tarihli “Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı”⁹⁴ ile 1924 tarihli eğitim programı karşılaştırıldığında genel tarih konularının aynen devam ettiği fakat daha önce 6 yıllık ilkokulun ilk dört yılında şahıslar etrafında geniş yer ayrılan “İslam ve Osmanlı” tarihleri konularının 1924 programında oldukça aza indirildiği görülür. İslam Tarihi’nin daha ziyade bir Arap tarihi şeklinde kısa bir şekilde anlatılması öngörülürken Osmanlı Tarihi de İstanbul’un fethinden yıkılışına kadar daha çok medeniyet ekseninde ele alınmıştır. Yine tarih dersinden beklenen bir hedefi gerçekleştirme doğrultusunda Cumhuriyet

⁹⁴ *Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı*, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Maarif Nezareti, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1329, s.16-22; bkz.: Ek: 1.

ideolojisinin benimsetmek için “istibdadın fenalıkları, saltanatın zulümlerinin” anlatılması, Arap tarihinin “İslam’da cumhuriyet ve mutlakiyet devreleri” şeklinde anlatılması öngörülmüştür. Yine 1329 (1913) müfredatında kısa şekilde değinilen “Türkler” konusu 1924 programında genişletilmiştir.

1924 programı, Osmanlı dönemi eğitim programlarından içerik anlamında çok farklı değildir. Ancak 1924 programı öncelikle kitaplardan Osmanlı dönemi ideolojisine bağlı olan görüşleri ayıklayarak yerine Cumhuriyetin temel ilkeleriyle uyumlu görüşleri koymuştur.⁹⁵ Bu aşamada Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk eğitim programı olan 1924 programı; son dönem Osmanlı müfredatları ile Türkiye Cumhuriyeti’nin hedefleri arasında yumuşak bir geçiş programıdır diyebiliriz.

Çocuğun, medeniyetin geçirdiği aşamaları yorumlaması açısından da önemli olan tarih öncesi döneme bu programda hiç değinilmemiştir. 1924 tarih prpgramı beklenenleri gerçekleştirmedi çok yeterli olamamıştır. Programdaki bazı aksaklık ve eksiklikler Ali Fahrettin Alper’in 1341 (1925) de *Tedrisat Mecmuası’nda* yayınlanan “İlk Mekteplerde Tarih Tedrisatı” adlı yazısında şöyle dile getirilmiştir:

Vakıa, son programlarda bir yenilik yapılmak istendi, fakat o da başka mahzurlar tevhit etti. Mesela, Türk tarihine ait olan kısımda müfredat lüzumundan fazla elastiki yapıldı. Müfredata eski mevzuların değişmiş birer şekli kabul edildi., milletle, milletin müessesatıyla pek az meşgul olundu...Bundan başka son programda diğer bir yenilik yapılmak istendi. O da halden başlayarak, maziye doğru gitmek...İşte bugünkü tarih tedrisatının muvaffakiyetsizliğinin sırları... ne program, ne kitap, ne de muallim hiçbir vakit çocuğun anladığı tarihi vermemektedir. Kalbe-t-tarih hadisatın çocukları, diğer hadisattan daha ziyade alakadar ettiğini, tarih okutan her muallim bilir. Halbuki

⁹⁵ İlhan Başgöz ve Howard Wilson, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Milli Eğitim ve Atatürk*, Dost Yayınları, Ankara, 1968, s.106, Aktaran; Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde- II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.129.

programımızda buna hiç yer verilmemiştir. Kalbe-t-tarih hadisattır ki çocuğa bugünkü medeniyetin manasını izah eder.⁹⁶

I. 4. 2. 1926 Müfredatı

Cumhuriyet döneminin ilköğretim ders programları alanındaki ilk büyük düzenlemesi 1926 tarihli “İlk Mekteplerin Müfredat Programı” ile gerçekleşir.⁹⁷ 1926-1927 ders yılında bir kısım okullarda denendikten sonra 1927-1928 ders yılında tamamen uygulamaya geçilmiştir. Programda, 1927 yılında bazı değişikliklere gidilerek Türk tarihini temel alan bir tarih eğitimi esas alınırken diğer taraftan da kitapların hacmi ve ders saatleri konusunda düzenlemeler yapılmıştır.⁹⁸

1926 tarihli “İlk Mekteplerin Müfredat Programı”; 1., 2. ve 3. sınıfları teşkil eden ilk devre için Tarih, Coğrafya, Tabiat, Eşya ve Yurt Bilgisi dersleri “Hayat Bilgisi” adı altında birleştirilerek toplu öğretim esası kabul edilmiştir. Hayatilik, faaliyet ve toplu öğretim ilkeleri ilk defa 1926 programıyla müfredata girmiştir.⁹⁹ İlk devrede bağımsız bir tarih dersi olmasa da hayat bilgisinin hedefleri içinde geçen ibareden de anlaşılacağı üzere “ *muhit dahilinde tesadüf edilen meşhur binalarla abideler hakkında malumat verilerek tarihe bir hazırlık yapmak*” söz konusudur.

Tarih dersleri 2. devrenin 1.sınıfında yani 4. sınıfta başlar. Bu programda 1924 programından farklı olarak her ders için hedefler belirlenmiş olduğu gibi öğretiminde dikkat edilecek hususlar da belirtilmiştir. Bu programın öncekilerden farkı; tarih derslerinin 4. sınıfta başlaması, dersin hedeflerinin belirtilmesi, verimli

⁹⁶ Ali Fahrettin, *a.g.m.*, s.98-99.

⁹⁷ Üstel, *a.g.e.*, s.130.

⁹⁸ Köken, *a.g.t.*, s.191.

⁹⁹ Üstel, *a.g.e.*, s. 130.

bir öğretim için direktifler verilmesi, Türk tarihine ve uygarlık tarihine geniş yer ayırmasıdır.

Dördüncü sınıfın müfredatı, İlkçağdan başlayarak, eski Türk tarihine büyük bir yer vermek suretiyle, İstanbul'un fethine kadar olan olayları içerir. Bu kapsamda insanlığın ilk zamanları, eski büyük uygarlıklar, Türkler, eski Türk uygarlığı, Türkler arasında İslamiyet'in ortaya çıkışı, Anadolu'da Türkler (Selçuklular), Osmanoğulları Hükümeti'nin kuruluşu ve İstanbul'un fethi verilecektir.

Son sınıfta ise Ortaçağ, Yeni ve Yakınçağ olaylarına yer verilmiştir. Ortaçağda doğu ve batı, Batıda uyanış, seyahatler, keşifler, dini yenilikler, İngiltere'de meşrutiyet, Amerika istiklali, Fransa İnkılâbı, Sanayi Devrimi; İstanbul'un fethinden Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti, eski Osmanlı hayat ve uygarlığı, Tanzimat, Kırım Savaşı, II. Abdülhamit devri, Meşrutiyet, Milliyet cereyanı, Cihan Harbi, İstiklal Mücadelesi, Milli Türk Devleti, Laik Cumhuriyet, bugünkü dünyaya genel bir bakış, konuları verilecektir.

Tarih öğretiminde dikkat edilecek hususlar kısmında da önemli yeniliklere rastlanmaktadır. Bunlar; uygarlık tarihine önem verilmesi, öğretmenlerin öğrencileri isimlere ve tarihlere boğmaması, tarihin coğrafya ile birlikte dengeli bir şekilde yürütülmesi, resimlerden yararlanılması; kale, kule, su kemeri gibi eski eserlerin gezilmesi ve bunlar hakkında öğrenciye bilgi verilmesi şeklinde özetlenebilir.¹⁰⁰

1926 ilkokul tarih programı, Dewey'in önerilerini sınırlı bir şekilde de olsa içermektedir. Dewey'in "Çocuk ve Mektep" ve "Mektep ve Cemiyet" adlı

---

¹⁰⁰ *İlk Mekteplerin Müf...*, 1926, s.71.

eserlerinde de değinmiş olduğu eğitimde tarihin amaçlarına ilişkin bölümler etkilerini 1926 tarih programında da göstermiştir.¹⁰¹ Dewey'in belirttiği gibi siyasi tarihten çok uygarlık tarihi üzerinde durulmuş, tarih ve coğrafya bilgisi birlikte ele alınmıştır.¹⁰²

1926 programı'nda yer alan "vatan ve millete intibak" ettirmek amacı, cumhuriyet kadrolarının okuldan bekledikleri sosyalleştirme hedefinin, başka bir anlatımla bireylerin inşa edilmek istenen yeni toplum düşüncesine uyumuna, dolayısıyla söz konusu anlayışın gerektirdiği norm ve değerlerin ve bu arada siyasal rolün geleceğin yurttaşları tarafından benimsenmesine yöneliktir.¹⁰³

Yapılan değişikliklerle birlikte bu programlara bakıldığında, değişen siyasal şartların yansımalarını görmek mümkündür. Amaç öncelikle yeni rejimi, yani cumhuriyeti sevdirmektir. Bu yüzden eski rejim, yani padişahlık eleştirilir. Diğer bir amaç öğrenciye güçlü bir milli bilinç kazandırmaktır. Dolayısıyla, Türk tarihinin oranı özellikle ilköğretim düzeyinde arttırılmıştır. Türk tarihinin ağırlığı arttırılırken İslam tarihinin ağırlığının azaldığı görülmektedir. Bu aşamada cumhuriyetçilik ve milliyetçiliğin 1920'lerin tarih programlarına damgasını vurduğunu söyleyebiliriz.¹⁰⁴

İslam tarihi hala vardır ama artık İslam tarihi olmaktan çok bir Arap tarihi olarak ve daha siyasi bir bakışla ele alınmaktadır. Dört halife - Emevi - Abbasi klasik dönemlendirmesi "İslam'da Cumhuriyet - İslam'da Mutlakiyet" dönemlendirmesi olarak değiştirilmiştir. Artık içerikte, Tarih-i Enbiya ve Tarih-i

¹⁰¹ Ata, "John Dewey ...", s.2.

¹⁰² Ata, *a.g.m.*, s.4.

¹⁰³ Üstel, *a.g.e.*, s. 132.

¹⁰⁴ Hayrettin Kaya, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Dersi Müfredatı", *Toplumsal Tarih*, sayı 100, Nisan 2002, s.46.

İslam'dan iz kalmamıştır. Osmanlı tarihi de hanedana övgü olmaktan çıkarılmış, özellikle son sultanlara karşı çoğu kez bir yergi halini almıştır.¹⁰⁵

1924 programı ve 1926 programı Türk tarihi açısından bazı değişiklikler dışında bir bakıma Meşrutiyet dönemi tarih öğretiminin bir devamı gibidir. Buna karşılık Türk Tarih Tezi'nin okul programına yansıdığı ilk program 1936 programıdır.¹⁰⁶ “1936 programının başlı başına bir özelliği bütün uygarlıkları Türklüğe ve Türklere bağlamasıdır.”¹⁰⁷ 1930'ların başında Türk Tarih Tezi müfredata girecek ama çok önemli değişikliklere yol açmayacaktır. Bu müfredatlara bakıldığında tarih öncesi ve ilkçağ konularının başlarında ifadesini bulan tez eski içerikle birlikte var olacaktır.

---

¹⁰⁵ Mete Tunçay, “İlköğretimde Tarih Öğretimi”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1975, s.278.

¹⁰⁶ Köken, *a.g.t.*, s.198.

¹⁰⁷ Necdet Sakaoğlu, “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.138.

2. BÖLÜM : TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 1923-1931 YILLARI ARASINDAKİ TARİH DERS KİTAPLARININ BİÇİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tarih ders kitapları bir ulusun, devletin tarihe bakışını belirlemesi ve yansıtması açısından önemlidir. Özellikle tarih ders kitapları, bireylere sadece tarihi olayları, kronolojiyi ve uygarlığın geldiği aşamaları vermekle yetinmez aynı zamanda milli duygu ve düşünceleri de verir. Böylece devletlerin ideolojilerini benimsetmede ve bu doğrultuda vatandaşlar yetiştirmede yararlandıkları birer kaynak olmuşlardır. Ders kitapları aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen amaçlara ulaşmada kullanılan ifadeler kadar, metindeki ana temayı kuvvetlendirecek, somutlaştıracak olan resim, harita, okuma parçası gibi metin dışı malzemelerde oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmamızda kitapların içeriği yanında anlatılmak istenen konuya ayrılan sayfa sayısı, kullanılan resim, harita ve okuma parçaları gibi metnin içeriğini destekleyen, güçlendiren unsurlar da inceleme yoluna gidilmiştir.

II. 1. Sayfa Sayısı

II. 1. 1. Dördüncü Sınıf Ders Kitapları

4.sınıf ders kitaplarında konu dağılımına bakıldığında genel olarak insanlığın ilk zamanları, eski büyük uygarlıklar, Türkler, İslamiyet'in ortaya çıkışı, Anadolu'da Türkler, ağırlığın kuruluştan İstanbul'un fethine kadar olduğu bir Osmanoğulları tarihi verilmiştir.

Sıra	KONU BAŞLIKLARI	SAYFA SAYILARI				
		1925	1926	1928	1929	1930
1	Tarih Öncesi Dönem	–	–	6	6	12
2	Mısır	5	9	8	6	10
3	Keldani ve Asur	4	7	10	4	7
4	Fenike-Beni İsrail-İbrani	5	12	10	7	11
5	Eski İran	2	5	4	3	4
6	Hititler	2	3	4	2	3
7	Eski Türkler	8	7	16	14	19
8	Eski Yunan	6	11	15	15	19
9	Eski Roma	7	11	23	16	15
10	Arap-İslam tarihi	12	11	16	3	7
11	Türkler ve İslam Medeniyeti	8	1	–	4	1
12	Selçuklular (Haçlı Seferleri –Moğol İstilasası)	6	9	14	12	10
13	Osmanlı	5	6	21	27	30
14	Osmanlı Medeniyeti	–	–	6	–	10
15	İstiklal Savaşı	–	–	8	5	3
16	Cumhuriyet	–	–	–	2	2

Tablo 1 : 4. Sınıf Tarih Ders Kitapları Konuları ve Sayfa Miktarları

1924 Tarih programında yer almayan tarih öncesi dönem ve insanların ilk zamanları konusuna 1926 programında yer verilmiş olduğundan incelenen ders kitaplarında bu konuya 1928 ve sonrasında değinilmiştir. 1928 ve 1929 basımı kitaplarda 6 sayfa ayrılmış olan tarih öncesi dönem ve ilk insanlar konusunda 1930'a gelindiğinde ayrılan 12 sayfa ile % 100'lük bir artış kaydedilmiştir. Ali Fahrettin'in yaşanan zamanın değerlendirilmesi açısından şart olarak gördüğü ve 1924 programında bir eksiklik olarak değerlendirdiği tarih öncesi dönemin ele alınması zaman içinde yerini bulmuştur.

4. sınıf ders kitaplarında programın önemli bir kısmını teşkil eden ilkçağ medeniyetlerine ayrılan sayfa sayısı zamanla bir artış göstermiştir. Bu artış özellikle 1926 sonrası gözle görülür bir oranda olmuştur. Köprülüzade Fuat'ın 1925 basımı olan "Milli Tarih" adlı ders kitabında 31 sayfa yer verilen ilkçağ uygarlıklarına 1926 basımlı İhsan Şerif'in hazırladığı ders kitabında 58 sayfa, 1928 basımı Emin Ali'nin kitabında 70 sayfa ve 1930 tarihli "Yavrumun Tarih Kitabı"nda ise 60 sayfa yer ayrılmıştır. İlkçağ uygarlıklarında dikkati çeken en önemli nokta ise konular içinde en çok Yunan ve Roma medeniyetlerine yer verilmiş olmasıdır. 1925'te 13 sayfa ayrılan Yunan ve Roma medeniyetlerine 1926'da 22 sayfa, 1928'de 38 sayfa ve 1930'da 34 sayfa ayrılmıştır. 1928 öncesi ders kitaplarında ilkçağ uygarlıkları içinde Yunan ve Roma medeniyetlerinin oranı %40'larda iken 1928 sonrası ders kitaplarında bu oran %50'lerin üzerine çıkmıştır. "Çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkma" hedefini belirleyen devlet, çağdaş batı uygarlığının temelini eski Yunan ve Roma'da aramış olduğundan bu uygarlıklara geniş yer ayrılmış ve oldukça kapsamlı anlatılmışlardır.

Ders kitaplarında 1928 öncesinde “Türkler” konusuna ayrılan 7-8 sayfa tutarındaki pay, 1928’de 16 sayfaya ve 1930 basımlı kitapta da 19 sayfaya çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki 1928 sonrası ders kitaplarında “Türkler” mevzuunda %100’lük bir artış olmuştur. Bu aşamada resmi anlamda 1928’den itibaren başlayan tarih çalışmaları ile birlikte Türk tarihinin önem kazanması, etkilerini ders kitaplarında da göstermeye başlamıştır. Selçuklular ve Türk-İslam uygarlığına hizmetleri de eski Türkler gibi ders kitaplarında yıllar içinde artan bir orana sahip olmuştur.

1925’te 12 sayfa, 1926’da 11 sayfa , 1928’de 16 sayfa ayrılan İslam tarihine ise 1929’da 3 sayfa ayrılmış ve 1930’da ayrı bir başlık altında incelenmemiş “Türkler ve Müslümanlık” başlığı altında verilmiştir. 4. sınıf ders kitaplarında dikkati çeken bir diğer nokta da İslam tarihine bakışın değişmiş olmasıdır. Daha önce programda geniş yer tutan İslam tarihi zamanla önemini kaybetmiştir. Bu dönemde İslam tarihi bir yandan “Arabistan-Arap Tarihi” olarak ele alınırken bir yandan da yeni rejimin benimsenmesini kolaylaştırmak için “İslam’da Cumhuriyet- İslam’da Mutlakiyet” başlıklarıyla incelenerek Cumhuriyet ile alâkası kurulmak istenmiştir.

Osmanlıların ele alınışına baktığımızda ise nadiren “Osmanlı İmparatorluğu” ifadesi kullanılmıştır. Bunun yerine “Osman oğulları”, “Osmanlı sülalesi”, “Osman oğulları Hükümeti” gibi ifadeler kullanılmıştır. Ders kitaplarında Osmanlı tarihine 1925’te 5 sayfa, 1926’da 6 sayfa, 1928’de 29, 1929’da 27 sayfa ve 1930’da 38 sayfa yer ayrılmıştır. Konu olarak ayrılan sayfa sayılarına baktığımızda zamanla bir artış görülmektedir. Ancak bu durumda programın da etkisi vardır. 1924 programında sadece kuruluşun İstanbul’un fethine kadar değinileceğinden 1925 ve

1926 basımı kitaplarda sayfa oranı düşüktür. Ancak 1926 programında ise ağırlık kuruluş olmasına rağmen Cumhuriyet tarihine kadar Osmanlı getirilecektir. Bu aşamada ise daha çok batılılaşma hareketleri yer tutmuştur. Örneğin, 1930 basımı ders kitabında Osmanlı tarihine ayrılan 38 sayfanın 10 sayfası uygarlık, 13 sayfası Tanzimat ve Cihan Harbi, 11 sayfası kuruluş ve yükselme iken düşkünlük ve bozgunluk devrine sadece 4 sayfa ayrılmıştır.

1926 programıyla beraber kısa bir şekilde milli tarihten bahsedilip konuların Cumhuriyete kadar getirilecek olmasıyla 4. sınıf ders kitaplarında bundan sonra milli mücadeleye de değinilmiştir. Ders kitaplarında İstiklal Savaşı ve Cumhuriyetin ilanına 6-8 sayfa tutarında yer ayrılmıştır.

Tablo 1’de de görüldüğü gibi 4. sınıf ders kitaplarında sayfa sayısında en fazla artış olan konular eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile Orta Asya Türkleri, sayfa sayılarında azalma olan konular ise Arap-İslam tarihidir.

II. 1. 2. Beşinci Sınıf Ders Kitapları

5. sınıf ders kitaplarında tarihin başlıca devirleriyle kısa bir giriş yapıp Ortaçağda Doğu ve Batı, Yeniçağda Batı, İngiltere’de meşrutiyet, ABD’nin kuruluşu, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, İstanbul’un fethinden itibaren Osmanlı, yenileşme hareketleri, Osmanlı uygarlığı, İstiklal Savaşı, Milli Türk Devleti ve dünyanın genel durumu konularına yer verilmiştir.

Sıra	KONU BAŞLIKLARI	SAYFA SAYILARI			
		1927-1928	1930	1930-1931	1931
1	Ortaçağda Garp	5	10	8	14
2	Ortaçağda Şark	3	8	6	17
3	Yeniçağda Avrupa	11	11	11	30
4	Avrupa'da Mutlakiyetçi Devletler	2	2	2	6
5	İngiltere'de Meşrutiyet	3	4	2	2
6	ABD'nin İstiklali	2	4	3	3
7	Fransız İnkılâbı	3	8	6,5	9
8	Sanayi İnkılâbı	4	8	6	10
9	Tanzimat'a Kadar Osmanlı	31	17	23	70
10	Milliyet Cereyanı	1	–	2	–
11	Tanzimat Sonrası Osmanlı	26	26	27	27
12	Osmanlı Medeniyeti	14	32	16	26
13	İstiklal Savaşı	9	12	8	20
14	Cumhuriyet	3,5	3	3	4
15	Bugünkü Dünyaya Genel Bakış	2,5	4	3	7

Tablo 2 : 5. Sınıf Tarih Ders Kitapları Konuları ve Sayfa Miktarları

Ortaçağ, doğu ve batı olarak ele alınmış ancak ağırlık papalık ve derebeylik üzerinde toplanmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın içinde bulunduğu durum ayrıntılı olarak ele alınmış ve teokratik yapılanmanın zararlarına dikkat çekilmek istenmiştir. 1928'de 5 sayfa, 1930'da 10 sayfa, 1931'de 14 sayfa olarak ele alınan ortaçağ Avrupa'sına karşılık Bizans'ı da içinde barındıran şark 1928'de 3 sayfa, 1930 basımı Abdülbaki ve Sabri Esat'ın hazırladığı ders kitabında 8 sayfa ve 1931 basımı Ali Reşat'ın kitabında 17 sayfa olarak ele alınmıştır.

Avrupa'da Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler gibi gelişmeleri ele alan Yeniçağ dönemine 1928 ve 1930'da 11 sayfa ayrılmış iken 1931'de bu tutar 30 sayfaya çıkmıştır. İngiltere'nin meşrutiyete geçmesi, Amerika'nın istiklali ve Fransız İhtilali gibi yönetsel değişimlere 1928'de 8 sayfa, 1930 basımı Abdülbaki kitabında 16 sayfa ve 1931 basımı Reşat kitabında da 14 sayfa yer verilmiştir. Yine teknik gelişmelerle birlikte ele alınan Sanayi Devrimine ayrılan tutar 1928'de 4 sayfa iken 1931'de 10 sayfaya çıkmıştır.

5. sınıf ders kitaplarında ağırlık iki noktada toplanmıştır. Birisi Avrupa tarihi, ikincisi ise Osmanlı tarihidir. Osmanlı tarihinde siyasi tarih geriye itilmiş uygarlık ve yenileşme hareketleri öne geçmiştir. Yükselmeden Tanzimat'a kadar Osmanlıya 1928'de 14'ü uygarlığa ayrılmış 45 sayfa, 1930 basımı Abdülbaki-Esat'ın kitabında 32'si uygarlığa ayrılmış 49 sayfa ve 1931'de de 26'sı uygarlığa olmak üzere 96 sayfa yer ayrılmıştır. Yenileşme hareketlerini, Trablusgarp, Balkan ve 1. Dünya Savaşlarını içeren Tanzimat sonrası döneme 1928'de 27 sayfa, 1930 basımı Emin Ali'nin ders kitabında 27 sayfa ve 1931'de 57 sayfa yer ayrılmıştır.

Ders kitaplarında İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet konularına 1928’de 12,5 sayfa, 1930 Abdülbaki kitabında 15 sayfa ve 1931’de 24 sayfa yer ayrılmıştır.

5. sınıf ders kitaplarında konulara ayrılan sayfa sayıları incelendiğinde artışların 1930 sonrasında belirginleştiği görülecektir. Özellikle Avrupa tarihi ve İstiklal Savaşı konularında artış göze çarpmaktadır.

II. 2. Kullanılan Resim ve Haritalar

Kitaplarda resimlerin en yoğun biçimde kullanıldığı konuların ilkçağ uygarlıkları ki bunlar içinde de en çok eski Yunan ve Roma uygarlıkları, Orta Asya Türkleri ve Osmanlı dönemine ait olduğu görülecektir. Kullanılan bütün resimlerde yoğunluk genel olarak yararlılığı görülen kişilerin portresi ve medeniyet üzerinedir.

1926 programıyla tarih programına giren “beşeriyetin ilk zamanları” konusunda da özellikle tarih öncesi dönemdeki insanların kullandıkları aletler ve yaşayışlarını betimleyen resimler 1928’den itibaren artarak kullanılmıştır. Bu konu ile insanlığın geçirdiği aşamaların öğrenciler tarafından algılanması amaçlanmıştır. Kullanılan resimlerle de amaca ulaşmada kolaylık sağlanmıştır. Resimlerin en çok kullanıldığı konulardan olan ilkçağ uygarlıklarında özellikle bu uygarlıkların insanlık tarihine bıraktıkları kültürel eserlerin resimleri yoğunluk kazanmıştır.

Sıra	KONU BAŞLIKLARI	RESİM SAYILARI				
		1925	1926	1928	1929	1930
1	Tarih Öncesi Dönem	–	–	3	5	5
2	Mısır	7	8	7	8	9
3	Keldani ve Asur	3	3	10	5	4
4	Fenike-Beni İsrail-İbrani	4	3	10	2	5
5	Eski İran	1	2	5	2	3
6	Hititler	3	4	2	2	2
7	Eski Türkler	8	4	7	6	3
8	Eski Yunan ve Roma	15	12	26	22	17
9	Arap-İslam tarihi	7	5	12	–	4
10	Türkler ve İslam Medeniyeti	5	–	–	–	–
11	Selçuklular (Haçlı Seferleri- Moğol İstilasası)	6	1	3	6	8
12	Padişah	–	–	1	–	–
13	Osmanlı devlet adamı-düşünür	–	–	–	2	11
14	Osmanlı Medeniyeti	6	1	10	4	14
15	Savaş-Ordu-Asker	2	1	3	5	2
16	İstiklal Savaşı	–	1	–	–	–
17	TBMM- Anıt- Bina	–	1	–	2	1
18	Atatürk	–	–	1	2	1
19	İsmet İnönü	–	–	1	1	1
20	Fevzi Çakmak	–	–	1	1	–
TOPLAM		67	46	92	75	90

Tablo 3: 4. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Kullanılan Resimlerin Sayıları

Ayrıca her uygarlığın anlatımında kullanılan harita ile tasvir edilen coğrafyaları öğrenci gözünde somutlaştırılmıştır. Asuriler, Keldaniler, Hititler, Fenkililer gibi ilkçağ uygarlıklarının yaşadıkları yerler hep haritalar ile somutlaştırılmıştır. 1926 basımlı 4. sınıf ders kitabında Roma medeniyeti sadece İtalya ve Kartaca ile sınırlandırılmış¹ olmasına rağmen 1930 basımlı 4. sınıf ders kitabında kullanılan haritada Akdeniz, Anadolu ve Afrika'yı da içine alan gerçek sınırlarıyla verilmiştir. Haritalar ile tarihsel geçmiş ve bilinç oluşturulurken bunun Mezopotamya ve eski Yunan ve Roma uygarlıkları üzerinden kurulması düşünülmüştür. Bununla beraber gerek eski Türkler gerekse de Osmanlı Türkleri Asya, Afrika, Avrupa gibi çok geniş sahalara hakim bir şekilde hep ilerlemeleri gösterilmiş; böylece hem bu coğrafyaların sahiplenilmesi hem de batıya karşı bir güç vurgusu yapılmak istenmiştir.

Egemenliklerine aldıkları insanlara kötü davranmaları ile eleştirilen Asurluların bu tutumları metinde kullanılan resimler ile somutlaştırılmıştır. Köprülüzade Fuat'ın hazırladığı 1925 basımlı 4. sınıf ders kitabında Asur kralının bir esirin gözlerini oyarken betimlendiği bir kabartma resmine yer verilmiştir.² Aynı durum Abdülbaki-Esat'ın 4. sınıf kitabında da başka bir resimle somutlaştırılmıştır. İlkçağ uygarlıklarında sayfa sayısı bakımından en çok değinilen konu olan eski Yunan ve Roma uygarlıklarında kullanılan resimlerde de aynı durum görülmüştür.

---

¹ Bakınız Ek : 6.

² Köprülüzade Mehmet Fuat, *Milli Tarih*, 2. tab, Kanaat Kütüphanesi Matbaası, İstanbul, 1341, s.12; ay. bkz. ; Abdülbaki, Sabri Esat, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 4. sınıf, Şirketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1930, s.27.

Metinlerde eski Türkler anlatılırken kullanılan resimlerde daha çok medeniyet vurgusu hakimdir. Tevfik-Edip'in 4. sınıf ders kitabında verilen Türk akınlarını durdurmak için yapılan heybetli "Çin Seddi" resminde Türk milletinin gücünün algılanması hedeflenmiştir. Bu tür bir vurgu Selçuklu Türkleri içinde yapılmıştır. Ancak buradaki vurgu askeri güçten farklı olarak kültürel güç alanında olmuştur. Selçukluların Anadolu'da bıraktıkları tarihi eserlerin resimleri kullanılarak uygarlığa katkıları vurgulanmıştır. Eski Türklerin anlatımında haritalardan da yararlanılmıştır. Abdülbaki-Esat'ın 4. sınıf kitabında "Eski Türklerin yaşadıkları yerler"³ açıklamasıyla verilen haritada Orta Asya dışında Çin, Doğu Avrupa, Ege, Akdeniz, Karadeniz, Irak ve Doğu Anadolu'nun bir kesimi de Türklerin yaşadığı yerler arasında verilmiştir. Metinlerde Sümerler, Keldaniler ve Asuriler nezdinde Irak ve Doğu Anadolu'daki mazisi temellendirilen Türklerin, kitaplarda kullanılan haritalarla da varlığı desteklenmiştir. Yine aynı konu içerisinde bir de "Türklerin bugün yaşadıkları yerler"⁴ açıklamasıyla bir harita verilmiş ve Türk varlığının büyüklüğü oranında bir güç vurgusu yapılmıştır. Haritada bu kez Anadolu, Macaristan, Norveç dolayları da alınmış ve Türklerin bu coğrafyalardaki varlığı gözler önüne serilmiştir.

Osmanlı dönemine ait resimlerin çok olduğu görülse de burada kullanılan resimler Sokullu, Barbaros Hayrettin, Köprülüler, Mithat Paşa, Reşit Paşa, Namık Kemal gibi devlet adamlarının portreleri ve medeniyet odaklı resimler olmuştur. İncelenen kitaplarda sadece İhsan Şerif'in 5. sınıf ders kitabında III. Selim'in resmi kullanılmış olup başka hiçbir padişahın resmi konulmamıştır. Kullanılan resimler

³ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.85, ay. bkz. Ek: 4.

⁴ Bkz: Ek.5.

arasında padişah resimleri olmamasına karşın sadrazamların resimleri oldukça fazla kullanılmıştır. Abdülbaki-Esat'ın 5. sınıf kitabında “Sadrazamın ecnebi bir sefiri huzuruna kabulü”⁵ açıklamasıyla verilen resimde sadrazamın oturması ve buna karşılık yabancı elçinin dizini çökerek eğilmiş bir pozisyonda bulunması bir zamanlar batı karşısındaki üstünlüğü vurgulamak içindir.

Osmanlı öncesi Türk varlığını ve Türk tarihinin devamlılığını ortaya koyma amacını desteklemek için de Ali Reşat'ın 1931 basımı 5. sınıf kitabında “Eski Osmanlı Medeniyeti” başlıklı bölümde Anadolu Selçuklu dönemine ait olan Sivas-Gök Medrese, Kayseri-Döner Kümbet Anadolu'nun kültürel eserleri arasında sayılmıştır. Kitaplarda kullanılan resimlerde Osmanlı medeniyeti kapsamında yapılan güç vurgusu, haritalar da siyasi ve askeri güç vurgusuna dönüşmüştür. Resimlerle ne kadar gelişmiş bir uygarlığa sahip olduğu ortaya konulurken haritalarla da geçmişte Avrupa'nın dize getirildiği kanıtlanmak istenmiştir. Bu nedenle incelenen kitaplarda hep kuruluştan itibaren sürekli ilerlemeleri gösteren ve yükselme dönemini yansıtan haritalar kullanılırken gerileme veya çöküş dönemindeki kayıpları gösteren haritalar hiç kullanılmamıştır.

---

⁵ Abdülbaki, Sabri Esat, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 5. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1930, s.97.

Sıra	KONU BAŞLIKLARI	KULLANILAN RESİM SAYILARI			
		1927-1928	1930	1930-1931	1931
1	Ortaçağda Garp	–	4	6	2
2	Ortaçağda Şark	–	4	3	1
3	Yeniçağda Avrupa	4	4	7	9
4	İngiltere’de Meşrutiyet	1	1	–	–
5	ABD’nin İstiklali	–	2	2	1
6	Fransız İnkılâbı	–	4	6	–
7	Sanayi İnkılâbı	–	6	6	7
8	Padişahlar	1	–	1	–
9	Osmanlı Devlet Adamları-Aydınları	14	12	6	6
10	Savaş-Asker-Ordu Temalı	10	5	10	6
11	Osmanlı Medeniyeti	7	21	24	14
12	İstiklal Savaşı	–	–	2	1
13	Atatürk	1	1	1	1
14	İsmet İnönü	–	1	1	1
15	Fevzi Çakmak	–	1	1	–
16	Cumhuriyet-Anıt- Bina	–	2	1	–
TOPLAM		38	68	75	51

Tablo 4 : 5. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Kullanılan Resimlerin Sayıları

Avrupa tarihi için kullanılan resimlerde uygarlıktan ziyade Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa'sına egemen olan değerleri betimleyen resimler kullanılmıştır. Ortaçağda papa, şato, şövalye resimleri kullanılırken Yeniçağda matbaayı bularak Rönesansı tetikleyen Gutenberg, Amerika'yı keşfeden Cristoph Colomb ve Reform hareketlerinin öncüsü Luther'in resimleri kullanılmıştır. Metinlerde olumlu bir tarzda anlatılan yönetsel gelişmelerde etkili olan Kromwel, Vaşington gibi liderlerin resimleri kullanılırken Fransız İhtilali'nde de ihtilal ve kralın idamını betimleyen resimler kullanılmıştır. Sanayi Devrimiyle başlayan gelişmelerin anlatımında da vapur, lokomotif gibi teknik gelişmelerin resimleri kullanılarak dönem somutlaştırılmıştır. Yakınçağ Avrupa tarihinde kullanılan resimlerde de 1930'dan itibaren bir artış gözlenmiştir.

Cumhuriyet konularında kullanılan resimler daha çok, başta Atatürk olmak üzere İsmet İnönü, Fevzi Paşa gibi kahramanların portreleri olmuştur. Portreler dışında ilk TBMM ve "köylü kadın" resmi kullanılmıştır.⁶ Kullanılan resimlerde askerlik teması unutulmayarak verilmek istenen bilinç pekiştirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda karlar içinde vatanını savunan Türk askerleri⁷, İstiklal Savaşı'nda sırtında mermi taşıyan kadın resmi⁸, hep Türk askerinin, Türk insanının vatani ve ulusu için yaptığı fedakarlıkları betimlemiştir. Yine Türk askerinin her türlü imkansızlığa rağmen gerçekleştirdiği İstiklal Mücadelesi'ndeki başarısı, gücü "Yunanlıların son sürat kaçışları"⁹ açıklamasıyla verilen bir resimde de ifadesini bulmuştur. Tabii burada Türk askerinin somut bir şekilde olumlanan gücü dışında

⁶ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.157.

⁷ Ali Tevfik-Süleyman Edip, *İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, Amedi Matbaası, İstanbul, 1929, s.119.

⁸ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.121.

⁹ Muallim Ahmed Halid, *Bizim Tarih*, 3. sınıf, 6. tab, Hilal Matbaası, İstanbul, 1926-1927, s.25.

metinlerde hep olumsuz şekilde anlatılan Yunanlıları küçültücü bir yaklaşım söz konusudur.

Yunanlıların son sürat kaçıları

II. 3. Okuma Parçaları

Ders kitaplarında resim ve haritalar dışında yine anlatılan konuyu pekiştirecek, vurguyu güçlendirecek olan okuma parçaları da kullanılmıştır. Bu parçalar incelendiğinde metinlerle ulaşılmak istenen hedeflerin konu sonlarındaki okuma parçalarıyla da pekiştirildiği görülecektir. Bu hedefler genel olarak çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkma, vatan-millet sevgisi, askerlik bilinci vermedir. Bu amaçla medeniyet, askerlik, savaş ve kahramanlık temalı okuma parçaları seçilmiştir. İncelenen ders kitaplarından sadece Abdülbaki-Esat'ın 1930 basımı 4. sınıf "Yavrumun Tarih Kitabı" adlı ders kitabı ve Tevfik-Edip'in hazırladığı 1929 basımı "İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri" adlı 4. sınıf kitabında okuma parçalarından yararlanılmıştır. Bu okuma parçalarında genelde yazar ismi belirtilmemekle beraber ikisinde Ahmet Refik'ten ve birinde de Köprülüzade Fuat'tan alıntı yapıldığı belirtilmiştir.

Bunlardan Abdülbaki-Esat, kitabın ilk konusu olan ve tarih öncesi dönemi anlatan “İlk İnsanlar” konusu içinde “**Asrımızda Taş Devrinde Yaşayan İnsanlar**” ve “**Asrımızda Kabile Halinde Yaşayan İnsanlar**” başlıklarını taşıyan iki okuma parçası kullanmıştır. Metin içinde bahsedilen tarih öncesi dönemin yaşayışının halen günümüzde de devam edebildiği verilen parça ile somutlaştırılmıştır. Birinci parçada örnek olarak seçilen Avustralya’nın Solomon Adası’ndaki insanların “*Memleketlerinin içine Avrupa medeniyetini sokmak*”¹⁰ istemedikleri için kibriti, tüfeği bilmeyecek kadar geri kaldıkları anlatılmıştır. Böylece ilerleme için medeniyetin takip edilmesi gerektiği vurgulanırken bir yandan da ynn Avrupa olduğu belirtilmiştir. Tabi burada Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerçekleşen inkılapların da aslında sebepleri verilerek benimsenmesi kolaylaştırılmak istenmiştir. “Asrımızda Kabile Halinde Yaşayan İnsanlar” başlıklı parçada yine medeni olmanın gerekliliği anlatılmıştır. Bu yapılırken de örnek olarak kabile halinde yaşadığı ve medeniyeti yakalamadıkları için Fransızların egemenliğine giren Rıfliler verilmiştir. Bununla beraber asıl verilmek istenen bizimde böyle işgale uğradığımız ama millet vasfını kazanmış medeni bir toplum olduğumuz için ve bir de Mustafa Kemal Atatürk sayesinde istiklali sağladığımızdır. Parçanın sonunda da “*İşte çocuklar, medeni bir milletle medeniyeti kabul etmeyen bir milletin halini bu yazılardan anlayabilirsiniz.*”¹¹ denilerek amaç ortaya konulmuştur.

Ali Tevfik-Süleyman Edip’in kitabında kullandıkları okuma parçalarından eski Yunan ve Roma uygarlıkları, eski Türkler, Selçuklular ve Haçlı Seferleri, Osmanlı Devleti konularında yararlanılmıştır. Cumhuriyetin

¹⁰ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.10.

¹¹ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.14.

benimsetilmesi aşamasında ise cumhuriyet yönetimini bırakan Roma'nın içine düştüğü sefaleti anlatan “**Fütuhattan Sonra Roma**” başlıklı okuma parçasından yararlanılmıştır.¹² Yunan uygarlığında “**Ispartalılar**” ve “**Atina**” parçalarında metinlerde de işlenen askerlik ve sanat temaları işlenmiştir. “**Oyunları**” başlığını taşıyan okuma parçasında da olimpiyat oyunları ve toplumsal yararları anlatılmıştır. “**Demosten**” başlığıyla verilen okuma parçasında ise öğrencilere örnek olması açısından zor şartlarda yetişen, kekeme olduğu için dalga geçilen Demosten'in azmi ile Atina'nın en iyi söz söyleyen hatibi anlatılmıştır. Ders kitaplarında ulaşılmak istenen hedeflerden biri olan vatan sevgisi ve bilincinin pekiştirilmesi aşamasında “**Anibal**” başlıklı okuma parçasından yararlanılmıştır. Burada vatani için canını veren Kartaca Komutanı Anibal'in kahramanlık öyküsü anlatılmıştır.¹³

“**Malazgirt Muharebesi ve Alparslan**” başlıklı parçada savaş sonunda Alparslan ve Romen Diogenes arasındaki diyalog verilerek güç ve medenilik temaları vurgulanmıştır. “*Korkma kalbin rahat olsun, serbestsin...İmparatora yol parasını da verdi.*”¹⁴ gibi ifadelerle de Bizans nezdinde batıya karşı bir aşağılama ve güç vurgusu yapılmıştır. Aynı temayı “**Ehlisalip Muharebeleri Niçin Oldu?**” başlıklı parçada da görmek mümkündür. Burada da kullanılan “*O zaman çok cahil ve mutaassıp olan Avrupalılar...Cahil Avrupalılar kandılar....Kara fikirli Avrupalılar...*”¹⁵ gibi ifadeler ile yine Avrupa yerilmiştir.

¹² Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.59-60.

¹³ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.55-56.

¹⁴ AliTevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.85.

¹⁵ Ali Tevfik- Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.88.

Osmanlı ile ilgili olarak kullanılan “**İlk Asker Ocağı**”, “**Sırpsındığı**”, “**Varna Savaşı**” ve “**İstanbul’un Fethi**” başlıklı okuma parçalarında ana tema güç ve askerlik üzerinedir. Bu temalar verilirken de “**Türk gemileri, Türk yiğitleri, Türk donanması, Türk bayrakları**” gibi ifadelerle güç ve başarı Osmanlı’ya değil Türk’e atfedilmiştir. Bunlarla beraber Batıya ve Osmanlı padişahlarına karşı eleştirel bir bakış açısı hakimdir. Kuruluşundan itibaren başarılı bulunan Yeniçerilerin, “*Padişahlar, hokkabazları, palyaçoları, ahlaksızları sorup soruşturmadan Yeniçeri yazdılar.*”¹⁶ denilerek bozulmasının sebebinin padişahlara yüklenmesi; “*Bizans Türkün malı olmuştu*”, “*Bizanslılar Türklerden çok korkuyorlardı.*”¹⁷ gibi ifadelerle Batı’nın küçük görülmesi söz konusudur. Batıya karşı yapılan bu aşağılamayla beraber “*Sokaklarda halk koşarken “Şehir gitti!...” diye alabildiğine kaçıyor, Türkler hiçbir tarafa dokunmadan caddelerde istediğini yapabilen insanların neşesiyle yürüyorlardı.*”¹⁸ denilerek Türklerin o dönemde bile haklara saygılı medeni bir millet olduğu da vurgulanmıştır.

II. 4. Ders Kitaplarının Müfredatlarla Uyumu

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan eğitim programlarından tarih ders kitapları iki noktada etkilenmiştir. Bunlar hangi konuların verileceği ve verilmesi istenen bu konuların nasıl bir yaklaşımla verileceği hususlarıdır. Çalışmamızda bu hususların tespit edilmesi açısından ele alınan ders kitaplarının programlarla gerek konu açısından gerekse de öğretim açısından uyumu da incelenmiştir.

¹⁶Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.98.

¹⁷Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.108.

¹⁸Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *gös. yer.*

II. 4. 1. Konu Uyumu Açısından

İncelenen ders kitaplarından Muallim Ahmed Halid'in hazırladığı 1926 basımı 3. sınıf ders kitabı, 1925 basımı Köprülüzade Fuat'ın 4. sınıf ve İhsan Şerif'in hazırladığı 1926 basımı 4. sınıf ders kitabı 1924 programı esas alınarak yazılmıştır. Geriye kalan 1927-1931 yılları arasında basılan ders kitapları ise 1926 programı kapsamında hazırlanmıştır.

II. 4. 1. 1. Üçüncü sınıf

Muallim Ahmet Halit'in yazdığı ve 1926 basımı olan 3. sınıf ders kitabı incelendiğinde verilen konuların programla uyumlu olduğu görülmüştür. 1924 tarihli 3. sınıf programında da olduğu gibi kitapta ilk olarak “ Hürriyet Bayramı” başlığı ile Meşrutiyetin ilanından başlanmış ve Cumhuriyetin ilanına kadar olan gelişmeler anlatılmıştır. Ardından ikinci kısımda Tanzimat'tan Meşrutiyetin ilanına kadar olan zaman dilimi anlatılmıştır. Bu bölüm, müfredatta belirlendiği üzere “İstibdat nedir?, İstibdat Devrinin Fenalıkları, Sarayın İsrafları, Başka Milletlerden Gördüğümüz Zararlar” gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Eski Osmanlı tarihinin başlıca olaylarının, şahıslarının anlatılacağı üçüncü kısım kitapta, İstanbul'un fethi, Yeniçeriler, Barbaros Hayrettin, Sokulu gibi şahıslar ve konular üzerinden anlatılmıştır. Son bölüm olarak da eski Türklerin hayatı, Selçuklu Devleti gibi konular anlatılmıştır.

II. 4. 1. 2. Dördüncü Sınıf

İncelenen ders kitaplarından 4. sınıf için yazılmış beş kitabın ikisi 1924, diğer üçü ise 1926 programı kapsamında hazırlanmış olup programlarla uyumlu olarak ele alınmışlardır. 1924 programında 4. sınıfta konular genel olarak eski büyük uygarlıklar, Arap tarihi, Türk tarihi (Selçuklular- Osmanlı Devleti) ve son olarak Ortaçağda Türk ve Batı uygarlıklarının karşılaştırılması olarak belirlenmiştir. Köprülüzade Fuat ve İhsan Şerif'in yazmış oldukları kitaplar da bu kapsamda olup müfredatta belirtilen bütün konulara yer verilmiştir.

1926 programında 1924'ten farklı olarak insanlığın ilk zamanları, kuruluş ağırlıklı olmak üzere Cumhuriyete kadar Osmanlı tarihine yer verilmiş, eski Türklere ayrılan yer artırılmış ve Arap tarihi azaltılmıştır. Müfredatla beraber ders kitaplarının içeriği de bu değişime ayak uydurmuş ve incelenen kitaplarda 1928'den itibaren değişim görülmüştür. Emin Ali'nin 1928 basımı, Süleyman Edip-Ali Tevfik'in 1929 basımı ve Abdülbaki-Sabri Esat'ın 1930 basımı 4. sınıf ders kitaplarında ilk olarak tarih öncesi döneme ve ilk insanların yaşayışlarına yer verilmiş ardından Mısır, İbraniler, Fenikeliler, Hititler, İranlılar, Asuriler, Keldaniler, Yunan ve Roma gibi eski büyük uygarlıklar anlatılmış ve eski Türkler daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Osmanlılar ise kuruluş döneminde ayrıntılı olmakla beraber gerileme ve parçalanma dönemlerinde yüzeysel olarak anlatılmış ve Cumhuriyetin ilanına kadar getirilmiştir.

II. 4. 1. 3. Beşinci sınıf

1926 programına bakıldığında genel olarak üç temel konu görülecektir. İlki Ortaçağdan itibaren Avrupa tarihi, ikinci olarak İstanbul'un fethini müteakip bir

Osmanlı siyasi ve uygarlık tarihi ve son olarak da kısa bir milli tarihtir. İncelenen 5. sınıf ders kitapları da programla uyumlu olarak bu konuları ele almıştır. Kitaplar, tarihin başlıca devirleri ile ilgili kısa bir bilgiden sonra derebeylik, papalık, hilafet gibi kavramlarla Ortaçağda Doğu ve Batı uygarlıklarını verip, kıyaslamışlardır. Ortaçağın ardından Yeniçağda Avrupa’da görülen Rönesans, Reform, coğrafi keşifler gibi gelişmeler anlatılmıştır. Kitaplarda genel tarih kapsamında bundan sonra İngiltere’de meşrutiyet, Amerika’nın istiklali, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi verilmiştir. Osmanlı tarihi, İstanbul’un fethinden itibaren siyasi ve toplumsal yönüyle ele alınmıştır. Siyasi tarih verilirken özellikle son dönem konuları önemli yer tutmuştur. “Milliyet Cereyanları, Tanzimat-ı Hayriye, Meşrutiyetin İlanı, 1876 Rus Muharebesi, Balkan savaşları, Cihan Harbi” gibi başlıklarla son dönem üzerinde durulmuştur.

Milli tarih kapsamında “İstiklal Harbi, Saltanatın Kaldırılması, Lozan Anlaşması, Cumhuriyet ve Hilafetin İlgası” gibi konular yüzeysel bir şekilde anlatılmıştır. Kitaplarda yine program kapsamında son olarak dönemin dünyasına genel bir bakış verilmiştir.

II. 4. 2. Öğretim Açısından Uyum

Ders kitaplarında eğitim programlarıyla sağlanan konu uyumuna öğretim aşamasında da dikkat edilmiştir. Araştırılan dönemde uygulanan 1924 ve 1926 programlarına bakıldığında 1924 programında öğretim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilmemiş sadece konular sıralanmıştır. Ancak konular sıralanırken bir iki yerde dikkat edilecek noktalar verilmiştir. Bununla beraber ilk defa 1926 programında tarih dersinin öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlara

ayrı bir başlık altında ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Öğretimde dikkat edilecek hususlar temel alındığında incelenen ders kitaplarında müfredatta belirtilen noktaların göz önünde tutularak yazılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

II. 4. 2. 1. 1924 Tarih Eğitim Programı

1924 programında 3. sınıf müfredatı sayılırken dikkat edilmesi gereken hususlar da konular arasında sayılmıştır. Konular arasında tespit edilen hususlar;

Bu sınıfta tarih dersi daha ziyade bir kıraat ve müsahaba şeklinde olacak ... en mühim vakalar, çocukların alakasını celb edecek bir şekilde muallim tarafından takrir ve hikaye edilecektir. Bilhassa Anadolu'da milli intibah devrine en fazla ehemmiyet verilecek, bu devrin kahramanlık menkıbeleri, büyük şahsiyetleri anlatılacaktır... Muallim bu sınıfta tarihi resimlerden mümkün olduğu kadar istifade edecektir.¹⁹ şeklinde belirtilmiştir.

İncelenen kitaplar arasında yer alan Muallim Ahmed'in hazırladığı "*Bizim Tarih*" adlı ders kitabında bu hususların dikkate alındığı görülmüştür. Öncelikle yazarın üslubu samimi ve öğrencilerle konuşuyormuş gibi olup konu bir bilgi yüklemesinden ziyade hikaye tarzında verilmiştir. Mesela; "*Çocuklarım, siz, kurtla koyun hikayesini biliyor musunuz? Bilmiyorsanız size anlatayım.*" şeklinde başladığı bir hitapla "Hürriyet Bayramı" başlığıyla meşrutiyet konusunu hikaye şeklinde vermiştir. Milli Mücadele dönemi anlatılırken şahıslara ve kahramanlıklara dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Kazım Karabekir gibi önemli komutanların resimleri ile birlikte savaş temalı resimler kullanılmıştır. Bu resimlerin altındaki açıklamalar ile vurgulanmak istenen noktalara dikkat çekilmiştir. Bunlardan Atatürk'ün portresinin altına "*Türkü büyük zafere*

¹⁹ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Maarif Vekaleti, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340, s. 23-24.

*kavuşturan en büyük Türk*²⁰ açıklaması verilirken yine kullanılan savaş temalı resimlerde “*Afyon Karahisar alınırken toplarımızın bombardmanı*”²¹ ve “*Yunanlılar son sürat kaçıyorlar...*”²² şeklinde verilen kısa açıklamalar kahramanlık temasını destekler niteliktedir.

3. sınıf için verilen bu detayları 4. sınıf programında da görmek mümkündür. Burada da eski büyük uygarlıklar kısmında “*Bunlar hakkında bilhassa medeniyet tarihi itibarıyla malumat muhtasaren verilecek yalnız Türkler kısmı biraz tafsil olunacaktır.*” denildikten sonra Arap tarihi ile ilgili olarak da “*Din derslerinde Hz. Muhammet zamanıyla Hulafa-i Raşidin hakkında tafsilat verildiğinden bu cihetler daha muhtasar olacaktır.*” denilerek anlatılacak konularda hareket noktası tespit edilmek istenmiştir. Bu hareket noktaları ders kitabı yazarları için belirleyici olmuştur ki 1924 programı kapsamında İhsan Şerif’in “*Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*” ve Köprülüzade Mehmet Fuat’ın “*Milli Tarih*” adlı 4. sınıflar için hazırladıkları ders kitapları bu hususlar göz önünde tutularak yazılmıştır. Kitaplarda Mısır, Fenike, İbrani, İran vs. gibi eski uygarlıklar siyasi faaliyetlerinden ziyade medeniyete katkıları yönleriyle ele alınmışlardır. Ancak “Türkler” bölümünde “Hunlar, Tukyular, Uygurlar, Hiyugnular, Medeniyete Hizmetleri” gibi başlıklarla ayrıntılandırılmış ve daha geniş bir biçimde ele alınmıştır. Yine bu kitaplarda İslam tarihi içinde Hz. Muhammed ve “İslam’da Cumhuriyet” başlığıyla verilen Hulafa-i Raşidin konuları kısa geçilmiş, Abbasiler ve Emeviler ile uygarlıkları üzerinde durulmuştur. Ancak, 1925 basımı Köprülüzade Mehmet Fuat’ın kitabında biraz ayrıntıya kaçılırken 1926 basımı İhsan Şerif kitabında konu daha kısa tutulmuştur.

²⁰ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.11.

²¹ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.24.

²² Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.25.

II. 4. 2. 2. 1926 Tarih Eğitim Programı

1926 tarihli programda ilk defa tarih dersinin hedefleri ve öğretiminde dikkat edilecek hususlar açık ve net bir şekilde verilmiştir. Özellikle öğretimde dikkat edilecek olan hususlar öğretmenin dersin işlenişi sırasında göz önünde bulundurması gereken hususlar olmasına rağmen ders kitabını hazırlayanlarca da dikkate alınmıştır. Ders kitapları incelendiğinde tarih dersinin hedeflerinin ve öğretiminde dikkat edilecek hususların yazarlarca da benimsendiği ve ders kitaplarının bu doğrultuda yazıldığı görülecektir.

İncelenen kitaplarda bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla yönelik olarak, Türk unsuru hep ön plana çıkarılmış, Atatürk, İsmet İnönü, Namık Kemal, Ziya Paşa, Sokulu, Barbaros Hayrettin gibi Türk tarihinin önemli şahsiyetleri her fırsatta olumlu olarak verilmiştir. Yine yaşanan zamana gelene kadar geçirilen aşamalarının algılanması için tarih öncesi dönem ile yaşanan zaman karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

Müfredatta tarih dersinin öğretiminde dikkat edilmesi istenen bazı noktalar ise²³

1- İlk mekteplerde ayrıntılı bir genel tarih okutmaya çocukların seviyesi ve programda bu derse ayrılan zaman yeterli olmadığından öğretimin odak noktasını Türk tarihinin oluşturması ve dersin genel tarih ile Türk tarihi arasındaki bağlantı kurularak öğretilmesi,

2- Savaşların tarihinden ve hükümdarların faaliyetlerinden ziyade uygarlık tarihine önem verilmesi,

---

²³ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Maarif Vekaleti, 1.tab, Milli Matbaa, İstanbul, 1926, s. 71.

3- Tarih dersinin coğrafya ile paralel gitmesine dikkat edilip, öğretim sırasında harita kullanılması,

4- Tarih derslerinde çocuklara verilen bilgilerin okuma parçaları ile takviye edilmesi şeklinde belirlenmiştir.

Programlar incelendiğinde eski Türkler, Selçuklular ve Osmanlıları içine alan Türk tarihi ile beraber verilen genel tarih konuları 4. sınıfta eski büyük uygarlıklar ve 5. sınıfta da Ortaçağdan itibaren bir Avrupa tarihidir. Bu konuların, ders kitaplarında sayfa sayısı açısından sahip oldukları paylara bakıldığında 4.sınıf kitaplarında Türk tarihi ile genel tarih yarı yarıya bir paya sahipken 5. sınıf kitaplarında Türk tarihi genel tarihe nazaran daha fazla paya sahiptir. Bununla beraber Türk tarihi dışında verilen eski uygarlıklar, Avrupa tarihi gibi genel tarih konuları ele alınırken Türkler ile bağlantısını veya etkisi ortaya konulacak şekilde verilmiştir.

Ders kitaplarında konular tarihlere boğulmamış, kronolojik bilgiye hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Yazarların dikkate aldığı bu husus, konuların içeriğinde de kendini göstermiş ve konular siyasi faaliyetlerden ziyade medeniyet ekseninde ele alınmıştır. Devletler, milletler anlatılırken yaşadıkları coğrafya hakkında bilgi verilerek tarih ve coğrafya derslerinin birbiriyle ilişkisi unutulmamıştır. Yine konular anlatılırken bazı ders kitaplarında konuyu güçlendiren, pekiştiren okuma parçalarına yer verilmiştir. Ancak incelenen ders kitaplarında sadece Süleyman Edip ve Ali Tevfik'in hazırladığı 1929 basımı ve Abdülbaki ve Sabri Esat'ın hazırladığı 1930 basımı 4. sınıf ders kitaplarında okuma parçalarına yer verilmiştir. Bu da programda belirtilen bu hususun çok fazla göz önünde bulundurulmadığını göstermektedir.

Programda ayrı bir başlık ile değerlendirilen bu hususlar dışında 4. ve 5. sınıflarda ele alınacak konular sayılırken de ara ara dikkat edilecek hususlar verilmiştir. 4. sınıfta ilk konu olan insanlığın ilk zamanları ve eski insanların yaşamlarını verilirken öğretmenin bugün göçebe ve aşiret halinde yaşayan insanlarla medeni milletleri karşılaştırması ve bunu okuma parçalarıyla ve resimlerle canlandırması gerektiği belirtilmiştir. Dersin işleniş sırasında öğretmenden beklenen bu hususlar bazı ders kitabı yazarlarınca da dikkate alınmıştır. Mesela; “*Yavrumun Tarih Kitabı*” isimli 1930 basımı 4. sınıf ders kitabında tarih öncesi dönem ele alınırken 5 resim ve “Asrımızda Taş Devrinde Yaşayan İnsanlar” ve “Asrımızda Kabile Halinde Yaşayan İnsanlar” başlıklarını taşıyan iki okuma parçası ile konu somutlaştırılmıştır. Parçalarda ise kabileler halinde medeniyeti takip etmeden yaşayan toplumların başlarına gelenler örneklendirilerek medeni olmanın ve millet bilincine erişmenin önemi anlatılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir hususta göçebe ve aşiret halinde yaşayanların medeni olarak değerlendirilmemesidir. Bu bakış açısı kendisini Türk tarihinde de göstermiştir. Ancak Türklerin yerleşik yani tarımla uğraşan bir millet olduğu verilirken göçebeliğine de değinilmiştir. Bu nedenle de Türkler kuvvetli hükümetler kuran, muazzam medeniyetler teşkil eden bir ulus olarak verilmiş ve göçebeliğin getireceği kabile hayatı yok sayılmıştır. Tabi burada Batıda, Türklerin medeni bir ulus olmadığı yolundaki söylemlere karşı ulaşılmak istenen hedefler düşünüldüğünde Türklerin yerleşik bir millet olarak verilmesi kaçınılmazdır.

Programda, 4. sınıf konularından eski büyük uygarlıkların daha çok medeniyet ekseninde anlatılması, Yunan ve Roma uygarlıklarına önem verilmesi ve

doğal şartların toplumların faaliyetlerine ve yaşamlarına olan etkilerinin ortaya konulması gerektiği belirtilmiştir. Dikkat edilmesi gereken, bu hususların da ders kitaplarında gözden kaçırılmadığıdır. İncelenen bütün 4. sınıf ders kitaplarında Yunan ve Roma uygarlıklarının diğer uygarlıklara nazaran daha geniş bir yer tuttuğu, bütün uygarlıkların siyasi tarihten ziyade medeniyete katkıları yönüyle ele alındığı tespit edilmiştir. Yine bu uygarlıklar anlatılırken coğrafyaları hakkında bilgi verilmek suretiyle yaşamlarına olan etkilerine de dikkat çekilmiştir.

İncelenen 4. sınıf ders kitaplarında dikkati çeken bir husus da yine programda da belirtildiği üzere gerileme ve parçalanma dönemi Osmanlı ile milli tarihin çok özet bir şekilde ele alınmış olmasıdır. Bu konular 5. sınıfta daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Programda özellikle bu konuların anlatımı sırasında *“Rusya’nın bize karşı siyasetinden ve bilhassa Fransa inkılab-ı kebiriyile milliyet nazariyelerinden ve bunun Avrupa’da ve Balkanlardaki tesirinden bahsedilmesi”*²⁴ gerektiği belirtilmiştir. Programdaki bu beklenti doğrultusunda ders kitaplarında Fransız İhtilali, Rusya ve milliyet cereyanları oldukça ayrıntılı anlatılmıştır. Konuların anlatımında fazla siyasi faaliyetlere girilmezken Navarin ve 1244 Harbi, Kırım Savaşı, 93 Harbi gibi Rusya ile yapılan savaşlar tek tek verilmiş ve Rusya ezeli düşman olarak gösterilmiştir. Yine *“Milliyet Cereyanı, Yunan İhtilali, Balkan Hükümetlerinin Teşkili”* gibi başlıklar altında verilen konular ile de Fransız İhtilali’nin Balkanlardaki etkileri ortaya konulmuştur.

---

²⁴ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1926, s. 74.

III. BÖLÜM : TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 1923-1931 YILLARI ARASINDA İLKOKULLARDA OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARININ İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

III. 1. İlkçağ Medeniyetlerine Bakış

İlkçağ medeniyetleri eğitim programı olarak bakıldığında 4. sınıf ders kitaplarında ayrıntılı olarak incelenmiş ve 5. sınıf ders kitaplarında da ilk konuda kısaca değinilmiştir. Bu dönemde Doğu uygarlıkları içinde Mısırlılar, Fenikeliler, Keldani ve Asurlular, İbraniler, İranlılar ve Hititler; Batı uygarlıklarında ise Yunanlılar ve Romalılar anlatılmıştır.

Uygarlıklar, siyasi tarihten ziyade medeniyet bağlamında tarihe, insanlığa katkıları yönünden ele alınmışlardır. Bu da uygarlık tarihinin ders kitaplarında sahip olduğu yerin arttığını göstermektedir. Yine bu uygarlıklar coğrafyaları hakkında kısa bilgi verilerek coğrafya ile ilintili olarak anlatılmıştır. Tarihin coğrafya ile bağlantılı olarak incelenmesi bakımından ders kitapları yazımında John Dewey'in raporlarından etkilenilmiş olduğu görülmektedir.

İncelenen kitaplarda uygarlıkların anlatımına ilk olarak Mısır'dan başlanmıştır. Bunun sebebi olarak da Mısır uygarlığının en eski medeniyet olması gösterilmiştir. *“Mısır medeniyetinden daha eski bir medeniyet mevcut olmadığı için tarihe Mısır medeniyetinden başlanır.”*¹ Mısır uygarlığında dikkate değer hususlardan biri yazıyı bulan uygarlık olarak gösterilmesidir.² Bugün bilim

¹ Emin Ali, *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, 3.tab, Bürhan Cahit ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1928, s. 10.

² Ali Tefik-Süleyman Edip, *İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, Amedi Matbaası, İstanbul, 1929, s.15.

dünyasında yazınının Sümerliler tarafından bulunduğu bilgisi düşünüldüğünde o zamanki tarih bilgisinde eksikliği veya bu bilgilerin zamanla nasıl değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu uygarlıklar verilirken oryantalist söylemlere tepki olarak Doğu uygarlıkları ile Batı uygarlıkları karşılaştırılmış ve Doğu uygarlıklarının üstünlüğüne vurgu yapılarak Batının geçmişteki geriliği vurgulanmak istenmiştir. “*Bugün dünyanın en medeni bir kıtası olan Avrupa’da insanlar mağaralarda iptidai ve vahşi bir halde yaşar iken Mısırlılar bina yapmasını, kumaş dokumasını, buğday ekip biçmesini, şehirlerde oturmasını biliyorlardı.*”³ İlk büyük uygarlıkların Nil, Fırat ve Dicle nehirleri ve Doğu Akdeniz’de yani doğuda ortaya çıktığı ve daha sonra uygarlığın Yunan şehirlerine ardından Yunan medeniyetini kabul eden Roma’ya geçtiği ve Roma’nın da batı Avrupa’yı uygarlaştırdığı ifade edilmiştir.⁴ Böylece ilkçağda medeniyetin doğudan batıya doğru ilerlediği söylenerek bugün üstün durumda olan ve karşısında acizlik hissedilmiş olan Avrupa’nın yani batının temellerinin aslında doğuya dayandığı vurgulanmak istenmiştir. Özellikle Fenikelilerin icat ettikleri yazılarını, Yunanlılar ve onlardan da başka ulusların alması⁵, deniz ticareti ile Akdeniz, Kıbrıs, Rodos, Septe Boğazını geçip İngiltere’ye kadar gitmeleri⁶ ve mallarını “Avrupa’nın vahşi kavimlerine”⁷ sattıklarının belirtilmesinde de aynı amaç görülecektir.

³ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s. 13.

⁴ Ali Reşat, *İlk Mekteplere Tarih Dersleri*, 5. sınıf, Cezri Matbaası, İstanbul, 1931, s.8.

⁵ İhsan Şerif, *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, 2. tab, Türk Matbaası, İstanbul, 1926, s. 15.

⁶ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s. 12-14.

⁷ Ali Tefik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.18.

Kitaplarda diğerk ilkçağ uygarlıklarına göre oldukça geniş yer ayrılan “bugünkü Avrupa medeniyetini doğuran”⁸ ve eski zaman tarihinin önemli uygarlıklarından biri olan Yunan medeniyetinde⁹ askerlik yönüyle Isparta, bilimsel gelişmeler yönüyle de Atina, gelişmişliği açısından öne çıkmıştır. Ancak, Eski Yunan uygarlığının doğu uluslarının tesirinde bir gelişim gösterdiği ve soyu Türklere dayandırılan Keldanilerden ve Asurlulardan da hesap ve hendese öğrendikleri de ifade edilmiştir.¹⁰ Böylece Avrupa uygarlığının temel taşlarından olan Yunan medeniyetinin de bir anlamda Türk uygarlığına bağlanması söz konusudur. Bu nokta dikkate alındığında Yunanlılara geniş yer ayrılmasının sebebi daha iyi anlaşılacaktır. Osmanlı’nın son dönemlerinde ilerlemiş ama gelişmeleri takip edilmemiş Avrupa karşısında alınan yenilgiler ve ardından gelen kendine güvensizlik duygusu karşısında bu uygarlığın temellerine inilmeye çalışılmıştır.

Aynı bakış açısı eski zamanın en güçlü uygarlığı Roma içinde geçerlidir. “Romalıların fütühat ve istilası iki mühim kısma ayrılır. Bir kısmı Romalılardan evvel temeddün eden Yunan, Fenike, Mısır, Asur ve Keldan gibi medeniyetlerdir. Romalılar bu memleketlerden medeniyeti öğrenmişlerdir.”¹¹ Romalılar, basit yaşayan, çiftçi-çoban bir ulus iken Doğu ulusları ile temaslarıyla medeni olmuşlardır.¹² Fransa, İspanya ve İngiltere, Roma sayesinde Roma ise Doğu sayesinde medenileşmiştir.¹³ Romalılar topraklarını aldıkları Yunanistan’la beraber medeniyetini de almışlardır. O dönemde henüz uygarlaşmamış olan bugünkü İngiltere, İspanya ve Fransa Roma sayesinde medenileşmişlerdir. Bu aşamada bugün

⁸ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, a.g.e., s.33.

⁹ Emin Ali, *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 5. sınıf, 4. tab, Amedi Matbaası, İstanbul, 1930-1931, s.18.

¹⁰ Emin Ali, 4.sınıf, a.g.e., s.53.

¹¹ Emin Ali, 4. sınıf, a.g.e., s.70.

¹² Emin Ali, 5. sınıf, a.g.e., s.19.

¹³ Emin Ali, 5.sınıf, a.g.e., s.21.

üstün görülen Avrupa devletleri uygarlığı Roma'dan, Roma Yunanlılardan, Yunanlılar ise Doğu uluslarından almışlardır.

Yunan uygarlığı içinde özellikle Atina ve Isparta üzerinde yoğunlaşmıştır. Yunanlılar da Türk toplumu içinde çok önemli yer tutan “askerlik” üzerinde durulmuştur. Özellikle asker bir ulus olan Ispartalılar ve Atinalıların başarıları üzerinde durulmuştur. Ancak bir ulusun gelişmesinde sadece askerlik vasfının yetmeyeceği diğer alanlarda da gelişmek gerektiği vurgusu da yapılmıştır. Bu amaçla asker bir ulus olan Ispartalılar ile bilime, sanata ve askerliğe de önem veren Atinalılar karşılaştırılmıştır.¹⁴

Atina'da devlet işlerinin bir arada konuşularak çözümlenmesi karşısında yazarlar “*Ne kadar iyi bir usul değil mi?*”¹⁵ diyerek millet egemenliğini olumlamışlardır. Aynı şekilde “*Atina'da evvelce krallar vardı. Fakat bir kişi tarafından idare edilmekliğin fenalığını anlayan Atinalılar, kralları kovup cumhuriyeti ilan ettiler.*”¹⁶ Kitapta benzer ifadeler Türk milletinin cumhuriyeti ilanı içinde kullanılmıştır. Bir anlamda benzer durumlar arasında çağrışım yapılarak cumhuriyet asırlar öncesinde temellendirilmiştir. Yunan uygarlığının gelişmesinin sebebi olarak Cumhuriyet idaresi gösterilmiştir. “*Vatana fenalığı dokunan bazı hainleri de hep birden karar vererek vatan haricine sürerlerdi. Böylece cumhuriyetle idare edildiklerinden ve hükümetleri bir halk hükümeti olduğundan medeniyette ilerleyip bütün garp milletlerine örnek oldular.*”¹⁷ Seçilen ifadeler hep yeni kurulan devleti meşrulaştırmak içindir. Burada hem saltanatın ve hilafetin kaldırılması ile hanedanın gönderilmesine meşru bir zemin hazırlanmış hem de halk egemenliğinin

¹⁴ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.42.

¹⁵ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.53.

¹⁶ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.54.

¹⁷ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *gös. yer.*

güzellikleri vurgulanmak suretiyle cumhuriyet idaresi benimsetilmek istenmiştir. Bunu yaparken de özellikle hedeflenen Batı uygarlığının temel direkleri örnek verilmiştir.

Aynı şekilde mutlakiyet, batının direklerinden olan Roma içinde eleştirel bir bakış açısıyla verilerek Romalılar için oluşturulan destanların monarşilerde hep yapıldığı söylenmiş ve krallık olumsuz bir şekilde ele alınmıştır. *“Zaten kral ve padişah aileleri böyle yalan masallarla, uydurma şereflerle, aslı olmayan iddialarla milletlerinin başlarına bela olmuşlardır. Romalılar da her akıllı millet gibi nihayet kralları başlarından atmışlar, kendilerini cumhuriyetle idareye başlamışlardı.”*¹⁸ Bir yandan saltanat olumsuzlanırken bir yandan da halk egemenliğinin akıllı uluslara has bir yönetim olarak gösterilmesi ile cumhuriyete olan ilgi körüklenmiştir.

İncelenen kitaplarda, İlkçağdaki Anadolu uygarlıklarından sadece Hititler hakkında bilgi verilmiştir. Ancak bu uygarlıkla ilgili olarak ders kitaplarında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bunun sebebi olarak ise *“Yurdumuzun en eski ve medeni milleti olan Hititler”*¹⁹ hakkında malumata sahip olunmaması ve yazılarının daha okunamamış olması gösterilmiştir. Ancak araştırmaların devam ettiği ve Hitit tarihinin öğrenileceği de belirtilmiştir. Burada dikkati çeken nokta İhsan Şerif’in 1926 basımı 4. sınıf ders kitabında belirtilen Cerablis harabelerinde Hititlere ait kalıntılar arasında bulunan bir çift kartal resminin eskiden beri Selçuk Hükümeti tarafından da kullanılmış olduğunun belirtilmesidir.²⁰ Daha ileriki yıllara ait kitaplarda Hititler ile Türkler arasında herhangi bir bağ kurulmamışken burada ilk defa Hititler ile Selçuk Türkleri arasında bağ kurulmuştur. Türk Tarih Tezi’nde kabul

¹⁸ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.69.

¹⁹ Ali Tefik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.29.

²⁰ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.30.

edilen Hititlerin Türklüğü konusunda bir düşüncenin bu tezden daha öncede varolması dikkat çekicidir.

İncelenen kitaplarda Doğu Anadolu'da ve Mezopotamya (Elcezire) da kurulan Keldani ve Asuriler ele alınırken Türk kökeninden oldukları açıkça ortaya konulmuştur. *“Keldaniye medeniyetinin ilk müessisi Sumer Türkleridir. Sumer Türkleri, zamanımızdan 6000 sene evvel Orta Asya'dan Fırat Nehri'nin mansap taraflarına hicret etmişler. Buralarda ilk Keldaniye medeniyetini tesis eylemişlerdir. Sumer Türklerinden sonra Keldaniyeyi Sami milletler istila ederek Türklerin medeniyetine tevarüs ettiler.”*²¹ Mısır'dan sonra en eski uygarlık olarak kabul edilen Asur ve Keldaniler de Keldanilerin 6000 sene evvel Orta Asya'dan gelip Fırat boylarına yerleşen Sümer Türkleri tarafından teşkil edildikleri ve Sami istilasına rağmen ileri bir medeniyet olduklarından Samilerin bu uygarlıktan etkilendikleri ifade edilmiştir. Böylece bir yandan Türklerin eski ve gelişmiş bir medeniyet olmalarına bir yandan da bu topraklardaki mazilerinin uzunluğuna vurgu yapılmıştır.²² İşte bu uygarlığın ileri seviyesini göstermek için de *“Keldaniyede ilk defa bina yapan, heykeltıraş eyleyen., kanallar açıp araziye sulayan, muntazam bir hükümet teşkil eden “Somer” Türkleridir.”*²³ denilmiştir. Sümer Türklerinin en meşhur hükümdarının isminin **Orhan**²⁴ olması da Türk kökenlerinin ispatlanması için bir dayanak olarak görülmüştür. Bununla beraber 1926 basımı İhsan Şerif kitabında *“en şaik ve en zarif bir millet”*²⁵ olarak verilen Keldanilerin tarım ve ticaret yönünden övülmelerine rağmen Türklük kökenlerinden bahsedilmemiş olması da cumhuriyetin ilk yıllarında vatan ve ulus bilincinin kurgulanmasında tarih

²¹ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.14.

²² Emin ali, 5. sınıf, *gös. yer.*

²³ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.20.

²⁴ Emin Ali, 4. sınıf, *gös. yer.*

²⁵ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.17.

derslerinden faydalanma oranının yıllar içinde arttığını göstermektedir. Ve bu kurgulama Türk Tarih Tezi'yle beraber doruk noktasına ulaşmıştır.

III. 2. Osmanlı Öncesi Türk Tarihine Bakış

İslamiyet öncesi Türk tarihi, ders kitaplarında sahip olduğu pay yıllar içinde artan bir oranla ve “Türkler” başlığı ile ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Türklerin soyu hakkında bilgi verilirken öncelikle destanlardan yararlanılmış ve Hz. Nuh'un “Türk” isminde bir torunu olduğu söylenerek Türklerin soyu Hz. Nuh'a dayandırılmıştır. Sümer Türkleri 5000 yıl önce Orta Asya'dan Fırat Nehri'nin güney sahillerine gelmiş ve *“dünyanın en eski medeniyetini”*²⁶ kurmuşlardır. Mazinin derinliği dışında Sumer Türklerinin *“Keldaniyede ilk defa ziraati tanzim etmişler, hendekler, kanallar açıp araziye sulamışlar, kuvvetli mimari ve heykeltıraşi eserleri meydana getirmişlerdir.”*²⁷ denilerek yerleşik düzende ileri bir uygarlık kurdukları ortaya konulmuştur. Ayrıca bu topraklar üzerindeki mazi vurgulanarak herkesten önce sahiplenilmiştir. Orta Asya'daki Türklerin İlkçağ ve Ortaçağda gerçekleştirdikleri göçler ile Büyük Okyanus sahillerinden Atlas Okyanusuna, Umman ve Hint denizlerinden Batlık denizine kadar çok geniş bir coğrafyaya yayıldıkları ve buralarda kudretli hükümetler ve uygarlıklar kurdukları söylenmiş ve güç temelinde bir güven telkini yapılmıştır.

MÖ. 300'lü yıllarda Çin, Hiyungnuların yani Türklerin akınlarını durdurmak için tahmini uzunluğu İstanbul'dan Paris'e kadar olduğu söylenen meşhur “Çin Seddi”ni yaptırmıştır. Bir ilkokul öğrencisinin hayal edemeyeceği bir uzunlukta verilen Çin Seddi ile binlerce yıl önce bile Türklerin ne kadar kudretli, azametli

²⁶ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.88.

²⁷ Emin Ali, 4. sınıf, *gös. yer.*

olduklarının algılanması istenmiştir. Yine Hiyugnuların bakayası olarak verilen “Tukyular” bugün kitaplarda Göktürkler olarak verilen Türk devletini kurmuşlardır.²⁸

Avrupa’da “Hun” denilen Hiyungnuların bir kısmı Asya’da kalmış ve Akhunlar Devleti’ni kurmuşlardır. Bir kısmı ise Atilla önderliğinde **dünyanın bir ucundan diğer ucuna giderek** Avrupa Hun Devleti’ni kurmuşlardır. Bir yandan çok uzak yerlere gidildiği ve bir yandan da “*Atilla ve Hunların Roma İmparatorluğu’nu yenip, Macaristan, Cermanya ve Fransa’ya kadar girdiği*”²⁹ belirtilerek Avrupa’da kurulan bu Türk devletinin Avrupa karşısındaki üstünlüğü gözler önüne serilmiştir.

Kitaplarda Türk uygarlığına, kültürüne yapılan vurgular ile Türk ulusu yüceltilmiştir. Olumlu, iyi özelliklere sahip bir ulus vurgusu yapılarak diğer uluslara karşı bir üstünlük amaçlanmıştır. Bunun için de Türklerin büyük, şerefli, güçlü, eski, başarılı bir ulus olduğuna yönelik ifadeler kullanılmıştır. “*Asya’nın en kuvvetli, en çalışkan ve en cesur ensarı Türkler idi.*”³⁰, “*Türkler medeni bir millettir.*”³¹, “*Böylece öğrendiniz ki hepiniz Türksünüz. Türkler dünyaya yayılmış büyük milletlerin en şerefli sidir. Türkler medeniyete pek çok hizmetler etmişlerdir. Hepimiz Türk olduğumuz için bir iftihar duyarız.*”³², “*İşte Avrupa’daki kavimleri sürüp çıkartan, bütün Avrupa’yı titreten Hunlar*”³³, “*Her millet ecdadının büyükleriyle iftihar eder; fakat hiçbir milletin mazisi Türklerin mazisi kadar şanlı ve şerefli*

²⁸ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.35.

²⁹ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.34.

³⁰ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.37.

³¹ Muallim Ahmed Halid, *Bizim Tarih*, 3.sınıf, 6. tab, Hilal Matbaası, İstanbul, 1926-1927, s.77.

³² Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.86.

³³ Ali Tevfik- Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.70.

değildir. Hepimiz alnımız açık, göğsümüz imanla dolu olduğu halde Türklüğümüzle iftihar ederiz."³⁴ Eski Türklerin yani atalarının ne kadar medeni ve iftihar edilecek bir ulus olduğu, Türklerin geçmişte Avrupa uygarlığına karşı almış olduğu başarılar öğrencilerin dikkatine sunulmuştur. Yine o zaman Avrupa coğrafyasında bulunan "Finler ve Macarların" Türk oldukları³⁵ belirtilerek geçmişte bu coğrafyadaki başarıları ve varlıkları somutlaştırılmak istenmiştir.

Aynı şekilde Türklerin çok eski bir ulus olduğu, mükemmel kanunlara sahip ve kuvvetli bir medeniyet yaratan bir toplum olduğu vurgulanırken Türklerin uygarlıkları ile ilgili olarak Türklerin bir kısmının çiftçi oldukları, madeni işledikleri bir kısmının ise coğrafi şartlardan dolayı yani **zorunluluktan** göçebe oldukları söylenmiştir. Göçebeliği olumluamak için de bozkır Türklerinin de büyük hükümetler kurdukları belirtilmiştir.

Türk toplumunda kadının çağdaş dünyada olduğu gibi eski Türklerde de toplum içinde yer aldığı verilmiştir. "*Türkler her milletten evvel kadınlarına ve ihtiyarlarına hürmet eden bir millettir. Büyük Türk kahramanlarını hep asil Türk kadınları yetiştirmişti.*"³⁶, "...genç kızlara gelince onlarda delikanlılarla beraber, şahlanan yağız atların üstünde..."³⁷ gibi ifadelerle kadının eskiden de toplum içinde erkeklerle beraber yer aldığı vurgulanarak bu konuda yapılan inkılâplar benimsetilmek istenmiştir.

Kitaplarda Selçuklulara karşı, Türk ve Türkiye tarihi için siyasi, kültürel hizmetlerde bulunmaları ve Türkler için önemli bir devri açmaları, İslamiyet'i

³⁴ Muallim Ahmed Halid, 3. sınıf, s.74.

³⁵ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.77.

³⁶ Muallim Ahmed Halid, 3. sınıf, s.74 .

³⁷ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.84.

korumaları açısından hep olumlu bir tutum sergilenmiştir. “ *Oğuz Türkleri, bin tarihi miladisinde Orta Asya’da kuvvetli bir hükümet teşkil ettiler. Hükümet riyasetine Selçuk Bey intihap edildi.*”³⁸, “*Selçuk İmparatorluğu, zamanın en kuvvetli, en zengin bir hükümetiydi.*”³⁹, “*...Tuğrul Bey Bağdat’ta hiçbir hüküm ve nüfuzu kalmayan bir halifeyi hal’ etmemiş hatta gidip kendisini ziyaret eylemişti.*”⁴⁰ Asya’daki Oğuzlarla bağlantılı olarak ele alınan Selçukluların kuvvetli bir Türk hükümeti kurmaları, hükümet başkanının seçimle belirlenmesi hep Osmanlı öncesinde Türk kültüründeki halk egemenliği anlayışının ispat edilmek istenmesindedir. Türklerin geçmişte sahip olduğu uygarlık vurgusuyla yaşanan zamana zemin hazırlanmak istenmiştir. Bu nedenle de Selçukluların idaresinde muntazam, kuvvetli hükümetler kurulmuştur. İşte bu güçlü hükümetlerin de Arap İmparatorluğunu ellerinde bir oyuncak gibi tuttıkları ve hükmettikleri söylenerek gücü vurgulanmıştır.⁴¹

Anadolu’nun Türkleşmesinde Selçuklulara büyük bir rol atfedilmiştir. Kullanılan ifadelerde Anadolu’nun Türkleşmesini başlatan Malazgirt Savaşı bir dönüm noktası olarak verilmiştir. Bununla beraber Osmanlı’nın rolü de unutulmamıştır. “*Türk tarihinin en mühim bir devri 1071 milat tarihinde Malazgirt önünde vukua gelen muharebe ile başlar.*”⁴², “*Anadolu’da muhtelif Türk hükümetleri teşekkül etti...Konya şehri merkez olmak üzere Anadolu Türk Hükümetini tesis ettiler.*”⁴³, “*Anadolu’nun Türkleşmesine ilk çalışanlar Selçuklar olmuştur. Fakat bunu nihayete erdiren Osmanlı Türkleridir.*”⁴⁴

³⁸ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.114.

³⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.119.

⁴⁰ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.118.

⁴¹ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.112.

⁴² Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.119.

⁴³ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.118.

⁴⁴ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.79.

Anadolu Türk tarihi için önemli olan Selçuklular, İslam tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir. Hıristiyan dünyasının Türk- İslam dünyası üzerine gerçekleştirdiği Haçlı seferlerinde Müslümanları koruyanlar direk Türkler olarak verilmiştir. “*Fedakar Türkler bu orduları çil yavrusu gibi dağıttılar.*”⁴⁵ Haçlı seferlerinde Konya sultanı I. Kılıç Aslan karşı koymuştur.⁴⁶ Haçlı seferlerinde halifeler, zevke ve sefaya dalarak, umursamaz bir tavır takınmakla eleştirilirken Türklere ise “Müslümanlığı tamamıyla onlar müdafaa ettiler, onlar kurtardılar.” denilerek bu seferlerde İslamiyet’in hamisi rolü verilmiştir. Hatta bu durum daha da ileri götürülmüş ve ırkçı bir söylem ile İslamiyet’i korumak sadece Türk’e has bir durum gibi verilmiştir. I. ve II. Kılıç Aslan, Musul Atabeyi Nurettin gibi seferlerde mücadele edenler “*hep halis Türk oğlu Türk idiler...Selahattin Eyyubi...ruhu ve fikri tamamıyla Türkleşmiş bir Kürt idi.*”⁴⁷ İslam medeniyetinin Türkler sayesinde Arabistan ile sınırlı kalmayıp yayıldığı da belirtilerek Türklerin İslamiyet’e katkıları ortaya konulmak istenmiştir. Selçuklular sadece güç temelinde olumlanmamış medeniyet aşamasında da “Farabi-İbni Sina” gibi büyük alimler yetiştiği ifade edilerek kültürel açıdan da katkıları verilmiştir.

III. 3. İslam Tarihine Bakış

İncelenen dönemdeki ders kitaplarında İslam tarihi bir “**Arap tarihi**” olarak ele alınmış ve “cumhuriyet ve saltanat” temellerinde anlatılmıştır. İncelenen kitaplardaki ayrıntı payı da zaman içerisinde azalmıştır. Osmanlı tarih anlayışının şekillenmesindeki temel faktörlerden olan İslamiyet zaman içinde geri plana itilmiştir. Bunun içinde Türkler, İslam tarihi içinde İslamiyet’in genişlemesini

⁴⁵ İhsan Şerif, *Cumhuriyetde Tarih*, 5. sınıf, Türk Matbaası, İstanbul, 1927-1928, s.13.

⁴⁶ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.83.

⁴⁷ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.85.

sağlayan ve bu sırada da Türk uygarlığını yayan, Araplaşmamış, benliğini kaybetmemiş bir toplum olarak ifade edilmiştir.⁴⁸

1926 basımı İhsan Şerif'in yazdığı ders kitabında detaylı bir şekilde incelenen İslam tarihi Arapların tarihi olarak ele alınırken bir olumsuzlama da yapılmamıştır. Sadece yaşam tarzı göçebe olarak verilen Araplar, kullanılan ifadelerde övülmüşlerdir. *“Araplar asla ecnebi boyunduruğu altına girmemişlerdir ...at üstünde doğan, büyüyen, elinden kargısı, belinden kılıcı düşmeyen Araplar tabii celadet ve şehamet sahibi idiler...Herhangi bir yabancı, bir Arap çadırına girerse yer, içer ve kimse ilişmeksizin yoluna devam ederdi.”*⁴⁹

Dört halife döneminde seçim usulünün uygulanmasından dolayı bu dönem **“Cumhuriyet devri”** olarak ele alınmıştır. *“Halifelerde bir reis-i cumhur idi. Çünkü kendilerini ümmet intihab ediyordu. Şu halde tarz-ı idarede cumhuriyet idi.”*⁵⁰ Özellikle **“İslam'da Cumhuriyet”** başlığı altında ele alınan dört halife döneminde seçimle iş başına geldiklerine değinilmiş, halk nazarında İslamiyet ve yeni rejim arasında bağ kurulmak istenmiştir.

Cumhuriyet devrini yaşatan dört halife yaşayış ve kişilikleriyle olumlu bir şekilde ele alınırken, saltanatı benimseyen Emevi ve Abbasiler eleştirilmiştir. Özellikle Emevilerin baskıcı yönetimleri yüzünden yıkıldığı, Abbasilerin ise Türkler sayesinde yaşayabildiği söylenerek saltanat idaresi yerilmiştir. Emevi ve Abbasilerin halife sıfatını kullandıklarını ama aslında çoğunun **en zalim, en müsrif, en sarhoş** kişiler olduğu belirtilmiş, Emevi ve Abbasiler dönemlerindeki halife ünvanını kullanan hükümdarlar **“mağrur, sefih, ahlaksız”**⁵¹ gibi sıfatlarla yerilmiştir. Buna

⁴⁸ Ali Tevfik- Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s. 82.

⁴⁹ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.74.

⁵⁰ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.105.

⁵¹ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.31.

karşılık Dört halife dönemi ise seçimle iş başına gelmeleri, sade yaşayışları, temiz ve yüksek ahlakları ⁵² ile olumlu bir bakış açısıyla verilerek yönetenlerin seçimle iş başına getirildiği laik cumhuriyet rejimi teması güçlendirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde, Araplar hızlı bir gelişme kaydetmişlerdir. Bu dönemde fetihler dört halifeye bağlanırken Emevilerle beraber komutanlara, askerlere bağlanmıştır. Halifenin gereksizliğini vurgulamak için de “ *Hatta İspanya zapt olunduğu zaman halife olan zat Şam kapısından dışarıya bir adım bile atmamıştı.*” ⁵³ denilmiştir. Aynı şekilde bu saltanat idareleri zamanlarında İslam uygarlığındaki gelişmelerde halifenin etkisinin olmadığı söylendiği gibi bu uygarların Türklerin başarılarının eseri olduğu da ifade edilmiştir. Bir yandan medeniyetin gelişmesine teokratik bir anlayışın ve halife-hükümdar gibi bir tek şahsın katkısının olamayacağı vurgulanıp kültürü millete mal etmek istenirken bir yandan da Türkler sayesinde İslam’ın geliştiği söylenerek Türklerin hem başarılarına hem dine olan saygılarına dikkat çekilmek istenmiş hem de laik anlayış kapsamında inanca saygı vurgulanmıştır. Yine Haçlı seferleri sırasında bir şey yapamayan aciz halifelerin yardımına Türklerin koşması ve Müslümanları kurtarmaları ⁵⁴ gibi söylemlerde aynı amaca yöneliktir.

Hilafetle saltanat birleştiği için kendisine, kendisinden sonra gelenlerin hepsine de “halife” denildi. Bu dini saltanatlar devri sevgili ve pek kıymetli cumhuriyetimizin ilanına kadar tam bin üç yüz sene devam etti. Bu uzun müddet içinde geçip giden bu kadar halifelerin, ümmete, millete hiçbir faydaları dokunmazdı. Hatta onların yüzünden Türklüğün mevcudiyeti tehlikeye bile düştü. Hele son padişah “Vahdettin” in İngilizlere boyun eğmesi, o düşmanla birleşmesi, nihayet onlara sığınarak İstanbul’dan kaçıp gitmesi hilafetinde saltanatında Türkün hatta Müslümanlığın en büyük düşmanı olduğunu meydana koydu. Halife ve padişah olacak

⁵² Ali Reşat, 5. sınıf, *gös. yer.*

⁵³ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.10.

⁵⁴ Ali Reşat, 5.sınıf, *a.g.e.*, s.32.

kimsenin bu fenalığını gören ve anlayan millet, hilafeti de saltanatı da hem gününden hem gönlünden tamamıyla sökdü.”⁵⁵ denilerek ötekileştirilen hilafet makamı dışlanmıştır.

“Avrupa’da papalar, Hristiyanlık diniyle beraber kendi nüfuzlarını kuvvetlendirmek için akla hayale gelmez işkenceler, hileler tertip ederlerken şarkta İslam dinini herkes hevesle kabul ediyordu.”⁵⁶ Bu dönemde Avrupa teokrasiyle şekillenmiş bir istibdadı yaşarken İslam cumhuriyet dönemini yani haklar dönemini yaşamaktadır. Ancak Emeviler dönemi uygulamaları açısından papalara benzetilmiş, saltanatla beraber halka gelen zulüm vurgulanmıştır. Böylece laik cumhuriyet yönetimi bir de bireylerin inançları açısından ele alınmıştır. Ortaçağda Avrupa’nın geriliği ve bölünmüşlüğü karşısında Müslümanların üniterliği ve gelişmişliği vurgulanarak o günün gelişmiş Avrupası karşısında güven aşılacak istenmiştir.

İslam uygarlığı anlatılırken Ortaçağ Avrupa’sı ile karşılaştırılmış ve Batının geriliği karşısında İslam uygarlığının üstünlüğü ortaya konulmak istenmiştir. “...velhasıl gerek marifet, maişet itibarıyla Avrupalılar ile aramızda yer ile gök kadar fark vardı.”⁵⁷, “O zamana kadar zulümden, kahrından, gaddardan, cehilden başka hiçbir madelet ve marifet işbağı görmeyen İspanya’nın mazlum ve mağdur ahalisi Araplara o kadar çabuk ısındılar ki az vakit içinde ana dillerini bile unuttular ve Arapça konuştular.”⁵⁸ Endülüs Emevileri, Avrupa’da İslam uygarlığını yaymaları, tanıtımları açısından olumlanmıştır. “Avrupa’da papalar, Hristiyanlık

⁵⁵ İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.12.

⁵⁶ Abdülbaki-Sabri Esat, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 5. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1930, s.32.

⁵⁷ İhsan Şerif, 4. sınıf, a.g.e., s.106.

⁵⁸ Şerif, 4. sınıf, a.g.e., s.79.

*diniyle beraber kendi nüfuzlarını kuvvetlendirmek için akla hayale gelmez işkenceler, hileler tertip ederlerken şarkta İslam dinini herkes hevesle kabul ediyordu.”*⁵⁹

İslamiyet öncesinde göçebe yaşayan Arapların medeniyeti İslamiyet'ten sonra meydana gelmiştir. Ancak bundan sonra ortaya çıkan İslam uygarlığının bir “Arap medeniyeti” olmadığı en büyük payın Türklere ait olduğu örneklerle anlatılmıştır. İslamiyet'i kabul eden toplumların Arapça konuşmasından dolayı İslam uygarlığının Arapların eseri olarak görüldüğü ama bu medeniyeti asıl geliştirenlerin Türkler olduğu; İbni Sina, Farabi, Mevlana gibi örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.⁶⁰ “Adeta bütün İslam sanatını, hulasa İslam medeniyetini Türkler meydana getirmiştir.”⁶¹ Orta çağda İslam medeniyeti olumlanmış ve temeli Türklere dayandırılmıştır. Buna karşılık aynı dönemde koyu bir cehalet içinde yaşayan Avrupalıların⁶² ise Haçlı seferleri sırasında doğuyu tanıyarak “bu yüksek medeniyetle”⁶³ temas ettikleri ve gelişmeleri öğrendikleri kıyas yapılarak verilmiştir.

Ortaçağ döneminde İslam uygarlığının çok parlak ve Batı medeniyetine çok üstün olduğu⁶⁴ tutucu, cahil Hıristiyan ordularının Haçlı seferleri ile Doğu uygarlığını gördükleri ve yararlandıkları söylenip eski Yunan medeniyetini koruyup geliştiren Müslümanların Ortaçağda batı Avrupa'nın “**medeniyet üstatları**” oldukları söylenerek Ortaçağda Avrupa'daki karanlığa karşılık İslam uygarlığındaki gelişmişlik ön plana çıkarılmış Batıya karşı olumsuz vurgular yapılarak doğu yüceltilmiştir . Aynı vurgu “ ..ilim ve marifet sahasında bütün Hıristiyan alemine

⁵⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.32.

⁶⁰ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.105; Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.35.

⁶¹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.35.

⁶² Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.37.

⁶³ Abdülbaki- Sabri Esat, *gös.yer.*

⁶⁴ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.11.

hem numune, hem de hocalık vazifesini görmüşlerdir."⁶⁵ ifadesinde de kendini göstermiş ve batının temellerinin doğu sayesinde atılmış olduğu gösterilmek istenmiştir.

III. 4. Osmanlı'ya Bakış

III. 4. 1. Siyasi Açıdan Osmanlı

İncelenen ders kitaplarında Osmanlı başlı başına bir "**Türk İmparatorluğu**" olarak yansıtılmıştır. Bununla beraber Müslüman kimliği geri planda da olsa göz ardı edilmemiştir. Bu yönüyle ders kitaplarından Osmanlıları Türk ve Müslüman olarak tanımlayan Avrupa'nın Osmanlı'ya bakışı yansımaktadır.⁶⁶

1926 ve 1927 yıllarında basılmış olan İhsan Şerif'in hazırladığı 4. ve 5. sınıf ders kitapları Osmanlıyı ele alırken Osmanlı tarih anlayışının izlerinden hala sıyrılamamıştır. Konular, olaylar temelinde ele alınmış ancak yine şahıslar üzerinden gidilmiştir. Fetihlerde ayrıntılara girilmiştir. Ancak 1928'den itibaren bu anlayışın yavaş yavaş değişmeye başladığı ayrıntılara yer verilmeden genel bir anlatım takip edildiği görülmüştür. Kitaplarda alınan yerler tek tek sayılıp ayrıntıya girilmezken genellikle Osmanlı'nın başka uluslara ve devletlere yardım amacıyla gerçekleştirdiği savaşlarda ayrıntı verilmiştir. Avusturya karşısında Macarlara yardım, Alman İmparatoru Şarlken karşısında Fransa'ya yardım, Rusya karşısında İsveç kralına yardım edilmesi gibi...⁶⁷

İncelenen dönemdeki ders kitaplarında Osmanlı en çok padişahlar nezdinde saltanat ve hilafet açısından eleştirilmiş ve ötekileştirilmiştir. Tabii bu

⁶⁵ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.104.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği 14.-17.Yüzyıllarda Rûm/ Rûmi Aidiyet ve İmgeleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.65-77.

⁶⁷ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.80.

eleştirel bakış dönem dönem değişiklik göstermekle birlikte kuruluştan yıkılışa doğru sürekli bir artış göstermiştir.

Kuruluş ve yükselme dönemi padişahlarına karşı açıkça olumsuz bir tutum sergilenmezken haklarında olumlu ifadelerle de rastlanmamıştır. Kuruluş döneminde sanki padişahlar tek başına değil de kolektif bir hükümetmiş gibi bir anlayış ortaya konulmuştur. *“İlk hükümdarlar kendilerini arkadaşlarından farklı tutmazlardı. Zaten onların bütün muvaffakiyetlerinde Hacı İlbey, Evrenos Bey, Gazi Fazıl, ...gibi kahramanlar hep müşterek idiler. Orhan Beyin kardeşi Alaettin Paşa ulemadan Çandarlı Mevlana Kara Halil ile arkadaşları Yeniçeri Ocağını kurdular, para bastırdılar.”*⁶⁸ Kullanılan ifadelerde hep padişahın işleri tek başına yapmadığı ve yetkilerini paylaştığı, hükümdar dışındakilerin de yönetimde söz sahibi olduğu vurgulanmış ve dönemin padişahları yerilmemiştir.

Kitaplarda yükselmenin üç önemli padişahı olarak Fatih, Yavuz ve Kanuni verilmektedir. Bu padişahlara yönelik açıkça bir yergi olmamasına rağmen gerçekleşen fütuhat devlet adamlarına bağlanmıştır. *“Çünkü en iyi ve iş bilir idare adamları bunların zamanında gelmiştir. Denizde, karada en iyi cenk eden kumandanlar bunların zamanında yetişmiştir.”*⁶⁹ Yani; aslında bu padişahlarda diğerleri gibi olabilirdi onların şansı iyi devlet adamları ve başarılı komutanların dönemlerinde yetişmiş olmasıdır. İşte bu komutanlardan biri olan Barbaros Hayrettin için *“Kanuni'nin devrini parlatan emsalsiz bir kaptan...”*⁷⁰ denilerek fütuhat padişah dışındaki bireylere bağlanmıştır. Yine aynı görüş dahilinde *“İşte çocuklarım, millete, memlekete evvelki kazandıran, zaferler yaratan böyle büyük insanlara karşı*

⁶⁸ Muallim Ahmed Halid, 3. sınıf, s.85.

⁶⁹ İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.34.

⁷⁰ İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.41.

padişahın mükafatını gördünüz anladınız değil mi?”⁷¹ denilerek Fatih’in ve II. Beyazıt’ın sadrazamları öldürmeleri eleştirilmiştir.

Osmanlı’nın kurucuları olan Kayı boyunun, Oğuz Türklerinden geldiği⁷² ifade edilerek Osmanlı öncesi Türk tarihiyle bağlantı kurulmak istenmiştir. Kuruluştan itibaren ele alınan Osmanlı’da elde edilen zaferlerin müsebbibi hep “**Türk ordusu**” olarak ifade edilmiş olumsuzluklar ise “**padişahlara**” yüklenmiştir. Bu durum kullanılan ifadelerde açıkça görülmektedir. “*Türkler Niğbolu’da büyük bir zafer kazandılar.*”⁷³, “*Türk askeri İstanbul’a girdi...Türk orduları Budapeşte’ye girdi.*”⁷⁴ Şeklindeki ifadelerde Osmanlı Devleti’nin ordusu değil Türk ordusu kazanmıştır. Özellikle duraklamaya kadar yapılan fetihler tek tek sayılıp Türk ordusunun başarıları ortaya konulmuş ve asker millet özelliği vurgulanarak Avrupa karşısındaki üstünlük vurgulanmak istenmiştir. Bu üstünlüğü sağlayanlar hep “**Türk ordusu ve Türk donanmasıdır.**” Bu nedenle de Bizans’ı kaldırıp yerine “**Türk İmparatorluğu’nu**”⁷⁵ kuranlar yine Türklerdir. Osmanlı Devleti için kullanılan bu ifadeye bakıldığında geçmişle bir bütünleşme görülür. Ama bu bütünleşme hükümet temelinde değil millet temelindedir. Çünkü; fetihleri gerçekleştirenler hep Türk ulusudur. Yine aynı bütünleşme “Türkiye” olarak ifade edilen Osmanlı coğrafyası⁷⁶ içinde verilmiştir. “*Türkiye, Rumeli’deki bütün güzel yerlerini kaybetti.*”⁷⁷, “*Türk İmparatorluğu eski kuvvetini kaybetmeye başladı.*”⁷⁸ ifadelerinde de Osmanlı bir “Türk İmparatorluğu” olarak yansıtılmıştır.

⁷¹ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.37.

⁷² Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.127.

⁷³ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.101.

⁷⁴ Ali Tevfik- Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.110.

⁷⁵ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.102.

⁷⁶ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.142.

⁷⁷ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.118.

⁷⁸ Ali Tevfik- Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.111.

Yükselmede kayda değer bir nokta da bozulmanın ilk işaretlerinin bu dönemde görülmesi ve başlatılmasıdır. Özellikle bu bozulmanın İstanbul'un fethi sonucunda karşılaşılan ve Batı uygarlığının bir temsilcisi olan Bizans Sarayı ile başlatılması ilginçtir.

Türkler,...bütün Avrupa'yı titrettiler. Fakat Bizans sarayındaki lüzumsuz masraflar, beyhude eğlenceler de Osmanoğulları tarafından kabul edildi. Padişahlar, bütün milletin emeğiyle kazanılan muharebeler, güya yalnız kendileri tarafından yapılmış gibi gururlandılar. Kendilerini Hıristiyanların papalarına benzettiler, "Peygamber vekiliyiz" dediler, her yaptıkları işi doğru gördüler, zavallı milleti kasıp kavurmaya başladılar.⁷⁹

Bozulma sadece Osmanoğulları'nda yani hanedanda başlamış ulusa aksettirilmemiştir. Bütün kitaplarda Osmanlı'nın bozulmasındaki en temel sebeplerden gösterilen zevk ve sefa düşkünlüğü Bizans Sarayının bir adeti olarak verilmiştir. Türk ulusunun böyle bir adeti olmadığı ve Bizans'tan etkilendiği söylenerek bir yandan Türkler yüceltilirken bir yandan da Hıristiyan Bizans yani Batı eleştirilmektedir.

Yine yükselmede bozulmanın bir sebebi olarak da devlet işlerinde kadınların sözünün geçmesi ve biraz daha ileri gidilerek ırkçılık temelinde soyun bozulması olarak verilmiştir. "*Padişah, bir dönme olan karısına, soysuz vezirine uymuş; padişahlık bu kadının çocuğuna kalsın diye evlatlarını gözü önünde boğdurtmuştu...Böyle soyumuzdan olmayan kadınlarla, yabancı milletlerle düşüp kalkan padişahların soyları da sıhhatleri gibi bozulmuştu.*"⁸⁰ Üstün özelliklere sahip Türk ulusunun aslında hep başarılı olacağı bu yüzden de bozulmaların ulusun karakteristik özelliklerini kaybetmesiyle yani soyunun devşirmeler ile karışması ve

⁷⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.131.

⁸⁰ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.131-132.

başka kültürlerin (Bizans) özelliklerinin alınmasıyla başladığı anlatılmak suretiyle milliyetçi ve ırkçı bir vurgu yapılmıştır.

Başlıklara baktığımızda “Sokullu’dan sonra karışıklıklar-Saray rezaletleri: Kardeşlerin Öldürülmesi-Kadınlar Saltanatı” şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere duraklama Sokullu’nun ölümüyle başlatılmış ve bozulmalar sayılmıştır.⁸¹ Bundan sonra devlet duraklamaya girmiş ve gerilemeyle devam etmiştir. Duraklamayla birlikte padişahlar üzerinden yapılan eleştirilerin odak noktası hep onların israf ve sefahat içinde yaşayışları olmuştur. “*Padişahlar saraylarında milleti düşünmeden zevküsefa sürüyorlar; altınlar, gümüşler içinde gömülüyorlar; milletin parasını israf edip duruyorlardı...Milletin canı padişahların eğlencesi haline gelmişti*”⁸² “*Padişahların idaresizliği, sefaheti büyük felaketlere sebep oldu.*”⁸³, “*Başta padişah olmak üzere israftan, zevkten devletin halini düşünmeye vakit bulamayanlar..*”⁸⁴, “*Sakalina inci dizdiren, sarayın duvarlarına kürk kaplatan, balıklara para serpen deliler, binlerce adam öldürten zalimler*”⁸⁵ şeklindeki ifadelerde bu durum açıkça görülmektedir.

II. Selim’in **zayıf ve akılsız** bir adam⁸⁶, III. Ahmet’in **sefahatı seven** bir padişah, Sultan Mustafa’nın **cahil, dünyadan bihaber**⁸⁷ bir padişah olarak anlatılmaları idarenin bozulduğunu belirtmekte ancak bozulmalar padişaha yani kişilere bağlanmaktadır. Oysa fetihlerin tek tek sayıldığı kuruluş ve yükselme dönemlerindeki başarılar kişilere değil Türk ordusuna yani Türk ulusuna aittir. Bu aşamada Osmanlı dönemindeki başarılar Türk ulusuna, başarısızlıklar ise Osmanlı

⁸¹ “Sokullu’nun zayii Osmanlı İmparatorluğu için telafi olunmaz bir felakettir.”, Bkz. İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.43.

⁸² Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, a.g.e., s.83.

⁸³ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, a.g.e., s.111.

⁸⁴ Ali Tevfik- Süleyman Edip, 4. sınıf, a.g.e., s.116.

⁸⁵ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, a.g.e., s.135.

⁸⁶ Ali Reşat, 5. sınıf, a.g.e., s.125.

⁸⁷ Ali Reşat, 5. sınıf, a.g.e., s.154.

hanedanına atfedilmiştir. Böylece kişi egemenliğine dayanan saltanat olumsuzlanarak arka planda cumhuriyet yani halkın egemenliği olumlanmıştır. Ayrıca Türk ile başarısızlık, rüşvet, hainlik gibi kavramlar birlikte olmamıştır. Çünkü Türk ulusu her zaman büyük uygarlıklar kurmuş, başarılarla imza atmış bir ulus olduğundan Osmanlı'nın başarısızlıkları ancak biz olmayan öteki olan hanedana ait olabilir. Bu nedenle çöküş devrinde de halk milli mücadeleyi gerçekleştirmiş buna karşılık Padişah Vahdettin milli mücadele karşısında yer almıştır.

Özellikle saltanat yönetiminin eleştirilmesi aşamasında akıl ve mantık dışı bir yönetim olduğunun vurgulanması için padişahların davranışları yerilmiştir. *“Beş küçük biraderini birden öldüren III. Sultan Murat, on dokuz kardeşini katlettiren III. Sultan Mehmet ile bu cinayetler tüyleri ürpertecek derecede feci bir şekil aldı.”*⁸⁸ Kardeş katli yasası kapsamında bu cinayetleri işlettiren saltanat yönetimi insanlık dışı uygulamaları vurgulanarak yerilmiştir.

*“Viyana bozgunluğuna kadar **Osmanoğulları'nın devleti** içten içe yıkılıyor, kuvvetten düşüyordu.”*, *“**Osmanoğulları'nın fena idareleri** yüzünden millet koyu bir taassup ve cehil içinde idi.”*⁸⁹ gibi ifadelerden de anlaşılacağı gibi Osmanlılar hanedanlık kapsamında ötekileştirilmiştir. Padişahlara karşı izlenen eleştirel tutum bir derece daha ileriye götürülmüş ve padişahlar dışlanmış. Özellikle duraklamadan itibaren yönetim ancak bazı devlet adamları sayesinde devam ettirilmiş ve padişahlar yok sayılmıştır. Anlatımda “kahramana” yer verilmiş ama bu kahramanlar padişahlar değil devlet adamları olmuştur. Böylece padişah nezdinde saltanatın gereksizliği ortaya konulup yeni rejim sevdirmek istenmiştir. Özellikle

⁸⁸ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.128.

⁸⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.85.

Barbaros Hayrettin, Turgut Reis, Köprülü Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa, Sokulu gibi devlet adamları olumlu bir şekilde ele alınan yöneticiler arasındadır.

Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlayan olayların gerçekleştiği XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında başa geçen padişahlar bazen hakaret derecesine varan bir üslupla yerilmişlerdir. Eleştiriler kapsamında yapılan ötekileştirme ile padişahlar nezdinde saltanat ve hilafet eleştirilerek yeni rejimin halk nazarında meşrulaştırılması düşünülmüştür. Bu amaçla ders kitaplarında Osmanlı'nın son dönemi için kullanılan ifadeler oldukça ağır olmuştur. Abdülaziz için **müsrif**, 5. Murat için **mecnun**⁹⁰, II. Abdülhamit **evhamlı, zalim**⁹¹, Vahdettin **hain, milleti düşünmeyen**⁹², **alçak, gurursuz** gibi sıfatlarla anlatılarak eleştirilmişlerdir.

Özellikle son padişahlardan II. Abdülhamit ve Vahdettin açık bir şekilde yerilmiştir. Kitaplarda II. Abdülhamit dönemi başlı başına incelenerek ayrıntıya girilmiş ve istibdat dönemi anlatılarak padişah eleştirilmiştir. Vehimli, zalim bir padişah olan Abdülhamit'in "*babaları gibi milleti soymak; devleti istediği gibi idare etmek istediği*"⁹³ bu nedenle de meşrutiyeti istemeyerek ilan ettiği vurgulanmıştır. Muallim Ahmet Halit'in hazırladığı ders kitabında ise "*Aziz yavrularım, siz çok bahtiyarsınız!...*"⁹⁴ şeklinde bir hitaptan sonra Abdülhamit dönemi, istibdat yönetimi ve fenalıkları ayrıntılarıyla anlatılmış ve öğrencilerin buldukları dönemin kıymetini anlamaları böylece cumhuriyete daha çok bağlanmaları ve gerektiğinde koruma hissini oluşması amaçlamıştır. II. Abdülhamit "*milleti geçmişteki hükümdarlar gibi idareye başladı.*"⁹⁵, "*Tarihimizin en felaketli devirlerinden biri*

⁹⁰ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.82.

⁹¹ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.229.

⁹² Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.256.

⁹³ Ali Tefik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.117.

⁹⁴ Muallim Ahmed Halit, 3. sınıf, s.31.

⁹⁵ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 88.

Abdülhamit zamanıdır...Millet Abdülhamit'in zalimane idaresine tahammül edememiş... ”⁹⁶ ve meşrutiyeti ilan ettirmiştir.

II. Abdülhamit kadar eleştirilen diğer bir padişah da Vahdettin olmuştur. Ancak Vahdettin, Milli Mücadelede savaşılan iç güçlerden biri olduğu ve son padişah olduğu için şahsına yapılan eleştiriler biraz daha acımasız olmuştur. Vahdettin nezdinde izlenen olumsuz tutum bir bakıma saltanatın gözden düşürülmesi olarak düşünülmüştür. Bunun içinde Padişah Vahdettin'in tahtını düşünerek, aslında hizmet etmesi gereken milleti yok saydığı ve düşmanlarla birlik olduğu⁹⁷ söylenerek Türk ulusunun karakteristik özelliklerine aykırı olan vatana ihanetle suçlanmış ve Türk halkının gözünde düşürülmüştür. Ayrıca, saltanatın kaldırılmasıyla Vahdettin'in düşman olan İngilizlere sığınması alçakça ve onursuz bir davranış olarak değerlendirilmiştir.⁹⁸

“Yunanlılarla birleşerek artık dinden imandan çıkan... ”⁹⁹, “Saltanatın ve hükümetin zararlarını gören hamiyet kaynağı Anadolu”¹⁰⁰, “...senelerce akılsız padişahların keyiflerine göre memleketi idare etmeleri yüzünden bin türlü zararlara uğramış, nihayet az kalsın mahvolmaya yüz tutmuş...”¹⁰¹ olduğunu anlar ve kendi egemenliğini sağlar. “Yakın zaman tarihinde Türkler imparatorluk devrine nihayet vermişler, milli bir devlet ve cumhuri bir hükümet vücuda getirmişlerdir.”¹⁰² ifadesinden de anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı ayrı görülmemiş birbirinin devamı olarak görülmüş ve değişim ulusa mal edilmiştir. Milli Mücadele ile Türk halkı Fransız İhtilali'nde olduğu gibi hükümdarlığa son verip Cumhuriyet

⁹⁶ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.151-152.

⁹⁷ Ali Tefik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.120.

⁹⁸ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.29.

⁹⁹ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.15.

¹⁰⁰ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.12.

¹⁰¹ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.29.

¹⁰² Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.101.

yönetimini tesis etmiştir. Cumhuriyetin ardından hilafet kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılmasının laik bir geleneğe alışmamış halk nazarında meşrulaştırılması ve bu bilincin verilmesi için ders kitaplarında bu doğrultuda söylemlere yer verilmiştir. “... *halifelik de manasız bir şeydi. Halk hükümeti ile birleşmezdi.*”¹⁰³, “*Ne dini ne de siyasi hiçbir kıymeti olmayan bu halife unvanını Yavuz Selim’den sonraki padişahlar da kullandılar.*”¹⁰⁴

Yine ders kitaplarında sarayın israflarına değinilmiş ve ardından ezilen, zor durumda bulunan halkın vergileri ile sarayın keyfine bakıp, milleti hiçe saydığı vurgulanmıştır. Bu vurgu biraz daha körüklenerek Osmanlı’da son zamanlarda yabancılara tanınan ayrıcalıklar ve bunun sonucunda kendi öz halkını ezmesi, milletini yok sayması vurgulanarak saltanat olumsuzlanmıştır. “*Türklere verilmeyen birçok imtiyaz onlara verildi. Böylece Türk milleti daima ezildi.*”¹⁰⁵, “*Fakat padişahlar zulüm ve safahatları yüziünden memleketlerimiz bakımsız kaldı... İşte kendi memleketimizden esirgediğimiz bir çok iyilikleri Hıristiyan tebaamıza bol bol ihsan ettik.*”¹⁰⁶

---

¹⁰³ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.29.

¹⁰⁴ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.88.

¹⁰⁵ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.36.

¹⁰⁶ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.40.

III. 4. 2. Medeniyet Açısından Osmanlı

Ders kitaplarında, Osmanlı medeniyetine karşı genel olarak olumlu bir bakış açısı hakimdir. Ancak karşımızda “**Osmanlı medeniyeti**” değil “**Türk medeniyeti**” vardır. Osmanlı uygarlığı “Türklerin medeniyete hizmetleri” başlığı ile verilmiştir. “**Türk hükümeti, Türk sanatı, Türk mimarisi, Türk zevki, Türk mahareti, Türk evi**” gibi ifadelerden de anlaşılacağı üzere Osmanoğulları sülalesi yok sayılmış medeniyet “**Türk milletine**” mal edilmiştir.

Medeniyet tarihi içinde izlenen olumsuz tutum sadece “Osmanlı saray ve idaresi”ne karşı olmuştur. Tabii buradaki eleştiriler de saltanat ve hilafetin yerilip laik cumhuriyet anlayışının benimsetilmesi kapsamında yapılmıştır. “*Osmanlılar zamanında bütün kuvvet, padişahların elindeydi. Sulh, harp, padişahın emriyle olur; padişah istediği adamı istediği vazifeye tayin edebilirdi.*”¹⁰⁷, “*Bütün saray halkı, padişahın emir kulu, öl derse ölecekler, kal derse kalacaklar... Bir tek kişiye esir yüzlerce insan...*”, “*Padişah...onların hem dinlerinin, hem dünyalarının amiri, hakimi kendisi ..İstediği gibi idare edecek ...Parayı onlar verecek safayı da padişah sürecektir.*”¹⁰⁸ Bu kapsamdaki ifadeler bakıldığında padişahın tek başına istediği gibi milletle ilgili kararlar vermesi yani padişahın sahip olduğu bu yetki ve bunu doğuran saltanatın yanlışlıkları vurgulanmak istenmiştir. Bu amaçla saray yaşamı ve halkın durumu karşılaştırılarak padişahlık makamı yerilmiştir. Aynı şekilde hilafet de eleştirilerek laik devlet anlayışı vurgulanmak istenmiştir. Bunun için kullanılan ifadeler bakıldığında “*Halbuki bu unvan Türk milletine fayda değil zarar verdi. Çünkü zaten kanunun padişahlığın emrinden ibaret olduğu o devirlerde padişahlar, kendilerine bir de halifelik süsü verdikten sonra Hristiyanların papalarına*

¹⁰⁷ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁰⁸ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.96-97.

*benzediler. Her yaptıklarını doğru görmeğe başladılar.”*¹⁰⁹ Hilafet, Osmanlıyı eleştirel bir bakışla verilen Ortaçağ Avrupa’sındaki taassuba götürdüğü söylenerek yerilmiştir.

Kuruluş dönemi devlet idaresi **“hakiki Türklerin”**¹¹⁰ elinde olmasından dolayı eleştirilmezken devşirme sistemiyle beraber asıl Türklerin idareden uzak kalmaları bozulmanın sebepleri arasında görülmüştür. Ayrıca Fatih’ten sonra ise İstanbul’un fethiyle beraber *“köhne, ahlaksız Bizans sarayının en fena adetleri Osmanlı İmparatorluğuna girmiş.”*¹¹¹ ve böylece saray milletten ayrı düşmüştür. Bozulma Türk ırkından ve kültüründen uzaklaşmada görülmüş ve Türk ırkı üstün tutularak, idarenin başarısı ırka bağlanmıştır. Aynı zamanda batının bir temsilcisi olan Bizans kültürünün alınmasıyla bozulmaların başlaması da dikkat çekicidir. Türk üstünlenirken Bizans nezdinde Batı eleştirilmiştir. Memleketi keyiflerine göre istediği gibi yöneten padişahların bozuk idareyi meşrulaştırmak için şeyhülislamlardan fetvalar aldıkları, taassup yüzünden padişahlara uyan şeyhülislamlar ile bu makamında bozulduğu söylenmiştir.¹¹² Bir yandan padişah özelinde saltanat yerilirken bir yandan da din ve devlet işlerinin karışmasının sakıncalarına değinilmiş ve laik cumhuriyet teması vurgulanmıştır.

Hanedanın elindeki idareye karşı izlenen eleştirel tutum diğer kültürel unsurlar verilirken takip edilmemiştir. Ortaçağda ve Yeniçağda Avrupa ve Türk uygarlıkları karşılaştırılarak Avrupa hem ötekileştirilmiş hem de yerilmiştir. Bu dönemde Avrupa muntazam devletlerden yoksun, hukukun uygulanmadığı, **“koyu ve korkunç bir din taassubunun”** uygulandığı ve insanların parça parça edildiği bir

¹⁰⁹ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.94.

¹¹⁰ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.175.

¹¹¹ Ali Reşat, 5. sınıf, *gös. yer.*

¹¹² Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.99.

uygarlık olarak tanıtılırken Türkler ise farklı toplum ve inançlara hoşgörülü, büyük ve medeni bir hükümet olarak ifade edilmiştir. Bu durum Fatih'in İstanbul'daki Rumlara tanıdığı hürriyetlere karşılık aynı dönemde Amerika'yı keşfeden Avrupalıların buradaki yerli medeniyet unsurlarını yok etmesiyle de pekiştirilmiştir. Ardından *"Türkler, dedelerinin bu alicenabane ve insanca hareketlerinden dolayı bihakkın iftihar edebilirler"*¹¹³ denilerek geçmiş yüceltilmiş ve ulus sevgisi perçinlenmek istenmiştir.

Uygarlık içinde asker millet olan Türklerin ordu teşkilatı önemli yer teşkil etmiştir. Büyük İmparatorluğun, Türklerin muhteşem orduları sayesinde kurulduğu söylenerek hem Türk ulusunun askeri yönü ön plana çıkartılmış, hem padişahlar geri plana itilmiştir. Böylece devletin gelişmesi ve devamı için dayanılacak gücün ulus olduğu vurgulanmak istenmiştir. İncelenen kitaplarda Osmanlı ordusu kapsamında incelenen hep yeniçeriler olmuştur. Avrupa'da daimi ordu yok iken Türklerin bir daimi ordusu olduğu ve İmparatorluğun da bu sayede meydana geldiği belirtilmiştir. Yeniçeriler anlatılırken olumlu bir şekilde ele alınmış, bozulmalar ise padişahlara bağlanmıştır.¹¹⁴ O zamanın mükemmel ordusu olan yeniçeriler, III. Murat'ın isteği ile haksız bir alımdan sonra bozulmaya başlamıştır.¹¹⁵ Ordu ile ilgili ifadelere bakıldığında bir yüceltme hissi duyulacaktır. *"Ordumuz cihanda birinci idi. Hiçbir muharebede yenilmezdi."*¹¹⁶ I. Dünya Savaşı'nda *"Türkler, her cihet de büyük fedakarlıklar, kahramanlıklar gösterdiler."*¹¹⁷

¹¹³ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.144.

¹¹⁴ *"Yeniçeri Ocağı da padişahların idaresizliği yüzünden bozulmaya başladı."* ; Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.103.

¹¹⁵ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.54.

¹¹⁶ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.53.

¹¹⁷ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.95.

Osmanlılarda olumlu bir bakışla verilen ilim faaliyetlerini gerçekleştiren Osmanlı Devleti değil “**Türkler veya Osmanlı Türkleri**” olmuştur.¹¹⁸ Bu aşamada uygarlığı oluşturan Osmanlı değil Türklerdir. Düşkünlük devrine kadar Osmanlı’da mimari oldukça gelişmiştir. Bu dönemde yetişen Türk mimarlar “**Türk tarzında**” eserler yapmışlar ve “**Türk sanatını**”, “**Türk zevkini**” dünyaya duyurmuşlardır. Kullanılan kelimelerden de anlaşılacağı üzere uygarlık alanındaki başarıların telkini ile beraber sağlanmak istenen bir ulus bilinci görülecektir. Bizans eseri olan Ayasofya ile Türk eseri olan Selimiye karşılaştırılmış ve Türk mimarisi yüceltilmiştir.¹¹⁹ Özellikle Türk mimarisi ve sanatı gerilemeye kadar sürekli bir gelişim içinde ve özgündür. Ancak gerilemeyle beraber özgünlük ve güzellik kaybolmaya başlar. “*III. Ahmet çeşmesi hakiki Türk mimarisinin esaslarından biraz inhiraf etmesine rağmen zarif bir sanat eseridir.*”¹²⁰ denilerek özgünlüğün yok olmaya başladığı belirtilmiştir.

Düşkünlük devrinde ise Türk olmayan mimarlar ile Türk tarzının bırakıldığı ve Türk mimarisinin gerilediği belirtilmiştir. Bu dönemde sarayın israflarını vurgularcasına mimari alanda hemen hemen yalnız saray yapıldığı ifade edilmiştir. Meşrutiyet ve ardından Cumhuriyet döneminde ise Türk sanatı ve mimarisi yeniden dirilmeye başlamıştır. Uygarlık konularında gerileme döneminde eleştirel bir tutum sergilenirken, gelişmeleri yeniden başlatan Cumhuriyet dönemi olumlu bir şekilde anlatılmış; yapılan, bırakılan sanat eserlerinde Türk unsuru yükseltilmiştir.

Ayrıca Osmanlıların ilk mimari eserlerinde Selçuklu eserlerini taklit ettikleri, mimaride ziynet makamında çini kullanmayı Selçuklulardan aldıkları

¹¹⁸ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.107.

¹¹⁹ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.140.

¹²⁰ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.97.

söylenerek Türk tarihinin bir biri ardına devam eden bir bütün olduğu anlayışının verilmesi aşamasında devamlılık ortaya konulmak istenmiştir.¹²¹ Aynı vurgu saraçlık dalında da “*Bu da Türklerin ilk yurtlarındaki sanatlarından biridir.*”¹²² denilerek yapılmıştır.

Osmanlı uygarlığı anlatılırken ön plana çıkarılan hep Türk unsuru olmuştur. Türk ulusunun özgün ve kalıcı ileri bir uygarlık oluşturduğu vurgulanmış; ilerlemiş, gelişmiş Batı karşısında hissedilen güven eksikliği kaldırılmak istenmiştir. “*Türkler yalnız askerlikte değil, ticarete, sanatta, mimarlıkta da ilerlemişlerdi.*”¹²³ denilerek Türklerin sadece askeri bir millet olmadığı aynı zamanda gelişmiş bir kültüre sahip olduğu da ortaya konulmuştur.

III. 4. 3. Batılılaşma Açısından Osmanlı

Batılılaşma hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerinden olan inkılapçılık kapsamında düşünülmüş ve Türk ulusunun ilerlemesine katkıda bulunan bu adımlar ile bu adımların atılmasına katkıda bulunan şahıslar hep olumlu bir şekilde ele alınmıştır.

Batılılaşma çabalarında “*Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın Türkiye tarihinde kendine mahsus bir mevki vardır.*”¹²⁴ Çünkü bu dönemde matbaa açılmış ve Avrupa uygarlığına meyil gösterilmiştir. Gerilemede yapılan ıslahat çalışmalarının sonuçsuz kalması teessüfle karşılanmış ve müsebbibi cahil, evhamlı padişahlar olarak görülmüştür.¹²⁵

¹²¹ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.187.

¹²² İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.71.

¹²³ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.137.

¹²⁴ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.148.

¹²⁵ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.152.

Padişahlara karşı eleştirel bir tutum izlenmesine karşılık II. Mahmut, Abdülmecit ve III. Selim faaliyetleri bakımından olumlu bir şekilde ele alınmış ve eleştirilmemişlerdir. Özellikle incelenen ders kitaplarında Abdülmecit ve II. Mahmut'la ilgili olarak doğrudan hiçbir yergiye rastlanılmamıştır. Bu durumun temel faktörü batılılaşma hareketlerine olan hizmetleri olsa gerektir. Özellikle II. Mahmut döneminde “Kıyafetlerimizi biraz düzeltmeğe, entari, şalvar yerine pantolon giymeye başladık.”¹²⁶ denilerek hem II. Mahmut'un batılılaşma çabası olumlanmış hem de kılık-kıyafet alanındaki değişimler mazide temellendirilerek benimsetilmek istenmiştir.

Bütün dünyaya karşı savaştıkları güce sahip Türk ulusunun güç kaybı son zamanlardaki gelişmelerin takip edilmemesine bağlanmış ve ordunun ıslahatı en önemli mesele olarak görülmüştür. Ancak bu durum bozuklukların temelini oluşturmadığı için eleştirilmiştir. Çünkü ordunun bozulmasının sebebi aslında idarenin bozulmasıdır. Bu nedenle Osmanlı'nın kurtuluşunu orduya bağlayanların, Avrupalılar gibi yeni bir idare kurmayı akıl edemedikleri söylenerek bir yandan batılılaşma çabalarındaki eksiklikleri vurgulanırken bir yandan da idari alanda atılan adımların önemi vurgulanmıştır. Avrupa devletleri arasında yer kazanmak için Ortaçağ anlayışına sahip idare kaldırılmalı yerine yeni bir idare kurulmalıdır. Bunun için atılan mühim bir adım Tanzimat Fermanı'dır

Tanzimat memleketin ilerlemesi yolunda yapılacak güzel işlerin ilk adımı olarak gösterilmiş ve bu dönem kitaplarda “Tanzimat Devri” başlığı altında ayrı bir bölüm olarak incelenmiştir. “Tanzimat devrinde yüzümüzü Avrupa'ya döndüğümüz...”¹²⁷ söylenerek gelişmelere açık hale geldiğimiz vurgulanmış ve

¹²⁶ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, a.g.e., s.136.

¹²⁷ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, a.g.e., s.147.

Tanzimat Fermanı ilerici bir hareket olarak görülmüştür. Tanzimat Fermanı, bozulmalara çare olabileceği düşünüldüğü için de Osmanlı'nın ilerlemesini istemeyen Rusya, Kırım Savaşı için bahaneler yaratmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasını sağlayan Mustafa Reşit Paşa, **padişahın münasebetsiz arzu ve idarelerine karşı gelen, mahir bir idareci** ¹²⁸ **münevver**¹²⁹, **en akıllı, en iş bilir sadrazamların birincisi** ¹³⁰ gibi ifadelerle olumlanmıştır. Bununla beraber bu dönemde özellikle Namık Kemal, Mithat Paşa, Şinasi, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi aydınlar Fransız İnkılabı sonucunda ortaya çıkan millet hakimiyeti ve haklarını ülkeye taşımaları ve vatan muhabbeti, millet aşkı gibi duyguların doğmasına vesile olmaları¹³¹ ve milletin uyandırılmasını sağlayan çalışmaları ile meşrutiyetin fikri zeminini hazırlamaları açısından olumlanmışlardır. Özellikle Namık Kemal, halka vatan-millet ruhunu aşılmasından dolayı **“büyük Türk”**¹³² denilerek övülürken Meşrutiyeti ilan ettirenlerden Mithat Paşa'nın da millet tarafından sevildiği belirtilmek suretiyle batılılaşmanın adımlarını atanlar hep olumlu bir şekilde ele alınmıştır.

Meşrutiyette, Avrupa ve Osmanlı idare anlamında kıyaslanmış Osmanlı'nın içine düştüğü durum ve Batının öne geçmesi yönetimde aranmıştır. Avrupa'daki millet meclislerine karşılık Osmanlı'da padişah iradesi hakim olduğundan felaketler yaşanmıştır.

“Onların refahı, asıl millet hakimi olan Türklerin sefalet ve perişanisini arttırıyordu vilayetler sürünenlerle doluyordu. Bu zulümden kurtulmak, vatani bunun

¹²⁸ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.213.

¹²⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.127.

¹³⁰ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.76.

¹³¹ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.81.

¹³² Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.149.

zulmünden kurtarmak için bir takım gençler Avrupa'ya kaçtılar.”¹³³, “ Fakat artık millet bu sefer kanı pahasına yıllarca zahmet çektikten sonra elde ettiği hürriyeti kolay kolay vermek istemiyordu.”¹³⁴, “Artık millet, verdiği paranın nasıl sarf edildiğini seçeceği mebuslarla göz önünde bulunduracaktı.”¹³⁵, “...Türk milleti saltanatın fenalıklarına nihayet vermek için padişahlığı ortadan kaldırdı.”¹³⁶, “Türk milletinin her türlü terakkiyatına mani olan istibdatı idaresini yıkarak idarei meşrutayı ilan etmesi büyük bir inkılapdır.”¹³⁷

Kitaplarda kullanılan bu ifadelere baktığımızda Meşrutiyet bir halk hareketi olarak verilmiş, büyük bir inkılap olarak değerlendirilmiştir. Meşrutiyetle beraber istibdat yıkılmış, halkın sömürüsü bitmiştir. Tabi burada Meşrutiyetin halka mal edilmesi, istibdatı yıkması önemlidir. Daha öncede Türk ulusunun yönetime karşı gelerek istibdatı yıktığı, saltanatın fenalıklarına dur dediği söylenerek Cumhuriyet devrimiyle arasında bir bağ kurulmak istenmiştir.

Türk ulusunun gerçekleştirdiği II. Meşrutiyete karşı yapılan 31 Mart Vakası'nda da Arap, Rum, Ermeni, Arnavut gibi Türk olmayan unsurlar ve padişah taraftarlarının Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kurup bu hareketi gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. İsyanı çıkaranların Türk halkı dışından olduğu vurgulanarak Türk ulusunun ilerici olduğuna dikkat çekilmiş ve ihtilalin Türk ulusu tarafından benimsendiği ortaya konulmuştur.¹³⁸ Türk halkı bu ihtilali büyük bir istekle gerçekleştirdiği ve saltanatın fenalıklarına son verdiği için II. Meşrutiyetin ilan gününü bayram havasında kutlamış “milli bayram” olarak kabul etmiştir.

¹³³ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.90.

¹³⁴ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.151.

¹³⁵ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.116-117.

¹³⁶ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.88.

¹³⁷ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.236.

¹³⁸ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.119.

III. 5. Batı'ya Bakış

İncelenen dönemdeki ele alınan ders kitaplarında Avrupa tarihi pragmatist bir anlayışla verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih dersinden beklenen amaçlardan; laik cumhuriyet rejimini benimsetme, Türklerin medeniyete katkılarını ve gelişmişliğini ortaya koyma ve kendine güven telkin etme hedeflerine ulaşmada Avrupa tarihinin konuları verilirken de yararlanılmıştır. Bu kapsamda Avrupa'ya karşı İlkçağ ve Ortaçağda olumsuz bir tutum sergilenmesine karşılık Yeniçağda olumlu bir yaklaşım takip edilmiştir. Son dönemde yani Yakınçağda ise izlenen olumsuz tutum açık bir şekilde düşman profili ile bir ötekileştirmeye dönüşmüştür. Özellikle uygarlığa katkıların ortaya konması ve kendine güven telkini kapsamında İlkçağda Avrupa uygarlığın temellerini atan eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin kökleri doğuda aranmıştır.¹³⁹ Ardından Ortaçağ Avrupa'sı o dönemde gelişmiş olan Türk-İslam dünyası karşısında teokratik yapılanması ve cehaleti ile olumsuzlanmıştır. Yeniçağda ise inkılapçılık ilkesi doğrultusunda Avrupa'daki gelişmeler, örnek gösterircesine olumlu ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu dönemde örnek gösterilen Batı, Yakınçağda tamamen düşman olarak verilmiştir.

III. 5. 1. Ortaçağ Avrupa'sı

Bu dönem içinde genel olarak anlatılan konular papalık, derebeylik üzerinde odaklanmış olup aynı zamanda Kavimler Göçü ve Haçlı seferleri de ele alınmıştır. Bütün bu konular anlatılırken Avrupa'ya karşı hep olumsuz bir tutum

¹³⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız; İlkçağ medeniyetlerine bakış.

sergilenmiş ve Türk-İslam uygarlığı üstün görülerek Batının temelleri doğuda aranmıştır.

Ders kitaplarında Ortaçağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlatılıp Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla son bulmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Ortaçağın bitişi konusunda vurgunun İstanbul'un fethine değil bu fetih sonucunda yıkılan Bizans'a yapılmasıdır.¹⁴⁰ Yani daha çok bir batı bakış açısı hakimdir. Ancak Batı Roma'yı yıkan akınları da Hunlar ve Cermenler gerçekleştirmiştir.¹⁴¹ Özellikle Roma'nın yıkılmasını sağlayan barbar Cermenlerin, Hunlardan kaçarken bu istilayı gerçekleştirmesi ve böylece Batı Roma'nın yıkılıp yerine Fransa, Almanya ve İtalya krallıklarının oluşması yine Batı tarihinin oluşumunda Türklerin rolü olduğu düşüncesini sergiler.¹⁴²

Hunların başlattığı Kavimler Göçü ile Avrupa'da imparatorlukların yerini derebeyler almıştır. Bu dönemde Batı bir yandan merkezi bir devlete sahip olmamaları ve parçalanmışlıkları bir yandan da koyu bir taassupla dini saltanatın yani papanın etkisinde olmaları açısından eleştirilmiştir. Bunun içinde derebeylik ve Papalık detaylı bir şekilde ele alınmış halkın içinde bulunduğu durum sergilenmiş ve Papanın yetkileri ayrıntılı olarak verilmiştir. Afroz, endüljans gibi din adamlarının sahip olduğu yetkiler açıklanarak halkın dini duygularının nasıl istismar edildiği kanıtlarıyla gösterilmiş, teokratik bir yönetimin halk üstündeki olumsuz yönleri vurgulanmış ve geri planda laik devlet anlayışının insanlara kazandırdığı haklara dikkat çekilmek istenmiştir.

Yine Avrupa'ya idari anlamda derebeylik yönetiminin hakim olduğu, toplumun sınıflara ayrıldığı, hak ve adalet kavramlarının olmadığı, örneklerle

¹⁴⁰ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.78.

¹⁴¹ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.22.

¹⁴² Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.19-20.

anlatılarak büyük Avrupa'nın bu dönemde içinde bulunduğu ortam ve halkı hiçe sayan yönetimi eleştirilmiştir.¹⁴³ Bütün bu olumsuz yaklaşımlar için kullanılan ifadelerle bakıldığında “Avrupa demek de bir sürü cahil halk ile bir sürü zalim derebeylik demek idi.”¹⁴⁴, “Avrupa ahalisi hem cahil, hem odun gibi kaba idi.”¹⁴⁵, “Adalet anlayışı çok iptidai ve vahşiyanedir.”¹⁴⁶, “Papaların dini saltanatları devam ettiği müddetçe Avrupa zulüm ve cehalet içinde yaşadı.”¹⁴⁷, “Halbuki sefih, sarhoş hatta katil kaç papa gelmiş geçmiştir.”¹⁴⁸ Ortaçağda Avrupa halkı cahil, mutaassıp, vahşi, kaba olarak görülmektedir. Bunun sebebi olarak da din adamlarının nüfuzlarını, ayrıcalıklarını kaybetmemek için din kisvesi altında halkı cahil bırakmaları gösterilmiştir. Halkın din bahanesiyle cahil bırakılması da oldukça ayrıntılı anlatılmış ve yapılan olumsuz vurgular ile Osmanlı'daki hilafete körü körüne bağlılığın yanlışlığı ortaya konulmak istenmiştir.

Ortaçağ Doğu ve Batı uygarlıkları karşılaştırılarak Türk-İslam uygarlığının üstünlüğü ve gelişmişliği aradaki farklar ile ortaya konulmuştur. Bu dönemde Doğu parlak bir medeniyete sahipken Avrupa “Eski Yunan ve Roma medeniyetini kaybetmiş, cehalet ve vahşet içinde kalmıştı.”¹⁴⁹, “Abbasi hükümdarlarından Harun Reşit, Avrupa hükümdarlarından birine bir çalar saat göndermişti. Garplılar, bunun şeytan icadı olduğunu zannederek korkmuşlardı.”¹⁵⁰ gibi ifadelerle Avrupa'nın bu dönemdeki koyu taassubu ve cehaleti vurgulanırken temellerini doğudan alan eski Yunan ve Roma kültürünün, unutulmasıyla iptidaileşen ve yine İslam uygarlığının bir hediyesi olan teknik bir gelişme karşısındaki taassup

¹⁴³ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 28-29.

¹⁴⁴ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁴⁵ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.15.

¹⁴⁶ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴⁷ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.26.

¹⁴⁸ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.12.

¹⁴⁹ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁵⁰ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.36.

ile ön planda Avrupa yani Batı olumsuzlanırken arka planda İslam uygarlığının yani Doğunun üstünlüğü öne çıkarılmıştır. Bu dönemde Müslümanların adil, eşit olduğu ama Avrupa'nın “**cahil, fakir, güvenli olmayan**”¹⁵¹ derebeylik yüzünden sınıf farkının olduğu, kanunların kişilere ve şehirlere göre değiştiği, inanç özgürlüğünün olmadığı bir uygarlık şeklinde ifade edilmesiyle Batı karşısında Doğu yüceltilmiştir.¹⁵²

Yine incelenen ders kitaplarına göre, bugünkü Avrupa uygarlığının oluşmasında özellikle Haçlı seferlerinin çok önemi vardır. Çünkü, Haçlı seferleri sırasında Avrupalıların gördüğü Doğu uygarlığı medenileşmelerine çok katkı sağlamıştır. Bu seferler sırasında derebeylik yönetimi ile parçalanmış Avrupalılar vatan-millet bilincine varmışlardır. İslam uygarlığını tanımışlar ve “*bugünkü medeniyetlerinin temelini atmışlardır.*”¹⁵³ Haçlı seferleri sırasında koyu bir cehalet içinde yaşayan Avrupa'ya karşılık Şark yani Türk-Müslüman dünyası çok ileridir. Farabi, İbn-i Sina gibi Türk-İslam alimlerin eserlerini kullanan Avrupa'nın geriliği Müslümanların bilimdeki gelişmeleri sayılarak daha da somutlaştırılmıştır. “*Avrupalılar eski Yunan felsefesini bu alimlerin eserleri sayesinde öğrenmişlerdir.*”¹⁵⁴, “*İslam alimleri ...medeniyette Avrupalılara hocalık ettiler.*”¹⁵⁵

Ortaçağ Avrupa'sı ile Türk-İslam dünyasının medeniyet anlamında karşılaştırılması askeri alanda da yapılmış ve yine doğunun batı karşısındaki üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Haçlı Seferlerinde talimsiz, nizamsız cahil sürüleri şekilde nitelenen mutaassıp, cahil Hristiyan ordularına¹⁵⁶ karşı Türkler karşı

¹⁵¹ Abdülbaki- Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.37-38.

¹⁵² Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.38.

¹⁵³ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.84.

¹⁵⁴ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.40.

¹⁵⁵ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.36.

¹⁵⁶ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.11-12.

koymuştur. Yine o dönemde kimsenin alamadığı Bizans ve İstanbul'u ilk defa Araplar ardından da Türklerin kuşattıkları bilgisinin verilmesi de batı medeniyetine karşı yapılmak istenen bir güç vurgusudur.¹⁵⁷

III. 5. 2.Yeniçağ Avrupa'sı

Ortaçağda tamamen eleştirel bir bakışla verilen Avrupa, Yeniçağda yaşanan gelişmeler ile olumlu bir şekilde ele alınmış ve bu gelişmelerin örnek olarak algılanması istenmiştir. Ders kitaplarında bu dönemde Rönesans, Reform, Keşifler, Mutlakiyetçi yönetimlerin son bulması, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi temel konular anlatılmıştır. Bu dönemin gelişmeleri kültürel ve siyasal alanda kendini göstermiş ve özellikle kültürel alandaki gelişmelerin kaynağı Türk-İslam uygarlığında aranmıştır. Haçlı seferleri sırasında Türk-İslam dünyasından öğrenilen kağıt, matbaa, pusula ve barut sayesinde Avrupa ortaçağ karanlığından çıkmıştır. Yani Yeniçağda Avrupa'da yaşanan gelişmelerin temelleri Doğu uygarlıklarında aranmıştır. *“Avrupalılar, Türklerden barut yapmasını ve topçuluğu öğrenince Avrupa'da bir değişiklik oldu”*¹⁵⁸, *“Pusulayı Araplar bulmuştur.”*¹⁵⁹, *“Matbaa medeniyet aleminde en büyük inkılapdır.”*¹⁶⁰ Coğrafi keşifleri etkileyen pusulayı Müslümanlar, barutu Avrupa'ya öğreten Türkler, kağıdı öğreten ise Müslümanlardır. Avrupa'da derebeyliği yıkıp merkezi devletler kurulmasını sağlayan olaylar zinciri Türk-İslam zincirine bağlanır. Topu en çok kullanan Türklerdir. Bu dönemin buluşlarından olan barutu Asya kavimleri harp için kullanmayı düşünmemiş, eğlence için fişek olarak kullanmışlardır. Buna karşılık Avrupa'nın savaşlarda baruttan

¹⁵⁷ Emin ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.23.

¹⁵⁸ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.40.

¹⁵⁹ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.17.

¹⁶⁰ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.20.

yararlanmaya erkenden başlamış olması ise zihniyet farkını ortaya koymak içindir.¹⁶¹

Coğrafi keşiflerin nedenlerinden biri Avrupa'nın yeni ticaret yolları aramasıdır. Bunun sebebi ise yine Türklerin, Venedik ve Cenevizlileri doğu limanlarından kovması olarak gösterilmesiyle bu gelişme de Türk unsuruna bağlanmıştır.¹⁶²

Diğer kitaplardan farklı olarak Ali Reşat'ın 1931 baskısı kitabında coğrafi keşifler ara başlıklar halinde ele alınmıştır. Bunların en dikkat çekenleri ise **“Portekiz ve İspanya'nın Müstemlekat İmparatorlukları ve Zenci Esareti”** şeklindeki başlıklardır. Özellikle keşfedilen yerlerdeki yerli halkın madenlerde çalıştırılmaları ve yüz binlerce yerlinin zulme uğraması üzerine nüfusun azalmasıyla çalıştırılmak üzere Afrika'dan zorla zencilerin Amerika'ya getirildiği belirtilmiştir. Böylece, Avrupa'nın daha önceki bölümlerde anlatılan İslam uygarlığındaki eşitlik anlayışının tam karşısı bir tutum içinde olduğu ortaya konularak Batı eleştirilmiştir.¹⁶³ Avrupa'yı Ortaçağdaki sefaletten çıkaran gelişmeler keşifler ile olmuştur. Çünkü, *“Coğrafi keşifler, Avrupa milletlerinin servetlerini ve faaliyetlerini arttırmıştır.”*¹⁶⁴

Avrupa'da intibah yani uyanma dönemi olarak adlandırılan Rönesans, eski Yunan uygarlığının taklit edilmesi ile gerçekleşiyor. *“Akıllarınızda kalsın ki Avrupa'daki bu kalın cehalet ve kaviyyu kabalığın gitmesine derece derece aşılmasına İslamların, İslamiyet'in pek büyük bir yardımı dokunmuştur.”*¹⁶⁵ Haçlı seferleri sırasında özellikle esirler İslam uygarlığını tanımış, Endülüs Emevileri'de

¹⁶¹ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.60-61.

¹⁶² Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁶³ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.57.

¹⁶⁴ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.58.

¹⁶⁵ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.16.

Avrupa içinde İslam kültürünün geldiği noktayı batıya göstermişlerdir. “Hıristiyanların papazları Endülüsun İslam medreselerinde ders görürler, ilim fünun öğrenirlerdi.”¹⁶⁶ Ayrıca, Türklerin İstanbul’u fethi karşısında buradaki alimlerin İtalya’ya gitmesi ve eski Yunan eserlerini İtalya’ya götürmesi¹⁶⁷, Müslüman Araplardan kağıt yapmayı öğrenmeleri gibi etkenler sonucunda Avrupa’da fikirlerde yenilik yani Rönesans başlamıştır. Bu aşamada bu gelişmenin temeli de Türk-İslam uygarlığına dayandırılmıştır.

Bu dönemde gerçekleşen dindeki yenilikler yani Reform hareketleri anlatılırken sebepleri, ortaya çıkışı, papa ve din adamlarının dini istismarları detaylarıyla ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Böylece din istismarının önlenmesi aşamasında laiklik ilkesinin gerekliliği bir kere daha vurgulanmak istenmiştir.

Sanayi Devrimi anlatılırken zamanın teknik gelişmeleri hakkında da bilgi verilmiş ve o günkü medeniyete ulaşılması açısından olumlu olarak ele alınmıştır. Sanayi Devrimi’nin en önemli sonucu olan sömürgeciliğe ve bunun Türkiye üzerindeki etkilerine değinilmemiştir. Sadece 1931 basımı Ali Reşat’ın hazırladığı ders kitabında “Milletlerin Hakimiyeti Esası” başlığı altında özellikle XVIII. yüzyılda Fransa ve özellikle İngiltere’nin sömürgecilik sayesinde güçlendikleri belirtilmiştir.¹⁶⁸ Ancak yine de olumsuz bir ifade kullanılmamıştır.

Bu kültürel değişimler dışında Yeniçağda Batı kendisini yönetim anlayışında da değiştirmiş ve haldeki Avrupa’nın zemini oluşturmuştur. Mutlakiyet yönetiminin bırakılarak halk egemenliğine doğru adımlar atılması Türk ulusunun da geçirdiği aşamaları içermesi bakımından olumlu bir şekilde ele alınmıştır. İngiltere’de meşrutiyete geçiş ve yeni rejimin esasları, Amerika’nın İngiliz

¹⁶⁶ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.17.

¹⁶⁷ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.66.

¹⁶⁸ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 82.

sömürgeciliğine karşı verdiği mücadele ve Fransız İhtilali öncesi ve sonrasıyla ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu konulardaki ufak ayrıntılar ile Türk ulusunun mutlakiyete ve sömürgeciliğe karşı verdiği mücadele ile aralarındaki benzer noktalara dikkat çekilmek istenmiştir

Derebeyliklerin yıkılmasının ardından Yeniçağ boyunca hakim olan müstebid krallıklar dönemi “Mutlakiyet Devri” olarak nitelendirilmiştir. Krallık yönetimi, kral ve sarayın halk aleyhine kullandıkları ayrıcalıkları eleştirel bir bakışla anlatılmıştır. “*Artık hiç kimsenin nüfuzu altında bulunmayan krallar, bütün insanları koyun sürüsü gibi istedikleri şekilde idare ediyorlardı ... hükümdarın devleti keyfine göre yönettiği, halkın can ve malının hükümdara ait olduğu...*”¹⁶⁹, “*Fransa zaif düştü, mutlakiyetin zararlarını gördü.*”¹⁷⁰ gibi ifadelerle mutlakiyet yerilerek halk egemenliği yani cumhuriyet pekiştirilmek istenmiştir.

İngiltere’de ortaya çıkan meşrutiyet yönetimi ayrıntılı bir şekilde anlatılarak, halkın daha önce sahip olmadığı haklar vurgulanmıştır. Kralın kötü idaresi karşısında “*nihayet, millet isyan ederek bir inkılap vukua geldi.*”¹⁷¹ denilerek bir devrim olarak görülen cumhuriyetin halkın mücadelesi ile ilan edildiği söylenmiştir. Kendi gücüyle haklarına sahip olan millet bir süre sonra kralın mutlakiyete yeniden geçiş yapması üzerine buna müdahale etmiş ve sonunda halk egemenliğine ulaşmışlardır. Burada hareketin millet tarafından mutlakiyete karşı gerçekleştirilmiş olması ve halkın haklarını korumak adına bir daha müdahale etmesi okuyucuya verilmek istenen mesajdır. Bu mesajda saltanat karşısında millete kendini yönetme hakkı tanıyan cumhuriyet rejiminin her seferinde korunması gerektiği ve Batının da bu aşamalardan geçmiş olmasıdır. Bu mesajı pekiştirmek istercesine

¹⁶⁹ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.70.

¹⁷⁰ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.78.

¹⁷¹ Ali Reşat, 5. sınıf, *gös. yer.*

*“Bugünkü İngiltere’nin kuvveti, hep bu idare tarzının iyiliğinden doğmuştur...Böyle bir idarede kralın bulunması ile bulunmaması bir gibidir.”*¹⁷² denilmiştir.

Kuzey Amerika’nın bağımsızlığı konusu ise tam anlamıyla örnek alınması gereken bir konu şeklinde ele alınmıştır. *“...bugün Avrupa’dan daha büyük memleketlere sahip olan, dünyanın en zengin ve kuvvetli devletlerinden biri bulunan Şimali Amerika hükümeti müttehidesi on sekizinci asırda bir İngiliz müstemlekesinden başka bir şey değildi.”*¹⁷³ İmrenilen bir tarzda ifade edilen Amerika’nın da bir zamanlar ekonomik ve siyasi açıdan zor durumda olduğu söylenip İngiliz sömürüsüne karşı milletin hamiyetli ve gayretli bir önder olan Vaşington¹⁷⁴ önderliğinde gerçekleştirdiği mücadelenin aşamaları anlatılmıştır. *“En iyi bir idare tarzı olan Cumhuriyet kabul edildi ve Amerika’nın istiklal harbinde çalışan, memleketi kurtaran Vaşington cumhur reisi intihab edildi.”* ifadesinden anlaşılacağı üzere Amerika’nın İngiliz sömürgeciliğine karşı Vaşington önderliğinde gerçekleştirdiği istiklal mücadelesi ile Türk milletinin Atatürk önderliğinde yine sömürgeci Avrupa’ya karşı gerçekleştirdiği bağımsızlık mücadelesi arasında bir çağrışım yapılmak istenmiştir. Böylece modern dünyada Türklerin gerçekleştirdiği bu mücadeleye zemin oluşturulmak istenmiştir. Böylece Türk ulusunun da Atatürk önderliğinde sömürgeciliğe karşı mücadelesi ve bir gün gelinmek istenen durum vurgulanmak istenmiştir.

Aynı şekilde Fransız İhtilali de halkın krala karşı mücadelesidir. Fransız İhtilali, öncesi ve sonrasıyla ayrıntılı bir şekilde ele alınmış halkın yekvücut olarak krala karşı gerçekleştirdiği ve birtakım haklar elde ettiği ihtilal olumlanmıştır. Bir milletin hükümdara karşı verdiği bu mücadele Türk halkının batılılaşma yolundaki

¹⁷² Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.55.

¹⁷³ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.82.

¹⁷⁴ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.27.

çabalarını yansıtmaması ve Türk ulusunun saltanata karşı olan mücadelesini vermesi açısından kayda değerdir.

III. 5. 3. Yakınçağ Avrupa'sı

Bu dönemde Batı karşısında hissedilen duygularda özellikle Yunanistan ve Rusya bakış dikkat çekmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde İngiltere, Fransa, İtalya'nın da olumsuz bir politika sergilemesine rağmen bu devletler sadece “**düşman**” olarak değerlendirilirken Ruslar “**ezeli düşman**” olarak ele alınmıştır. Özellikle Rusların Türklere karşı düşmanlıklarına değinilmiştir. Ruslar ile yapılan savaflara, Sırp ve Yunanlıları kışkırtmalarına yer verilmiş ve Ruslar cahil, kaba, iptidai bir devlet olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁵ Ders kitaplarında Rusya ve Türklere karşı siyasetinin diğer devletlere oranla daha çok yer almasının nedeni tarih eğitim programlarıdır. İncelenen dönemde hazırlanan her iki programda da “**...malumat verilirken Rusya'nın bize karşı siyasetinden...**” bahsedilmesi gerektiği not olarak düşünülmüştür.

Milli Mücadele döneminde İngiltere, Fransa, Yunanistan için “*Türk adını taşıyanların kanını içmekten zevk duyan namussuz ve cidalsiz düşman ne kadar adi bir mahluk olduğunu her dakika ispat ediyordu.*”¹⁷⁶ denilerek Türk ulusuna karşı düşmanlıkları ifade edilmiş ve Kurtuluş Savaşı'nda düşman kuvvetlerin yaptığı eziyetler verilerek ve bu devletler halkın nazarında yerilmiş ve düşman profiliyle ötekileştirilmiştir. Bununla beraber Yunanlılara karşı sergilenen olumsuz yaklaşım hakaret derecesine varmıştır. Tabii bu durumda Yunanistan'ın asırlar boyunca

¹⁷⁵ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.142-143.

¹⁷⁶ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.12.

Türklerin tebaası olması ve yakın bir zamanda ayrılıp bu topraklara göz dikmesi etkili olmuştur. Bu durumu Lewis şöyle açıklıyor:

...Yunan ordusu Mayıs 1919'da İzmir'e çıkınca, Türklerin için için yanmakta olan öfkesi artık söndürülemez bir alev halinde tutuştu. Yabancı ulusların yaşadığı uzak illerin elden çıkarılması sineye çekilebilirdi; çünkü işgalciler nihayet yenilmez Batının muzaffer büyük devletleriydi ve askerleri er veya geç geldikleri yerlere döneceklerdi. Fakat komşu ve eski tabi bir ulusun Türk Anadolu'nun kalbine itilmesi katlanılmaz bir tehlike ve utanç idi.¹⁷⁷

Bununla beraber Kurtuluş Savaşı'nda asıl mücadelenin Yunan ordularına karşı gerçekleştirilmiş olması da etkili olmuştur. İstiklal Savaşı'nda İtilaf askerleri için kullanılan bir sıfat yokken özellikle Yunan askerleri için **sefiller**¹⁷⁸, **kibirli**¹⁷⁹, **hain**¹⁸⁰, **adi**¹⁸¹, **haydut**¹⁸² gibi aşağılayıcı sıfatlar kullanılıp, Yunan ordusu sürü olarak nitelendirilmiştir.¹⁸³ Ayrıca "*Rumlar, iki bin sene evvelki Yunanlıların neslinden değil idi.*"¹⁸⁴ denilerek ders kitaplarında gelişmiş bir medeniyet olarak verilen eski Yunan uygarlığı ile aynı soydan olmadıkları verilerek yerilmişlerdir.

III. 6. Yeni Türkiye'ye Bakış

Ele alınan ders kitaplarında "Yeni Türkiye" kapsamında İstiklal Savaşı, Lozan Anlaşması, Saltanat ve Hilafetin kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı anlatılmaktadır. Konular verilirken ilk hedef yeni rejimin meşrulaştırılması olmuştur.

¹⁷⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, TTK, Ankara, 2004, s.241.

¹⁷⁸ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.152.

¹⁷⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.157.

¹⁸⁰ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.87.

¹⁸¹ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.42.

¹⁸² Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.263.

¹⁸³ Ali Reşat, 5. sınıf, *gös.yer.*

¹⁸⁴ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.58.

Bunun için de saltanat ve hilafetin gereksizlikleri ve bunları şahsi olarak temsil eden Padişah Vahdettin'in ihaneti vurgulanmıştır. Diğer bir hedef meşrulaşan rejimin olumlanarak benimsetilmesi ve cumhuriyet bilincine sahip bireylerin yetişmesi olmuştur. Bu aşamada da kitaplarda cumhuriyet rejimini olumlayan ve bireyleri güdüleyen ifadeler kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında Yunanlıların İzmir'i işgali bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. *“İşte Türk çocuğu! O dakikadan itibaren bizim için mazi tamamlandı ve dönümlendi. Artık yeni bir tarih başladı.”*¹⁸⁵ I. Dünya Savaşı sonrasında yurdun işgali bardağı taşıran son damla olmuş ve Türk ulusu için Osmanlı dönemi kapanmış, yeni bir dönem başlatılmıştır. Bu dönemde milli mücadelede kongreler ve ardından gerçekleşen İstiklal Harbi'nde mücadelede fedakarlıktan kaçınmayan halk, böylece insanlıklarını, Türklüklerini ispat etmişlerdir. Halk, Türklüğünü ispat ederken Osmanlı'nın son döneminde hakim olan İslamcılığın geçersiz olduğunu gidilecek tek hedefin “Türkçülük” olduğunu anlamış olduğundan Türkçülüğe dört elle sarılmıştır. *“Avrupa'da hüküm süren “milliyet” nazariyesi bunların da gözünü açtı. Herkesin kendi milletine karşı muhabbeti sevgisi arttı.”*¹⁸⁶ Son zamanlarda ortaya çıkan milliyet cereyanları ile Balkan uluslarının *“... bu millet sevdası sayesinde istiklallerini kazanmamışlar mıydı?”*¹⁸⁷ denilerek Türkler içinde böyle olması gerektiği ifade edilmiştir. Türkçülük akımı ile milliyet duyguları güçlenmiştir. Bu nedenle İstiklal Savaşı bağımsızlığa aşık Türk ulusunun azmi sayesinde kazanılmıştır. Milli Mücadele için geçerli olan bu anlayış Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiş ders kitaplarında çeşitli ifadelerle

¹⁸⁵ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.11.

¹⁸⁶ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.89.

¹⁸⁷ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.93 .

vurgulanmıştır. *“Türk’e Türk’ten başka dost yoktur.”*¹⁸⁸, *“Türkiye toprağında yaşayan Türkten gayri hiçbir milletten Türke acıyan ve ah vah diyen görülmedi.”*¹⁸⁹ Miliyet cereyanları ile *“kardeşlerine Türklüğün ne yaman, ne kadar bir kuvvet, bir kudret olduğunu anlattılar.”*¹⁹⁰

İstiklal Savaşı ele alınırken iç düşman olarak gösterilen Vahdettin’in milli mücadele karşısındaki tutumuna yer verilmiştir. Düşman kuvvetleri **“katil sürüleri”**, asiler **“vatansız”**, Vahdettin de **“Türk aleyhtarı, hain”** olarak nitelendirilmiştir.¹⁹¹ Milli Mücadele verilirken Vahdettin’in mücadeleyi önleme çabaları vurgulanmış ve zor şartlarda kazanılan zaferler neticesinde *“Dünyanın en güzel ve mükemmel idare şekli olan”*¹⁹² Cumhuriyete ulaşıldığı ifade edilmiştir. Bütün bunlarla beraber cumhuriyeti meşrulaştırmak ve halkın kendi iradesinin bir sonucu olduğu çeşitli ifadelerle vurgulanmış ve yeni devlet halka mal edilmiştir. Hilafet, İslam dininde yerinin olmadığı, bireysel saltanata dayanan anlamsız bir makam olduğu ve Türklerin başına felaketler getirdiği söylenerek yerilmiş ve kaldırılması halkın nazarında meşrulaştırılmak istenmiştir.

*“Sarayın ihaneti, Vahdettin’in hıyanetini gören halk, artık bu şekil hükümetin devamına sabır ve tahammül edemezdi.”*¹⁹³, *“Osmanoğullarının, saltanatın ihanetleri unutulmayacak, affedilemeyecek...”*¹⁹⁴, *“Ve bu asırda manasız ve hükümet içinde ruhani bir hükümet olan bir taassup numunesi gibi duran hilafeti lağvettik. Bundan başka asırlarca millete ihanet eden, yalnız kendi zevküsefalarını düşünen Osmanoğullarını başımızdan kovduk, milli hudutlarımızdan dışarı*

¹⁸⁸ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.159.

¹⁸⁹ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁹⁰ İhsan Şerif, 5. sınıf, *gös.yer.*

¹⁹¹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.158-159.

¹⁹² Ali Tevfik-Süeyman Edip, 4.sınıf, *a.g.e.*, s.120.

¹⁹³ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.103.

¹⁹⁴ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.161.

sürdük.”¹⁹⁵, “Bütün milletin gönlünden kopan bir arzu ile hükümetimizin şekli cumhuriyete inkılap ettikten ve şahsi saltanat def” edildikten sonra artık hiçbir manası, mevkii olmayan hilafetin ikası asla doğru değil idi.”¹⁹⁶, “Bugün onun yerine milletin arzu ve iradesinden doğmuş ve milletin hakimiyetine istinad etmiş olan “Türkiye Cumhuriyeti” kaim olmuştur.¹⁹⁷, “Osmanlı İmparatorluğu kaldırıldı, yerine hakiki Türk milletinin hür devleti kaim oldu.”¹⁹⁸

Bununla beraber idari anlamda gerçekleştirilen bu inkılap da, Fransız İhtilali’nde öldürülen kral ve kraliçeye ve Rusların çar ailesine yaptıklarına karşılık Türk ulusunun Osmanoğulları sülalesini ihtiyaçlarıyla beraber yurt dışına göndermesine dikkat çekilerek Türk inkılabı ve Türk ulusu yüceltilmiştir.¹⁹⁹

Ayrıca, TBMM’nin açılışı Türk ulusunun bir halk hükümeti ve cumhuriyet hükümeti kurmasının temeli ve saltanatın bitişi olarak ifade edilirken Lozan Anlaşması ile de Türkün kendisini bulduğu, bu anlaşma ile yeniden Avrupa’yı dize getiren bir ulus olduğu da vurgulanmıştır. *“Küçük vatandaş ! Türk Türklüğünü o gün anladı. Türkiye ve Türk milletinin kudreti karşısında bütün Avrupa o gün boyun eğdi.”²⁰⁰* Kullanılan ifadeye dikkat ettiğimizde bir yandan geleceğin sorumluluklarını yüklenen birer vatandaşları olacak olan öğrenciler güdülenmiş, bir yandan Türk ulusunun Batı karşısında zedelenmiş olan özgüveni sağlanmak istenmiş diğer yandan da ulus bilinci sağlanmak istenmiştir.

Kitaplarda Cumhuriyet yönetimi, idare tarzlarının en iyisi ve en asrısı olarak, cumhuriyetin güzellikleri ve laik zihniyetin yararları anlatılarak, laik

¹⁹⁵ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.159.

¹⁹⁶ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.107.

¹⁹⁷ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.85.

¹⁹⁸ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.274 .

¹⁹⁹ Abdülbaki-Sabri Esat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.161.

²⁰⁰ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.28.

cumhuriyet benimsetilmek istenmiş kullanılan ifadeler ile bu vurgu pekiştirilmiştir. *“Cumhuriyet, milletin hakimiyeti üzerine kurulmuş en mükemmel şekli hükümettir.”*²⁰¹, *“Cumhuriyet, milletlerin bütün şekli idareleri arasında en faydalı buldukları bir tarzı hükümettir.”*²⁰²

Cumhuriyet için kullanılan mevcut en mükemmel idare şekli olması, milleti muhtaç olduğu yeniliklere kavuşturması, Türk ulusunu medeni milletler seviyesine çıkarması gibi ifadeler hep yüzyıllardan beri alışılan saltanat zihniyeti karşısında cumhuriyeti benimsetmek içindir. Yine bu idare tarzını dünya milletleri içinde bir zemine oturtmak için 5. sınıf kitaplarında son konu olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşı dünya devletlerine bakılarak Çin, Yunanistan, Fransa, Avusturya, Macaristan, Almanya gibi birçok ülkenin cumhuriyet idaresine geçtiği, krallık yönetiminin eskisi gibi kalmadığı kısaca bütün dünya milletlerinin ulus egemenliğine yani demokrasiye doğru gittiği söylenerek yeni rejim meşrulaştırılmış, saltanatın kaldırılmasına, laikliğe, cumhuriyete çağdaş dünyada bir yer aranmış, yapılan inkılaplara da evrensellik kazandırılmıştır.

Ders kitaplarında sadece yeni rejim meşrulaştırılmamış aynı zamanda Cumhuriyetin devamı için rejimi sevecek, benimseyecek ve savunacak vatandaşların yetiştirilmesi de amaçlanmıştır. Bu konuda öğrencilere düşen görevlerde belirtilmiştir. *“Hükümetimizi canımız gibi severiz. Onu her tehlikeden esirgeriz.”*²⁰³, *“Cumhuriyeti her türlü tehlikeden korumak, canımızdan daha kıymetli tutmak herkesin en birinci vatani vazifesidir.”*²⁰⁴, *“Siz yalnız ananızın, babanızın çocukları değilsiniz. Hepimizin büyük milletimizin, büyük cumhuriyetimizin evlatlarıdır.”*

²⁰¹ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.160.

²⁰² İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.104.

²⁰³ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.105.

²⁰⁴ İhsan Şerif, 5. sınıf, *a.g.e.*, s. 107 .

...Cumhuriyetimizi babanızdan ananızdan kardeşinizden daha çok seviniz, anladınız mı?”²⁰⁵, “Hepiniz yarının kahramanları olacaksınız, buna hak kazanmak ve Türkiye Cumhuriyetini , ilim, irfan, sanat ve medeniyet yolunda yükseltmek için çalışınız.”²⁰⁶

Bu görevleri vurgulanırken öğrenciye devlet, vatan, millet kavramları kutsallaştırılmış ve bunları korumak öğrencinin hayattaki ilk görevi olarak verilerek bu görev de kutsallaştırılmıştır. Özellikle İhsan Şerif 5. sınıflar için hazırladığı ders kitabının sonunda bu amacı açıkça vermiştir. “Hükümetimizin kadrini, kıymetini bildikten, anladıktan sonra, bir cihet mühim bir cihet daha kalıyor.”²⁰⁷ diyen yazar anlatılanlar ile öncelikle, yeni rejimin hangi şartlarda ne suretle oluştuğu verilerek benimsetilmek ve değerinin bilinmesi istendiğini ifade etmiştir. Tabi hükümeti severken onu ortaya çıkaran Türk ulusunu yoktan var eden Mustafa Kemal’i sevmek de diğer bir amaç olmuştur. Bu nedenle de ders kitaplarında Milli Mücadelenin gerçekleşmesinde Atatürk’ün rolü her zaman birinci sırada yer almıştır. “Gazi Paşa’nın...mukadderatı eline...aldığı o günden itibaren yeni Türkiye Cumhuriyeti için yeni hayat, serbest hayat, kuvvetli cereyanlar ve Türki devri açılmıştır.”²⁰⁸, “Cumhur reisimiz bizi felaketlerden ve padişahların zulümlerinden, memleketimizi düşman istilasından ve mahvolmaktan kurtaran büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleridir.”²⁰⁹ Atatürk’le beraber İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak gibi milli mücadeleye hizmet eden komutanlar da övülmüştür “Sevgili İsmet Paşamız bilhassa muvaffakiyetlerini şükran ve minnetle yad etmeliyiz. Her dakika hayırlı zaferler kahramanı olmuştur.”²¹⁰

²⁰⁵ İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.109.

²⁰⁶ Muallim Ahmed Halid, a.g.e.,s.88 .

²⁰⁷ İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.110.

²⁰⁸ İhsan Şerif, 5. sınıf, a.g.e., s.48.

²⁰⁹ Muallim Ahmed Halid, a.g.e., s.86 .

²¹⁰ Muallim Ahmed Halid, a.g.e., s.22.

III. 7. Ulus Bilincine Yönelik Yaklaşımlar

Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı'nın bu niteliği bir ulus bilinci oluşmasını geciktirmiştir. Ancak Fransız İhtilali'nin akabinde görülen azınlık isyanları ve ulusların Osmanlı'dan kopmasıyla beraber XIX. yüzyılın sonlarında Türk aydınları arasında Türkçülük akımı filizlenmeye başlamıştır. Türkçülükle beraber yeşeren ulus bilinci XX. yüzyıl siyasi ortamında yeni Türk Devleti'ni ayakta tutacak temel taş olarak görülmüş ve Türk ulusu içinde tam anlamıyla oluşmamış ulus devlet bilinci oluşturulmak istenmiştir.

Milli benliğin uyanmasında, beslenip yerleşmesinde tarihin rolü büyüktür. Geçmişin bilgisini veren tarih ile ataların o güne katkıları ortaya konularak geçmişle yaşanan zaman arasında ve ecdatla ulus arasında bağ kurulur. Böylece milli benlik şuuruna ulaşılmak istenir. Bu aşamada bizim çalışmamızda da incelenen dönemde ele alınan tarih ders kitaplarında ulus bilincini gerçekleştirmeye yönelik söylemler dikkati çekmiştir. Bu söylemlerde Türk ulusunun ötekilerden farklılaştırılması medeniyet, ırk, askerlik ve güçlü olma temellerinde verilmiştir.²¹¹ Ulus bilinci vatan, millet ve askerlik temaları üzerinden gerçekleştirilmek istenmiştir.

III. 7. 1. Millet Kurgusu

İncelenen döneme ait ders kitaplarında Osmanlı dönemi tarih ders kitaplarından farklı olarak İslamiyet öncesi Türk tarihi kabul edilmiş ve Türkler “ecdadımız” olarak ifade edilmiştir. Türkler her dönemde her sahada sürekli olarak

²¹¹ İsmet Parlak, *Kemalist İdeolojide Eğitim- Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.470.

olumlanmış ve hatta üstün tutulmuşlardır. Konular anlatılırken her fırsatta Türk milletinin başarılarına, büyüklüğüne ve karakterinin üstünlüğüne vurgu yapılmıştır.

Bu vurgularla ulaşılmak istenen hedeflere bakıldığında ;

- Türklerin ne kadar eski bir millet ve medeniyet olduğunu göstermek,
- Ulus olarak neleri başardıklarını ve neleri başarabileceklerini ortaya koymak,
- Batı karşısında kendine güven telkin etmek,
- Milli bilinci sağlamak olduğu görülecektir.

Bu hedeflere ulaşmak için temelden yani ilkokuldan başlanmış ve tarih ders kitapları da amaca ulaşmada bir araç olmuştur. Kitaplarda kullanılan aşağıdaki ifadelere baktığımızda öğrenciye dolayısıyla da Türk ulusuna kazandırılmak istenen hedefler açıkça görülecektir.

*“Bütün bu Türk efsanelerinde Türkün kahramanlığı, cesareti, bütün dünyaya hakim olduğu, temiz ruhu, güzel huyları, karamanca ve insanca adetleri görünmektedir.”*²¹², *“Eski Türkler sade, mütevazı, halim, misafirperver insanlardı. Şarlattanlık nedir bilmezler, yalancılıktan hazzetmezlerdi. Bir Türk, ocağı, yurdu ve arkadaşı için hayatını feda etmeyi kendisine bir vazife bilirdi. Türk cemiyetinde kadının muhterem bir mevkii vardı...”*²¹³, *“Cesurluğu ve mertliği ile dünyayı titreten Türkler”*²¹⁴, *“Türk milleti, dünyada hiçbir milletin göstermediği fedakarlıklar, harikalar yaratarak bütün bu felaketleri bertaraf etti.”*²¹⁵, *“Sözünde duran ve sözü*

²¹² Abdülbaki-Sabri Esat , 4. sınıf, *a.g.e.*, s.97.

²¹³ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.140.

²¹⁴ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.90.

²¹⁵ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.130.

namus borcu bilen yalnız Türk milletidir."²¹⁶, "*Şunu biliniz ki Türkün dostu yalnız Türkdür.*", "*Türkçe konuşan ve Türk bayrağını kalbiyle, ruhuyla seven herkes Türk'tür. O halde sizde hepiniz Türksünüz...Her millet ecdadının büyükleriyle iftihar eder; fakat hiçbir milletin mazisi Türklerin mazisi kadar şanlı ve şerefli değildir. Hepimiz alnımız açık, göğsümüz imanla dolu olduğu halde Türklüğümüzle iftihar ederiz.*"²¹⁷, "*Türk dediğimiz zaman yalnız biz kendimiz ve Asya'daki arkadaşlarımızı sanmayalım...Mesela bugün Avrupa'da Bahr-ı Batlık sahilinde ve Rusya'nın idaresinde bulunan Finlandiya kıtasının eski ahalisi olan Finoalar hasıl Türk'tür. Kezalik Macarlar da Türk'tür.*"²¹⁸

Bu ifadelere baktığımızda Türklerin hem uygarlık anlamında hem de ırk anlamında üstün tutuldukları görülecektir. Uygarlık olarak çok geniş sahalara yayılan, hiçbir ulusun sahip olmadığı kadar şanlı ve şerefli bir geçmişi olan, milli benliğini kaybetmeyen, tarihiyle iftihar edebilen, misafirperver, kadına saygılı bir millettir. Tabi bütün bu ifadeler kullanılırken yapılmak istenen güçlü bir ulus olarak Avrupa milletlerinin temelinde yeri olan medeni bir ulus olduğu vurgusunu yapmak ve Batı karşısında hissedilen kendine güven eksikliğini yıkmaktır. Aynı zamanda sahip olunan mazi ile her millettten daha çok gurur duyulacak olması Türk ulusunun fertlerini bir araya getirmede ve ulus bilincini sağlamada etkili olacaktır.

²¹⁶ Muallim Ahmed Halid, , a.g.e., s.9.

²¹⁷ Muallim Ahmed Halid, a.g.e., s.74.

²¹⁸ İhsan Şerif, 4. sınıf, a.g.e., s.32; Ayrıca "*Türklerde yalan söylemek, hırsızlık etmek en büyük ayıptı. Misafir konuklamayı severlerdi...kan dökücülük ve zulüm Türklerde hiç yoktur.*", Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, a.g.e., s.99; "*Türk ruhunun ezilmeyen ve çiğnenmeyen vakar ve hissiyatından doğan bu yeni tarih bizi bugünkü zafere, bugünkü şerefe kavuşturdu.*", Muallim Ahmed Halid ,a.g.e., s.11; "*İşte Türkler, böyle muhtelif reislerin kumandaları altında akınlar yapıp dünyanın birçok yerlerinde devletler, medeniyetler kurmuşlar, hiçbir zaman milliyetlerini, dillerini, adetlerini unutmamışlar; daima Türklükle iftihar etmişlerdir. Esirliğe boyun eğmemişler, daima hürriyetlerini korumuşlardır.*", Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, a.g.e., s.92.

Türklerin güçlü, kuvvetli, haksızlığa boyun eğmeyen, hür yaşayan, en cesur, şerefli, dürüst, mert, sözünde duran, ahlaklı, mütevazı, kanaatkar, demir gibi, fedakar, vatansever bir ruha sahip bir millet oldukları söylenerek sahip oldukları özellikler ırklarına genellenmiş ve ırki anlamda da yüceltilmişlerdir. Böylece sahip olunan bu karakter yapısıyla mazide Türk ulusunun neleri başardığı ve başarabileceği, ne kadar üstün vasıflara sahip oldukları verilerek milli bağların kuvvetlendirilmesi ve kendine güven sağlanmak istenmiştir.

III. 7. 2. Vatan Kurgusu

Bir devletin devamını sağlayan unsurlardan olan vatan sevgisi ve bilinci Türkiye Cumhuriyeti için de ulaşılmak istenen bir hedef olmuştur. Hele ki Anadolu'nun jeopolitik konumu ve özellikle son asırdaki popülaritesi ve İstiklal Savaşı düşünüldüğünde bu topraklar üzerinde yaşayan Türk ulusunun kuvvetli bir vatan bilicine sahip olması gerektiği anlaşılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu bilince ulaşmada tarih derslerinden ve kitaplarından azami derecede yararlanmıştır. İncelenen dönemdeki ele alınan ders kitaplarında da her fırsatta vatan vurgusu yapılmıştır. Kitaplardaki vatan kurgusu kutsallık ve kadimlik üzerinden yapılmıştır.

Kitaplarda, Orta Asya ile Anadolu karşılaştırılmış ve Anadolu'nun daha üstün vasıflara sahip olduğu ortaya konulmuştur.²¹⁹ “*Türklerin ilk vatanı Orta Asya'dır.*”²²⁰ denilerek ilk ama son olmadığı vurgulanmış ve daha iyi şartlara sahip Anadolu anavatan olarak meşrulaştırılmak ve benimsetilmek istenmiştir. Anadolu'nun yaşanan bir dizi felaketler sonrasında sahiplenilmesi için bu topraklarda Türklerin eskiliği vurgulanmıştır. Bunun içinde Orta Asya'daki

²¹⁹ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.66-67.

²²⁰ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.85.

Türklerin değişik zamanlardaki göçleri üzerinden Anadolu'daki mazi meşrulaştırılmıştır. *“Keldaniye medeniyetinin ilk müessisleri Türklerdir. Zamanımızdan beş altı bin sene evvel Orta Asya'dan gelen “Somer” ismindeki Türkler Fırat'ın aşağı taraflarına yerleşerek kuvvetli ve parlak bir medeniyet meydana getirmişlerdir.”*²²¹ Denilerek bu coğrafyada Türklerin geçmişi “Türk Tarih Tezi”ndeki gibi Sümerlilere kadar dayandırılmıştır Türk medeniyetini daha da yüceltmek için *“Keldaniye’de ilk defa bina yapan, heykeltıraş eyleyen, kanallar açıp araziye sulayan, muntazam bir hükümet teşkil eden “Somer” Türkleridir.”*²²² Yine “Somer” Türklerin 5 bin yıl önce Fırat Nehri'nin güney sahillerine yerleşip burada Asur ve Keldan uygarlıklarının ilk esaslarını teşkil ettikleri belirtilirken aynı zamanda dünyanın en eski medeniyetinin kurucularının da Türkler olduğu ifade edilmiştir.²²³ Bu ifadelere baktığımızda Türklerin bu topraklar üzerindeki eskiliğinin vurgulanarak Anadolu'nun sahiplenilmesi ve bu doğrultuda vatana bağlılığın sağlanmak istenmesi amacı görülecektir.

Bu temelden sonra yine Anadolu'da Türklerin eskiliğinin vurgulanması için *“Türkler binlerce sene evvel Anadolu'ya gelmişlerdir.”*²²⁴ Bugünkü Trabzon dolaylarında en eski Türk devletinin **“Kumanlar”** tarafından kurulduğu ve varlıklarını asırlarca korudukları belirtildikten sonra bunu da tarihte temellendirmek için Kumanların burada Asurlular ile olan mücadelelerine değinilmiş ve *“Asuriler en kuvvetli zamanlarında bile bu Türklerle senelerce uğraşmaya mecbur olmuşlardır.”*²²⁵ denilmiştir.

²²¹ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.19.

²²² Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.20.

²²³ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.88.

²²⁴ İhsan Şerif, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.32.

²²⁵ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.90.

Binlerce yıl önce gelen Sümer Türklerinden başka Anadolu'nun Türk yurdu olmasında en büyük pay Oğuz Türklerine atfedilmiştir. *“Dokuz yüz sene evvel, ecdadımız Oğuz Türkleri, Orta Asya yaylalarından çıkarak Anadolu'yu zaptetmişler ve burasını “milli vatan” ittihaz eylemişlerdir.”*²²⁶, *“Anadolu'ya geçen Türklerse bu güzel yurdu benimsemişler, bu suretle Anadolu, bir Türk yurdu olmuştur.”*²²⁷, *“Türkler...Anadolu'yu candan sevdiler, benimsediler. Anadolu Türklerin mukaddes bir vatani oldu.”*²²⁸ X. yüzyıldan itibaren Türkler Anadolu'yu almış ve burayı **“milli vatan”** olarak benimsemişlerdir.²²⁹ Anadolu için kullanılan **“milli- mukaddes- ebedi vatan”** ifadelerine dikkat edildiğinde tarih dersinden beklenen hedeflerden biri olan vatan sevgisinin oluşturulması için vatana bağlılık duygusunun yaratılmak istendiği görülmektedir. Bu duygu oluşturulurken de vatan kutsallaştırılmıştır.

İstiklal Savaşı anlatılırken mücadelenin İmparatorluğun müdafaası savaşı olmadığı bir vatan savunması olduğu vurgulanmıştır.²³⁰ *“Türk milleti...Türklerle meskun olmayan yerlerden vazgeçebilirdi. Fakat Anadolu'dan vazgeçmek demek asırlardan beri milyonlarca şehitlerin bize emanet olarak bıraktıkları ana vatandan vazgeçmek, Türk milletinin istiklal ve hürriyetine nihayet vermek demektir. Türk milleti gibi asırlardan beri bütün cihana karşı meydan okumuş bir milletin esarete düşmesi imkanı yoktu.”*²³¹, *“İstanbul anavatana iltihak etti.”*²³², *“Mukaddes topraklarımızdan defolup gittiler...Sevgili anayurdumuz Anadolu baştan başa bize kaldığı...”*²³³, *“Vatanımız Türkiye'dir.”*²³⁴ Anadolu toprağına bağlılık, bu

²²⁶ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.115.

²²⁷ Abdülbaki-Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.90.

²²⁸ Abdülbaki-Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.115.

²²⁹ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.30.

²³⁰ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.132.

²³¹ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.131.

²³² Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.273.

²³³ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.159.

²³⁴ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.86.

uğurda yapılan fedakarlıkların övülmesiyle, sık sık düşman tehdidinin hatırlatılmasıyla birlik ve bütünlüğe çağrıyla ifade edilmektedir.”²³⁵

Kurtuluş Savaşı’nda toprak, milyonlarca şehidin emaneti olarak kutsallaştırılmıştır. Ulus için kutsal olan unsurlar fedakarlık ister. İşte bu fedakarlığın aşılmasında da *“Ispartalı anneler bile vatani evlatlarından fazla seviyorlardı. Biz Türkler ise vatanımızı hem evlatlarımızdan, hem de canımızdan fazla severiz.”* denilerek vatanın uğruna yapılması gereken fedakarlık veriliyor ancak bu bilinç verilirken Hıristiyan olan Ispartalı annelerin bile denilerek “bizim” yani Türklerin daha kuvvetli bir vatan sevgisine sahip olmaları gerektiği şeklinde körükleniyor.

III. 7. 3. Askerlik Bilinci

Türk ulusunun yüceltilen özelliklerinden biri de askeri yönleridir. Türklerin sahip olduğu büyük orduları, kahramanlıklarını ve fedakarlıklarını anlatan ifadelerde “Türk ordusu, Türk askeri” hep olumlu bir bakış açısıyla verilmiş ve meziyetleri ile üstün tutulmuştur. Türklerin askerlikteki yetenekleriyle geleneklerinden gelen askeri yönleri verilmiş ve öğrenciye askerlik bilinci empoze edilmiştir. *“Her Türk çocuğu, iyi bir asker olabilmek için anası, babası tarafından iyi yetiştirilirdi.”*²³⁶, *“Türk çocuğu doğar doğmaz süvari terbiyesine alıştırılırdı.”*²³⁷, *“Muharebede ölmek şerefti.”*²³⁸ Türk toplumu için bireyin, asker olması vatani, milleti uğruna ölmesi yüceltilmiş ve asker millet kültürüne sahip olduklarını algılamalarını sağlamak istemişlerdir. Yine Avrupa’da ilk defa daimi ve

²³⁵ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezi’nden Türk-İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2002, s. 306.

²³⁶ Ali Tevfik-Süleyman Edip, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.68.

²³⁷ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.85.

²³⁸ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.75.

muntazam bir orduyu kuranların²³⁹ Türkler olduğu söylenerek Türklerin asker millet olmaları olumlanırken aynı zamanda Avrupalılar da orduları üzerinden eleştirilmişlerdir.

Abbasiler döneminde Türklerin askerlikteki yetenekleri ön plana çıkmıştır. *“Kendilerini düşmanlarına karşı korumak için Türklerle hoş geçindiler. Maiyetlerine Türk askerleri aldılar. Türklerin cesaretinden istifade ettiler.”*²⁴⁰ ifadeleri Türklerin bu askeri yetenekleri ile İslamiyet’e hizmet ettikleri ve aslında Abbasilerin bu yönüyle Türklerden korktuğu ve bu nedenle Türkleri karşlarına almadıkları vurgulanarak askeri yönden güçleri ortaya konulmuştur.

Türk ordusunun üstünlüğü her dönemde vurgulanmıştır. Özellikle Osmanlılarda kuruluş ve yükselmeye devleti imparatorluğa dönüştüren en önemli unsur Türk ordusu olmuşken gerilemedeki faktör bu orduyu idare eden devlet kademesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nda da Türk ulusu, atalarından gelen fedakar ve cesur asker ruhlarını göstermişlerdir. *“Çanakkale’de düşmanlara Türkün büyüklüğünü gösterdik.”*²⁴¹, *“Kahraman askerlerimiz Yunan ordusunu öyle bir hezimete uğrattılar ki...”*²⁴², *“Yunan zabitleri...gizlenecek delik aramakta idiler.”*²⁴³, *“Türk askerleri mitralyozlar, bombalar altında aylarca vatanını müdafaa etti.”*²⁴⁴, *“Yunan ordusu bizden çok kuvvetli idi. Fakat bizde azim vardı.”*²⁴⁵ „

²³⁹ Emin Ali, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.48.

²⁴⁰ Abdülbaki- Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.111.

²⁴¹ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.87.

²⁴² Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.266.

²⁴³ Ali Reşat, 5. sınıf, *a.g.e.*, s.270.

²⁴⁴ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.154.

²⁴⁵ Abdülbaki-Sabri Esat, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.158.

“Fakat Allah’ın inayetiyle İstiklal Harbi’nde Türkün ne demek olduğunu öyle kuvvetli bir surette öğrettik ki kıyamete kadar bunu unutmayacaklardır.”²⁴⁶

Asker millet olma ve dolayısıyla savaşçılık Türklere atfedildiğinden Türkler savaşlarda yüceltilirken diğer milletler yerilmiştir. İncelenen kitaplarda özellikle Yunan ordusu için bu eleştiri her fırsatta yapılmıştır. Yunan ordusu küçültülüp Türk ulusunun kendisinden kat kat güçlü bir ordu karşısında aldığı başarılar yüceltilmiştir.

Kitaplarda Türk ulusunun asker bir millet olduğu yönünde kullanılan ifadelerle;

- Türklerin geçmişte diğer milletler üzerindeki tahakkümü ve geniş coğrafyalara yayılmaları ile güç temelinde kendine güven vurgusu,
- Kutsallaştırılan vatan-millet kavramlarının korunmasında askerlik ve vatan hizmeti bilincinin kazandırılması,
- Ecdadından gelen bir asker ruhu ile ordu temelinde kendine güven telkini yaparak geleceğin vatandaşlarına vatan, millet, devlet ve cumhuriyeti koruma bilinci benimsetilmek istenmiştir.

---

²⁴⁶ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.42.

IV. BÖLÜM : OSMANLI DÖNEMİ DERS KİTAPLARI ve TÜRK TARİH TEZİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda tarih dersi öğretiminde ve dolayısıyla da tarih ders kitaplarının içeriğinde meydana gelen değişimlerin saptanabilmesi amacıyla Osmanlı dönemine ait ders kitapları ve Türk Tarih Tezi bağlamında da bir değerlendirme yapılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla öncelikle Osmanlı'nın son dönemini içeren Meşrutiyet dönemine ait tarih ders kitapları incelenmiş ve çalışmamızda incelenen ana dönem ile bir karşılaştırması yapılmıştır. Ardından 1930'lu yıllarda tarih eğitimine damgasını vurmuş ve ders kitaplarında da yerini bulmuş olan Türk Tarih Tezi ve Tezin tarih öğretimindeki öncülleri incelenerek, incelenen dönemde ele alınan tarih ders kitaplarında Türk Tarih Tezi'nin prototipleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

IV. 1. Meşrutiyet Dönemi Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme

Osmanlı dönemine ait olarak incelenen ders kitapları içerik ve öğretim açısından 1329 (1913) tarihli “Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus Mekteb-i İbtidaiye Tarih Müfredatı” ile uygun olarak yazılmıştır. Müfredat incelendiğinde ilköğretimin ikişer yıl süreli “devre-i evvel, devre-i mutavassıta ve devre-i aliye” olmak üzere üç devreye ayrıldığı görülmektedir.

Eğitim-öğretimin ilk iki yılını teşkil eden devre-i evvel kısmında tarih dersleri bağımsız olmayıp, kıraat dersleri arasında verilecektir. Bu kısımda programın içeriğini İslam ve kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı tarihi teşkil etmiştir. Programda belirtildiği üzere İslam ve Osmanlıya hizmet etmiş kişilere ait

türbe, cami, medrese vs. gibi eserlerden ve bu kişilerin hayat hikayelerinden bahsedilmesi istenmiştir. Bu nedenle içerik verilirken Türk, İslam ve Osmanlı tarihinin önemli şahıslarının hayat hikayeleri temel alınmıştır. Ayrıca bu şahıslara ait türbeler ve eserler hakkında bilgi verilmiş olup kitaplarda kullanılan ifadelerle de öğrenciler bu yönde motive edilmiştir. “*Ruhuna Fatihalar hediye ederiz.*”¹, “*Tekmil mektep efendileri onun mezarına giderler. Ziyaret ederler.*”²

3. ve 4. sınıflara denk gelen devre-i mutavassıta kısmında, birinci sınıfta eski Türklerden alınıp Selçuklular ile bağı kurulan Osmanlı Devleti kuruluşundan I. Ahmet dönemine kadar ele alınmış; 2. sınıfta ise II. Osman’dan Balkan Savaşlarına kadar anlatılıp, yaşanan döneme kadar getirilmiştir. Bütün bu içerik verilirken yine çoğunluğu padişahlar ve bazı devlet adamları esas alınmak suretiyle şahıslar temelinde verilmekle beraber bazen de olaylar temelinde bir anlatım takip edilmiştir.

Program, öğretmenin öğretim sırasında Osmanlı uygarlığı ve sanatı hakkında bilgi vermesini, resimler kullanmasını belirtmiş olmasına rağmen ders kitapları yazılırken bu husus çok dikkate alınmamıştır. Kitaplarda kullanılan resimler çoğunlukla padişahlar ve devlet adamlarının portreleri olmuş, uygarlığa dair resimler çok nadir kullanılmıştır.

İlköğretimin 5. ve 6. sınıflarına denk gelen devre-i aliye kısmında ise genel tarih konuları verilmiştir. Programda bu devrenin 1. sınıfında eski büyük uygarlıklar ve Ortaçağ Avrupa’sı; 2. sınıfında ise İslam tarihi, Yeni ve Yakınçağ Avrupa tarihi ile Osmanlı uygarlığı ve ıslahat teşebbüslerinin verilmesi istenmiştir. Ancak, incelenen ders kitapları arasında devre-i aliye kısmına ait kitaplar

¹ İhsan Şerif, *Tarihde İlk Adım*, İkinci Kısım, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Matba-i Amire, İstanbul, 1331, s.39.

² İhsan Şerif, 2.kısım, *a.g.e.*, s.44.

incelenememiş olmasından dolayı genel tarih konularının sahip olduğu oranlar hakkında bilgi verilmemiştir. Bununla beraber Cumhuriyet döneminde de tarih dersi eğitim programlarının aynı konular etrafında şekillendiği ancak ulaşılmak istenen hedefler kapsamında konuların önem derecesinin değiştiği görülmüştür. Meşrutiyet döneminde en büyük paya sahip olan Osmanlı tarihi, Cumhuriyetle beraber geri plana çekilmiş; eski Türk tarihi ve uygarlık konuları yeni Türk Devleti'nin hedefleri doğrultusunda programların ve ders kitaplarının odak noktası olmuştur.

Devlet politikalarının uygulanmasına hizmet eden eğitim programları ve bu programlar doğrultusunda yazılan ders kitapları da amaçlara ulaşmada kullanılmış ve meşrutiyet dönemi tarih ders kitapları şahıslar üzerinden Osmanlı tarihinin ağırlık kazandığı araçlar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarını kapsayan Meşrutiyet döneminde Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde öncelikli amaç elde kalan toprakları korumak, bütünlüğünü devam ettirmektir. Bu nedenle de eğitimden öncelikle devletine bağlı, devletini ve toprağını koruma bilincine sahip bireyler yetiştirilmesi beklenecektir. Bu aşamada da öğrencilere bu milli hisleri kazandırmak amacıyla geçmişteki parlak, güçlü dönemler ve bu büyüklüğe hizmet etmiş şahıslar anlatılacaktır. Cumhuriyet döneminde ise öncelikler değişmiştir. Sömürgeci devletlere karşı verilen Milli Mücadele ile bağımsızlık kazanılmış, vatan düşmanlardan temizlenmiş ve yeni Türk Devleti kurulmuştur. Bu durumda, Avrupa'daki yanlış söylemlere karşı Anadolu'nun sahiplenilmesi ve Türklerin uygarlığa katkıları olan beyaz ırktan olduğunun ortaya konulması öncelikli hedefler olmuştur. Bu nedenle de programlar ve ders kitapları eski Türkler ekseninde ve uygarlık temasında ele alınmış, askeri-siyasi Osmanlı geri plana itilmiştir.

Meşrutiyet dönemi ders kitaplarının padişahlar temelinde ele alınan içeriği gibi kitaplarda bu içeriği destekleyecek, somutlaştıracak olan resimler de yine şahıslar temelinde kullanılmıştır. İncelenen ders kitaplarında padişahların, Barbaros Hayrettin, Sokulu gibi devlet adamlarının, kullanılan silahların , yapılan savaşların, camii, Konya, Kahire, Yenişehir, Budapeşte gibi merkezlerin resimleri kullanılmıştır. Ancak en büyük paya padişah resimleri sahip olmuştur. Ders kitaplarında anlatılan bütün Osmanlı padişahlarının resimleri verilmiş olmasına rağmen uygarlık temalı olarak sayabileceğimiz ancak 2 camii ve bir saray resmi kullanılmıştır. Bu oranı Cumhuriyet dönemi ders kitapları ile karşılaştırdığımızda tam tersi bir durum ortaya çıkacaktır. Cumhuriyet dönemine ait olarak incelenen on ders kitabında padişahlara ait olarak sadece 3 tane resim kullanılmıştır. Bunlar da III. Selim ve Fatih gibi başarılı, yenilikçi padişahlar olduğu içindir. Osmanlı tarihi verilirken kullanılan resimlerde Meşrutiyet döneminin tersine uygarlık temalı resimler geniş yer tutmuş ve kitaplarda 105 tane uygarlık temalı resim kullanılmıştır.

Kitaplarda kullanılan haritalar da padişahların fetihlerini gösteren ve yalnızca kuruluş ve yükselme dönemini yansıtan haritalar olmuştur. Haritalar ile devletin sürekli büyüdüğü ortaya konulup geçmişte sahip olunan güç, ihtişam gözler önüne serilmiştir. Kitaplarda harita kullanımında izlenen tutum Cumhuriyet döneminde de takip edilmiş ve gerilemeye dair haritalar kullanılmamıştır.

Ele alınan tarih ders kitapları 52-69 sayfa arasında bir hacme sahip olup içerik olarak tamamen Osmanlı ve İslam tarihleri verilmektedir. İlköğretimin ilk iki yılını kapsayan devre-i evvel kısmında ele alınan İslam tarihi daha çok şahıslar

nezdinde bir enbiya tarihi olarak verilmiştir. Bütün padişahların yaptıkları, fetihler kapsamında hayatları, Sokulu, Barbaros gibi bazı devlet adamlarının katkıları anlatılmıştır. Osmanlı tarihine bir giriş olarak önce eski Türkler ile soy birliği kurulmuş ardından da Selçuklular ile bağlantı kurulmuştur. Ayrıca kitaplarda yazarların üslupları objektif ve laik değildir. Kitaplarda kullanılan ifadelerle bakıldığında “Allah bize yardım etti.”³, “Ruhuna Fatihalar hediye ederiz.”⁴, “Ancak Hak Teala hazretleri bu devleti korumuştur.”⁵, “Allah bu melun kadına lanet etsin.”⁶, “Allah cümlesine lanet etsin.”⁷ gibi ifadelerde yazarların içeriği verirken çoğu kez duygularını ifade ettikleri de görülmüştür.

İncelenen ders kitaplarında eski Türklere çok kısa bir şekilde değinilmiştir. Programda da belirtildiği üzere devre-i evvel ve devre-i mutavassıta kısmının 1. sınıfında eski Türklere değinilmiştir. Türkler “**Eski babalarımız**”⁸ olarak ifade edilmiştir. Önce kısa bir şekilde Orta Asya’daki Türklerle ardından da Anadolu’daki Selçuklular ile bağ kurulmuştur. “Çocuklar biz, Türk milletindeniz.”⁹, “Padişahlarımız, Oğuz’un “Gün” Han evladından “Osmanlı” larda Türklerin “Kayı Han” oymağından türemiştir.”¹⁰, “Anadolu’da yine Türk milletinden Selçukiye Devleti vardı.”¹¹ gibi ifadelerle Türkler ile Osmanlı’nın bağı kurulmuştur. Bununla beraber eski Türkler ile ilgili olarak bilinçli bir politika takip edilmemiştir.

³ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.19.

⁴ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.39.

⁵ İhsan Şerif, *Tarihde İlk Adım*, 3. Kısım, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Matba-i Amire, İstanbul, 1331, s.39.

⁶ İhsan Şerif, *Tarihde İlk Adım*, 1. Kısım, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Matba-i Amire, İstanbul, 1331, s.16.

⁷ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.17.

⁸ Ahmed Cevad-Mehmed Asım, *Anadolu Yavrusunun Tarih Kitabı*, Dördüncü kitap, Mekatib-i İptidaiye- devre-i mutavassıta- birinci seneye mahsus, Matba-i Amire, İstanbul, 1333, s.188.

⁹ Ahmed Cevad-Mehmed Asım, a.g.e., s.187.

¹⁰ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.1.

¹¹ Ahmed Cevad-Mehmet Asım, a.g.e., s.191.

Bir yandan “*Türkler, pek yürekli erlerdi. Rençberliği severler, toprağı işlerler.*”, “*Türkler medeni milletlerin en eskilerindendir.*”¹² gibi ifadelerle Türkler övülüp tarımla uğraştıkları belirtilirken bir yandan da “*Bir yerde duramaz, oraya buraya konar, göçerler...Eski Türkler askerlik ve çobanlık ile geçinirler ve muharebeden pek ziyade hoşlanırlardı. Onun için “İnsan çadırda doğar, çayırda ölür.” derlerdi.*”¹³ ifadeleriyle de göçebe yaşadıkları belirtilmiştir.

Bu aşamada Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında yok denecek kadar az yer verilen eski Türklere, Cumhuriyet döneminde yıllar içinde artan bir oranla daha fazla yer verilmiştir. Meşrutiyet döneminde programın dolayısıyla da ders kitaplarının odak noktasını Osmanlı teşkil ederken Cumhuriyet döneminde Osmanlı geri plana itilmiş ve Türkler odak noktası olmuştur. Ancak, Türklerin yaşam biçimlerinde Meşrutiyet döneminde izlenen tutum Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. İncelenen kitaplarda Türklerin hem yerleşik hem de göçebe oldukları verilmiştir. Kitaplardan sadece İhsan Şerif’in hazırladığı 1926 tarihli ders kitabında Türkler **çiftçi** olarak verilmiştir. Bununla beraber göçebe yaşam tarzı verilirken Türklerin kuvvetli medeniyetler, büyük şehirler kurdukları da verilerek vurgu daha çok yerleşiklik üzerine yapılmıştır.

Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında İslam tarihi kapsamında Hz. Muhammed, dört halife ve İslam dünyasının bazı büyüklerinin, İslam dini bağlamında yaşamları ve faaliyetleri verilmiş ve böylece öğrencilerde ulaşılmak istenen insan ve vatandaş kimliği inşa edilmek istenmiştir. Hz. Ebubekir’in askerlere bulunduğu nasihatlarına yazar “*Bu nasihatler sizinde kulağınıza küpe olsun.*” demiş

¹² Ahmed Cevad-Mehmet Asım, *a.g.e.*, s.187.

¹³ Ahmed Cevad-Mehmet Asım, *a.g.e.*, s.188.

ve saymıştır. *“Ey Allah’ın kulları! Adaletten ayrılmayınız. Zalim olmayınız. Zalime yaklaşmayınız. Cenk de daima yüzünüz düşmana karşı olsun.Arkanız değil. Yenerseniz ihtiyarlara, kadınlara, çocuklara dokunmayınız. Onların zahirelerini, zahireliklerini yakmayınız. Hayvanlarını almayınız. Yenilirseniz Allah’dan yeniden yenmek ümidini kesmeyiniz.”*¹⁴ diyerek eğitim-öğretim ile ulaşılmak istenen iyi insan-iyi asker hedeflerini de ortaya koymuştur. Kitaplarda İslam tarihi, Cumhuriyet dönemi ders kitaplarından farklı olarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İncelenen dönemde Hz. Muhammed’in hayatına hiç girilmemiş, Dört Halife dönemi sadece yeni rejim temelinde verilmesine rağmen Meşrutiyet döneminde Hz. Muhammed ve ilk dört halifenin hayatları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yine Cumhuriyet döneminde Hz. Muhammed için kullanılan “Hz.” sıfatı ara ara kullanılmamış ve sadece “Muhammed” denilerek Hz. Muhammed’in ilahi vasfı yok sayılmış ve dünyevileştirilmiştir. Yeni Türk Devleti’nin laik niteliği doğrultusunda tarihte laikleştirilmeye başlanmıştır.

Ders kitaplarında odak noktası, içinde yaşanan devlet olan Osmanlı olduğundan Osmanlı’ya bakış eleştirel değildir. İçerik padişahlar ve fetihler çerçevesinde verilmiştir. Osmanlı padişahları sırasıyla verilirken yazarlar padişahlar için pozitif ya da nötr olmuş ve eleştirel davranmamışlardır.

Yıldırım için *“Sarayda doğmuş, cenk meydanlarında büyümüştür... yılmaz, gözü perk bir şeyden korkmaz padişahımızdır.”*¹⁵, *“Çelebi Sultan Mehmet sabırlı, şecaatli, gayretli bir padişah idi. Yirmi dört muharebede hazır bulunmuş ve*

¹⁴ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.7.

¹⁵ İhsan Şerif, 2.kısım, a.g.e., s.18.

kırk kadar yara almıştır."¹⁶, "*Sultan Selim gibi büyük bir Müslüman padişahı...*"¹⁷, III. Mustafa için "*Padişah bu perişan halimize pek meraklandı. Kederinden vefat etti.*"¹⁸, III. Selim için "*Devrinin padişahı olacak kadar tabiatı nazık, ahlakı güzel, merhameti çok, zerafeti sever daima milletin ilerlemesini ister büyük bir hükümdar idi.*"¹⁹ Abdülaziz için "*Yüreği temiz vicdanı ali, tebaasını sever, milletinin yüksekliğini ister, eski Türk terbiyeli, yiğit ve heybetli bir padişah idi.*"²⁰ gibi ifadeler kullanılmış, dönemin padişahı olan V. Mehmet Reşat "**Hakanımız**" başlığıyla ele alınmış ve "*Şevketli kudretli sultan Mehmed Han hamis... kalbi hümayunları nur kadar saftır.*" denilmiştir.²¹ Kullanılan ifadelerde padişahlar en çok savaşçılıkları, cesareti, devlete olan hizmetleri yönleriyle övülmüşlerdir.

Padişahlar için kullanılan bu olumlu ifadeler kadar bazı padişahlar için kullanılan olumsuz ifadeler de vardır. Ancak bu ifadeler içeriğin bütünüyle değerlendirildiğinde bir eleştiri söz konusu olmamıştır.²² Padişah II. Beyazıt için "*Ne babası Fatih'e benzerdi. Ne de oğlu gibi cengi severdi...İbadet ederdi.*"²³, II. Selim için, "*Ecdadına benzemezdi... Çalgıdan, çağanakdan zevk duyardı. Zevki*

¹⁶ Ahmed Cevad- Mehmed Asım, *a.g.e.*, s.211.

¹⁷ Ahmed Cevad-Mehmed Asım, *a.g.e.*, s.221.

¹⁸ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.30.

¹⁹ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.33.

²⁰ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.56.

²¹ Ayrıca Osman Bey için "*Yiğit idi. Hiç kimseden yılmaz, bir şeyden korkmazdı.*", İhsan Şerif, 1.kısım,*a.g.e.*,s.34; "*Vücudu demirden perk idi.*", İhsan Şerif, 2.kısım, *a.g.e.*,s.6; "*Sultan Mehmed sevgili padişahlarımızın en büyüklerindedir.*", Ahmed Cevad- Mehmed Asım, *a.g.e.*, s.214; Yavuz Sultan Selim için "*En yüksek düşünceli en büyük bir hakanımızdır.*", İhsan Şerif, 2.kısım, *a.g.e.*,s.32 ; 1. Ahmet için "*İşe öyle bir yiğitçe sarıldı ki herkes yavuz Sultan Selim dirilmiş sandı.*", İhsan Şerif, 2.kısım, *a.g.e.*,s.50; 4. Murat için "*...içinde Sultan Murat kadar kuvvetlisi gelmemiştir.*" ,İhsan Şerif, 3.kısım, *a.g.e.*,s.6; 2. Mustafa için "*Yiğit bir padişahdı.*", İhsan Şerif, 3.kısım, *a.g.e.*,s.18; Sultan Mahmut "*...yılmaz, yorulmaz, himmeti hizmeti pek büyük padişahıdır.*", İhsan Şerif, 3.kısım, *a.g.e.*,s.49. , 2. Osman için "*Yaşı küçük, düşüncesi büyük arslan yürekli bir padişahıdır.*", İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.3.

²² 3.Murat için, "*Devletin güzel düzeni bu padişah zamanında bozulmaya başladı.*", İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.43; Sultan Mustafa için "**akıldan mahrum**", İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.39; 5. Murat için "*Gün Han evladının, Türk hakanlarının en tali'sizidir.*", İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.58; 1. Abdülhamit için "*İbadet ve rahattı severdi.*", İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.31; III. Mehmet için "*Bu dahi babası ve büyükbabası gibi cengi sevmezdi.*", İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.47.

²³ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.31.

*sevenleri başına toplardı.”*²⁴, İbrahim için “... *aklı azalmış, lüzumsuz hiddetleri, şiddetleri çoğalmış...daima kadınların dizlerine yatar zevkine bakardı... Oturduğu odanın duvarına kürk kaplar, sakalının tellerine inciler takardı.”*²⁵ Padişahlar için kullanılan bu olumsuz ifadelerin özünü yine cesaret ve askeri yetenekler teşkil etmektedir. Osmanlı için savaşlarda kaybetmek ve toprağını yitirmek bir namus lekesi olarak görüldüğünden padişahların bu tutumlarının yanlışlığı hep vurgulanmıştır. Burada dikkati çeken nokta ise özellikle II. Abdülhamit anlatılırken eleştirel bir tutum sergilenmesidir. II. Abdülhamit için “*Daha şehzade iken içinden kuruntulu idi.”*²⁶, “*Sultan “Hamid” muharebeyi, Yıldızda oturduğu yerde, harita üstünde idare ediyordu.”*²⁷ gibi kullanılan ifadelerde Abdülhamit’in istibdadından, vehiminden ve meşrutiyet yönetimine karşı olmasından bahsedilerek yerilmiştir. II. Abdülhamit için izlenen bu tutum Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında da izlenmiştir. Tabii Osmanlı döneminde meşrutiyeti benimsetmek adına izlenen bu tutum, Türkiye Cumhuriyeti döneminde en çok son dönem padişahları olmak üzere saltanat idaresi eleştirilmek suretiyle cumhuriyet idaresini benimsetmek için kullanılmıştır.

Osmanlı anlatılırken tamamen askeri başarılar üzerinden ele alınmış, yenilgiler bir leke olarak nitelenmiştir. Karlofça’dan sonra başlayan gerileme, son döneme gelindiğinde 93 Harbi, Trablusgarp ve Balkan savaşları derken Osmanlı Devleti sürekli olarak savaşlarda yenilmiş ve toprak kaybetmiştir. Bu nedenle ders kitaplarında öncelikle sağlanmak istenen aslında devletine, toprağına sadık askerler yetiştirmek olmuştur. Bunun içinde geçmişteki başarılar, Osmanlı’nın gücü

²⁴ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.42.

²⁵ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.7.

²⁶ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.59.

²⁷ İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s.62.

karşısında ezilen Avrupa, ordunun üstünlüğü verilmiş, padişahlar bile sefere çıkmamakla eleştirilmiştir.

“Bizim tek bir neferimiz bile ölmedi.”²⁸, “Düşman **yine** belasını buldu. **Yine** bozuldu.”²⁹, “ O geniş sahra atlı, yaya Acem ölüleriyle doldu...Perişan oldular.”³⁰, “İspanyol ve İtalyanlara **temiz bir dayak atan**, onların gemilerini yakan, batıran, kaçırın ...”³¹, “Bu kadar yoksulluk içinde yine Moskofu eziyorduk.”³², “Askerimiz Viyana’yı almadan geri döndü.”³³, “...yoksuzlukla beraber İtalyanları **daima** yeniyor, eziyor idik.”³⁴

Kitaplarda kullanılan bu ifadeler ile Osmanlı ordusunun yenilmezliğinin son zamanlarda yaşanan zor durumlara rağmen devam ettiği vurgulanmıştır. Böylece öğrencilere devleti ve toprakları için savaşma azmi ve inancı aşılanmak istenmiştir. Meşrutiyet döneminde ders kitaplarında verilmek istenen bu Türk ordusunun gücü ve askerlik bilinci Cumhuriyet dönemi kitaplarında da aynen devam etmiştir. Ancak, Meşrutiyet döneminde hali hazırdaki toprağın savunulması için verilen bu askerlik bilinci Cumhuriyet döneminde kazanılmış olan bağımsızlığı kaybetmemek adına verilmiştir. Bununla beraber her ikisinin birleştiği ortak nokta ise ulusa bir özgüven aşılama amacını da taşıyor olmasıdır.

²⁸ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.15.

²⁹ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.26.

³⁰ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.47.

³¹ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.49.

³² İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.62.

³³ Ahmed Cevad-Mehmed Asım, a.g.e., s.227.

³⁴ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.67; ayrıca; Şah İsmail için, “Tacını, tahtını, karısını, hazinesini bıraktı.”, İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.32; “ Bir gece öyle bir kaçış yaptı ki ordunun tek mil hazinesini, toplarını, çadırlarını bütün cephanelerini korkusundan bıraktı.”, İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.49; “ Nemse toprağının altını üstüne kattık.”, İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s. 28; “Hatta dört bin asker ile elli bin kişilik düşman ordusunu perişan etti.”, Ahmed Cevad-Mehmed Asım, a.g.e., s.237.

Yine incelenen her iki dönemde de kitaplarda din, ulus, vatan, devlet gibi kavramlar yüceltilerek bu uğurda savaşmanın kutsallığı öne çıkarılmış ve hedef kitle geleceğin ordusu yani öğrenciler olmuş, tarih dersleri ile öğrencilere devlet ve vatan için savaşma, bu uğurda canını feda etme telkin edilmiştir. Böylece öğrencilere devleti ve toprakları için savaşma azmi ve inancı aşılacak istenmiştir. “İngiliz, Fransız değil, dünya bir araya gelse oradan düşmanca içeri bir tek gemi sokmayacaktır.”³⁵, “Allah Teala bizlere de böyle savaş günlerinde şan ile ölmek, yahud şerefle köylerimize dönmek nasip etsin.”³⁶, “Turgut gibi, din uğruna, milletin namusu uğruna cenk meydanında canlarını kurban edenler kıyamete kadar hem milletin kalbinde hem de Ulu Tanrının türlü cennetinde yaşarlar.”³⁷, “Köyünüzde, yurdunuzda böyle doğru iş görmüş, toprağını sevmiş, millet uğrunda çalışmış can vermiş büyük adamlar varsa sizde gidiniz, onların mezarlarını, türbelerini ziyaret ediniz.”³⁸

Savaşlarda kaybetmek namus meselesi olarak görülmüş ve bozulmalar yeniçerilere yüklenmiştir. Kitaplarda yeniçeriler; **edepsizler**³⁹, **alçaklar**⁴⁰, **hayırsızlar, yüzüzler, uğursuz ocağı**⁴¹ gibi sıfatlarla eleştirilmiştir. 3. Selim “...bir defa olsun düşmanı yenmek kirlenmiş namusumuzu temizlemek.”⁴² istediği için yeniçeri ordusunu kaldırmak istemiştir. Çünkü; yeniçeriler talim istemediği sürece savaşlarda kaybedecek ve “Osmanlılığın o yüksek namusu hiçbir zaman eski mertebesini bulmayacak idi.”⁴³

³⁵ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.37.

³⁶ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.41.

³⁷ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.41.

³⁸ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.45.

³⁹ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.38.

⁴⁰ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.43.

⁴¹ İhsan Şerif, 3. kısım, gös.yer.

⁴² İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.34.

⁴³ İhsan Şerif, 3. kısım, gös.yer.

Devletteki gerileme savaşlarda kaybetmeye ve dolayısıyla ordunun bozulmasına yüklenmiştir. Ordunun bozulması ise talim yapmayan, çalışmayan, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmeyen yeniçerilere yüklenmiştir “*Orduda Avrupalılar talim ediyorlar; çalışıyorlar, ileri gidiyorlardı. Biz; ne talim yapıyorduk, ne çalışıyorduk.*”⁴⁴, “*İşte bu ağır musibete hep biz, kendimiz sebep olduk. Çünkü talimden terbiyeden ayrıldık ...Halbuki o zaman Avrupalılar kuru kalabalık ile iş görülmeyeceğini harp edilmeyeceğini anlamışlardı. Cengi bir bilgi haline koymuşlardı...*”⁴⁵, “*Kaba sabalık ve cehalet bu devleti bu zavallı milleti ne büyük felakete düşürmüştür...Kendimizi pek kuvvetli sandık...Dışarıdaki düşmanları düşüneceğimiz yerde içerde birbirimizi yemekle uğraştık durduk.*”⁴⁶

Burada gözden kaçırılmaması gereken husus bozulmaların orduya yüklenmesidir. Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında ise Osmanlı'da ordudaki bozulmalar dahi padişahlara yüklenmiştir. Hedeflerin farklı olması izlenen yolları da farklılaştırmıştır. Bu farklar eğitimle gerçekleştirilmesi beklenen amaçlarda da görülmektedir. Aslında her iki dönem ders kitaplarındaki hedeflenen kavram ortaktır. Bu ortak kavram da saltanattır. Ancak cumhuriyet döneminde hedef olan saltanat yeni rejim kapsamında ortadan kaldırılması istenen bir hedef olarak eleştirilirken; meşrutiyet döneminde devamlılığı sağlanmak istenen, yıkılması engellenmek istenen bir hedeftir. Cumhuriyet döneminde öncelikle ulus bilinci sağlanmak istenirken Meşrutiyet döneminde öncelikle devlete bağlılık ardından da toprak bilinci sağlanmak istenmiştir. Bu bilinç sağlanırken de Osmanlı'nın son dönemlerinde parçalanmayı durdurmak için kullanılan bazı fikirlerden yararlanılmıştır.

⁴⁴ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.25.

⁴⁵ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.32.

⁴⁶ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.68.

*“Artık olan oldu. Geçmişe esef faide etmez. Şimdi aklımızı başımıza alalım çalışalım. Hep birleşelim. Birbirimizi sevelim. Canımızla, başımızla canımızı, o mübarek toprağımızı koruyalım.”*⁴⁷, *“Şimdi, biz İslam, Hıristiyan bu toprakta yaşayan hepimiz “Osmanlı”yız. Toprak kardeşiyiz. Osmanlılığı canımız gibi severiz. Bütün canımızla yaşasın Osmanlı Devleti ve milleti deriz.”*⁴⁸, *“...İşte böyle öz Osmanlı evladlarından biri de Gazi Osman Paşa’dır. Gazi Paşa halis Türktür.”*⁴⁹, *“Bizler, Osmanlı Türkleri, büyük Türk kavminin “Kayı han” oymağından türemişizdir.”*⁵⁰, *“Bilir misiniz halife demek Müslümanların yer yüzünde en büyük reisi yani Peygamber Efendimizin vekili demektir.”*⁵¹

Kullanılan ifadelerin içeriğinden anlaşılacağı gibi Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerinden yararlanmış ve devlete bağlılık sağlanmak istenmiştir. Azınlık isyanları ile etkisini yitiren Osmanlıcılık fikrinin aslında hala geçerli olduğu ve amacın Osmanlı kimliği altında vatandaş inşası olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunlarla beraber öğrenciye yapılması gerekenler de telkin ediliyor. Öncelikle boş bir şekilde geçmişle iftihar etmenin devleti kurtaramayacağı, çalışmanın, gelişmenin ve ilerlemenin şart olduğu söylenmiş ve bundan sonra yapılması gerekenler nasihat edilmiştir. *“Bunlar şimdi masal oldu. O iyilikler hep unutuldu. Artık geçmiş işlerle iftihar etmeyelim. Kendimiz çalışalım. Kendi bilgimizle, kendi kuvvetimizle biz varız, biz yaşıyoruz, biz yaşayacağız diyelim.*

⁴⁷ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.69.

⁴⁸ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.8.

⁴⁹ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.65.

⁵⁰ İhsan Şerif, 1. kısım, a.g.e., s.32.

⁵¹ Ahmed Cevad-Mehmed Asım, a.g.e., s.221.

*Göğsümüzü gerelim.*⁵², *“Biz gaflete daldık. Birçok yanlış işler yaptık. Kendimizi dünyanın en kuvvetlisi sandık. Pek aldandık.”*⁵³

Kitaplarda Batı’ya bakışta ise özellikle iki nokta dikkati çekmektedir. Osmanlı’nın geçmişteki gücü ölçüsünde bir küçümseme ve eleştirel bakış açısı hakimken gerilemede Osmanlı’daki bozulmalar kapsamında, ilerlemiş Batı’ya karşı olumlu bir bakış açısı hakimdir. *“Rum İmparatorluğu’nun azametli ordusunu **çil yavrusu gibi** dağıttı. İmparatoru yaralı yaralı karşısından kaçırttı.”*⁵⁴, *“Koca bin yıllık imparatorluğun imparatorunu iki kere tahtından indirdi, bindirdi...Bu seferde Macar Kralının eteğine sarıldı. “Amanın bu Türkleri ortadan kaldıralım” diye yalvardı.”*⁵⁵, *“Papaya yalvarmaya gitti.”*⁵⁶ şeklinde kullanılan ifadeler ile Bizans zayıf, iç karışıklıkları olan, Türklerden korkusundan her seferinde Papadan yardım isteyen bir devlet olarak verilmiştir. Bizans’ın zayıflığı aşağılanmak suretiyle ortaya konulmuş buna karşılık Osmanlı’nın gücü vurgulanmıştır.

Aynı şekilde Haçlı birlikleri içinde *“Bu azim cenkde düşman rezil ve perişan oldu.”*⁵⁷, *“Kahpece insan öldürmek düşmana yaraşır bir zillettir. Böyle şanla şerefle ölmek de “Oğuz” nesline yakaşır bir devlettir.”*⁵⁸, *“Kahpece öldürmek **kahpelere yaraşır.**”*⁵⁹ ifadelerinden de anlaşıldığı gibi düşman yani Avrupa yerilirken Türkler yüceltilmiştir. Askeri güç karşısında küçümşenen batı sadece bilimsel ve teknik gelişmeleri karşısında örnek alınan bir dünya olmuştur.

⁵² İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.37.

⁵³ İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁴ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.10.

⁵⁵ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.19.

⁵⁶ İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s.40.

⁵⁷ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.17.

⁵⁸ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.17.

⁵⁹ İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s.41.

O zaman Avrupa'da, şimdi o kadar bilgili olan Avrupa'da saat nedir, bilmezlerdi. Onlar saatin işlediğini ve çaldığını görünce içinde şeytan var diye korkmuşlar, kaçmışlardır. Gördünüz mü bir kere! Şimdi onlar ne kadar çalışmışlar, ileri gitmişler, biz ne kadar tembellik edip geri kalmışız! O devrede, içinde şeytan var diye korktukları saatleri bugün onlar yapıyorlar da bize gönderiyorlar. Göndermeseler, biz vaktimizi bile bilemeyeceğiz. İşte bunları bilim de bizde onlar gibi ilimde ve sanat da ileri gitmeye çalışalım.⁶⁰

Avrupa'nın bilimsel gelişmeleri tatbik ettiği ordusu da artık örnek alınmış ve savaşlarda başarının ancak "Avrupa usulü talim görmüş askerin sayesinde" olacağı düşünülmüştür.⁶¹

Azmi ve bilimsel gelişmeleri ile örnek alınan Avrupa uygarlık anlamında örnek alınmamış ve yerilmiştir. "*Din düşmanlarımız Müslümanları can yakıcı, cana kıyıcı zannederlerdi. Halbuki bizi zalim kendilerini medeni zanneden Hıristiyan kralları, akşamları çadırlarına dönerken atlarının boyunlarına kesilmiş Müslüman başlarından gerdanlık takarlardı.*"⁶², I. Dünya Savaşı'nda "*İngilizler, Fransızlar, medeniyet taslayan bu insanlar, bu muharebede o kahramanın türbesini topa tuttular. Yiğit askerimizden kaçan korkaklar, hırslarını ölülerimizden alıyorlar, toplarıyla, gülleleriyle camileri, türbeleri, hastahaneleri yıkıyorlar.*"⁶³, "*Hakkı tanıdıklarını iddia eden Avrupalılar artık her zaman böyle haksızlıkları irtikab ediyorlardı.*"⁶⁴

Avrupa'nın bilim-teknik alanındaki gelişmelerine karşı izlenilen olumlu tutum, askeri ve medeni anlamda takip edilmemiştir. Bu anlayış Cumhuriyet dönemi ders kitaplarına da yansımıştır. Ortaçağdaki karanlık dönemde yerilen Avrupa'ya

⁶⁰ İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s.29.

⁶¹ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.42.

⁶² İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s.31.

⁶³ İhsan Şerif, 1. kısım, *a.g.e.*, s.36.

⁶⁴ İhsan Şerif, 3. kısım, *a.g.e.*, s.67.

karşı bu dönemde sadece Türk ulusuna örnek olması açısından Rönesans, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi gelişmeleri kapsamında olumlu bir tutum sergilenmiştir.

Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında Ruslara karşı izlenen tutum Meşrutiyet döneminde de vardır. Ruslar diğer batı devletlerine nazaran açık bir şekilde olumsuzlanmıştır. Kitaplarda hep “**Moskoflar**” şeklinde aşağılayıcı bir tarzda ifade edilen Ruslar için; “*Şimdi dünyaya sığmayan, büyüdükçe gözü doymak bilmeyen Moskoflar, bundan üç yüz sene evvel Tatarlara haraç verir değersiz bir beylik idi.*”⁶⁵, “*Moskofların pek eski bir adetleri vardır. Osmanlıları rahat bırakmamak...*”⁶⁶ gibi kullanılan ifadeler ile Ruslar bir yandan küçümsenirken bir yandan da Osmanlı’nın ezeli düşmanı olduğu belirtilmiştir. Yine Yunanlılar için kullanılan “*Bugünkü Yunan devleti beş yüz seneden beri bizim adı bir vilayetimiz idi.*”⁶⁷ ifadesinde asırlar boyunca Osmanlı’nın bir vilayeti olan Yunanistan’ın ayrılmasının acısı ve halkının sadakatsizliğine dem vurulmuştur. Bu durum Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında Yunanlılar için kullanılan ve hakarete varan ifadelerin sebebini de ortaya koymaktadır.

Osmanlı verilirken izlenen olumsuz tutum sadece Batı karşısında olmamıştır. Anadolu’da yaşayan ve Osmanlı egemenliğini kabul etmek istemeyen Türk beylikleri de düşman profiliyle dışlanmış ve ötekileştirilmiştir. “**Başka bir takım** Türk beyleri vardı. Ordumuz ne zaman Rumeliye geçse, bunlar fırsattır derler, komşuları bulunan zavallı ahalimizi ezerlerdi.”⁶⁸, “*...daima Anadolu’da fitne*

⁶⁵ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.23.

⁶⁶ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.61.

⁶⁷ İhsan Şerif, 3. kısım, a.g.e., s.45.

⁶⁸ İhsan Şerif, 2. kısım, a.g.e., s.18.

*koparan, fesad çıkaran “Karaman” beyi esir edildi.”*⁶⁹, “*Osmanlıların ebedi düşmanları olan Karaman beyleri her fitne çıkarışlarında adamakıllı dayak yerlerdi.*”⁷⁰ Türk beylikleri arasında özellikle Karamanoğulları ebedi düşman olarak verilmiş ve her seferinde yenilen taraf olarak da yerilmiştir. Bu konuya Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında hiçbir şekilde değinilmemiştir.

IV. 2. Türk Tarih Tezi ve Tezin Öğretime Yansımaları

XVII. yüzyıla kadar üstünlüğünü sürdüren Osmanlı ve temsil ettiği Türk-İslam uygarlığı, bu yüzyıldan sonra etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Buna karşılık Avrupa uygarlığının yükselişe geçmesi ve alınmak istenen Batı modernleşmesinin gerçek anlamıyla alınmaması Osmanlı aydınlarında bir güven ve kültür bunalımına yol açmıştır. Yine Avrupa’da başlayan milliyetçilik fikirleri çok uluslu olan Osmanlı Devleti’ni derinden etkilemiş ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı bir dizi felaketler sonucunda Osmanlı Devleti tarihe karışmıştır. Ardından Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk ulusunun gerçekleştirdiği Milli Mücadele sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. İkinci Meşrutiyet devrinden itibaren etkili olan Türkçülük akımıyla beraber Türkler arasında uyanan milli bilinç ve milliyet fikirlerinin İstiklal Savaşı’nın kazanılmasında önemli payı vardır.⁷¹ Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde etkisini gösteren milliyetçilik hareketlerine paralel olarak aydınlar arasında “Türkler, Türk kültürü ve Türk coğrafyası” gibi kavramlar etrafında yeni bir tarih görüşü oluşmaya başlamış ancak bir tarih tezi ileri

⁶⁹ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.22.

⁷⁰ İhsan Şerif, 2. kısım, *a.g.e.*, s.27.

⁷¹ Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Isparta, 2002, s.82.

sürülmemiştir.⁷² Batı uygarlıkları ile Türklerin aynı kökenden geldiğini ileri süren Mustafa Celaleddin ve Hititleri ve Sümerleri Türk olarak veren Ziya Gökalp de Türk Tarih Tezi'nin ilk izlerini görmek mümkündür.⁷³

Toplumların yaşamını derinden etkileyen savaşlar, ihtilaller ve inkılâplar gibi önemli olaylar olduğunda o toplumun aydınları geçmişi yeni bir bakışla yorumlamak isterler. Uluslar böyle olağanüstü zamanlarda varlıklarını korumak ve geliştirmek için manevi değerlerine dayanarak kendini daha iyi tanımak ve anlamak ihtiyacını duyarlar. Bu nedenle devlet ve toplum hayatını değiştiren kademeler sadece düzeni değiştirmekle kalmaz, geçmişi de yeniden sorgularlar. Bu aşamada eski düzenin yıkılışını benimsetmek ve toplum nazarında, kurulan yeni düzenin meşruiyetini sağlamak için kullanılan temel araç “tarih” olacaktır. Bir ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam geçmişinin tanımlanmasında etkilidir. Köklü değişimler, devrimler ülkeye yeni bir kimlik kazandıracığından buna paralel olan tarihinde değişmesi ve kısmen de olsa yeniden yazılması gerekir.⁷⁴ İşte Cumhuriyetle beraber böyle olağanüstü şartları yaşayan Türk Devleti ve Türk ulusu da tarihinden alacağı manevi güçle ayakta durmak ve kendini geliştirmek için tarihini yeni bir bakışla değerlendirmek istemiştir.

Atatürk, tarih çalışmalarına sistemli olarak 1928'de başlamıştır. Afet İnan bu başlangıcı şöyle ifade etmiştir: “1928 yılında, Fransızca coğrafya

⁷² Azmi Süslü, “Atatürk ve Tarih”, Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara, 1998, s.139.

⁷³ Mustafa Celalettin Paşa 1869'da çıkardığı *Les Turcs: anciens et modernes (Eski ve Yeni Türkler)* adlı kitabında Türkleri Batılılaşma amacına ikna etmek için Batı kavimleriyle Türklerin aynı kökenden geldiğini ileri sürmekteydi. Ziya Gökalp'in eserlerinde de Türk Tarih Tezi'nin izlerini bulmak mümkündür: Uriel Heyd, Gökalp'in, Sümer ve Hititlerin Türklüğünün ve hatta Türklerle etnik yakınlığının tam olarak kanıtlanmadığını kabul etmekle birlikte, birçok yerde onları da Türkler arasında saydığını kaydediyor. Ay. bilgi için bkz.: Halil Berktaş, “Tarih Çalışmaları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2459-2460

⁷⁴ Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, Afa Yayınları, İstanbul, 1992, s. 19.

kitaplarının birinde, Türklerin sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. “ Bu böyle midir?” dedim. “ Hayır, olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış, dediler.”⁷⁵

Maziye tanımak, haksız talep ve ön yargıları reddedecek deliller bulmak kadar, devlet ve rejimi meşrulaştırmak, tarihte temellendirmek Atatürk'ün tarihe bakışında esastır.⁷⁶ İnsanlığın kaynağına inme, uygarlıkların kökenini ortaya çıkarma, Türk tarihi ve dünya tarihini açıklamak isteyen yeni iddiaların ileri sürülmesi, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliğinin farklı bir temele dayandırılmak istenmesi, tarihin yeniden ele alınıp yorumlanmasını ve mevcut tarih anlayışının dışında yeni bir temele dayandırılmasını gerektirmektedir.⁷⁷

Özellikle Avrupa'da bu dönemlerde Türklerle ilgili olarak sarı ırka mensup oldukları ve Avrupalılara göre ikinci sınıf oldukları, Anadolu'nun Türklere ait olmadığı , Türklerin kabiliyetsiz, kültür ve uygarlık alanında geri bir ulus oldukları söylenip, yazılıyordu.⁷⁸ Yine Batılı devletler İlkçağda Anadolu'da kurulan uygarlıkların selefleri oldukları söylemleri ile I. Dünya Savaşı sonrasındaki işgallerini de meşrulaştırmak istiyorlardı.⁷⁹

Bu durumda; Misak-ı Milli sınırları içindeki Türk ulusuna Anadolu'yu benimsetmek ve Anadolu'nun tarih boyunca Türk olduğunu tüm dünyaya delillerle ispat etmek, batı kaynaklarındaki Türkler hakkındaki ön yargıları düzeltmek ve Batı uygarlığına dahil olabilmek için bu uygarlığın tarihi kaynaklarına Türk olan

⁷⁵ Afet İnan, “ Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, cilt III, sayı 10, 1939, s.244.

⁷⁶ Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1998, s.33.

⁷⁷ Nevzat Köken, *a.g.t.*, s.111.

⁷⁸ Azmi Süslü, *a.g.m.*, s.136.

⁷⁹ İsmail Eser, *Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi ve İnkılap Tarihi Dersleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2003, s.12.

unsurların katkıları ve Türklerin ırki olarak Avrupalılara yakın olduğunun vurgulanması⁸⁰ ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin varolma ideolojisini kuvvetlendirmek için Türk Tarih Tezi ortaya konmuştur. Tez, sadece geçmişin doğru olarak gün ışığına çıkarılması değil aynı zamanda Türk milli şuurunu kuvvetlendirmenin bir yolu olacaktı. İşte bu nedenle Atatürk tarih çalışmalarına ayrı bir önem vermiştir. Tarih çalışmaları kapsamında Atatürk'ün tarih tezinde araştırılmasını işaret ettiği hususlar;⁸¹

- Türkler, brakisefal ve beyaz ırktandır. Beyaz ırkın anayurdu ise Orta Asya'dır.Orta Asya medeniyetin beşiğidir. Medeniyet ilk olarak Orta Asya'da ortaya çıkmış ve dünyayı etkilemiştir.
- Türkiye'nin en eski halkı kimlerdir? Burada ilk medeniyet kimler tarafından kurulmuştur?
- Türklerin İslam tarihi ve uygarlığına katkıları nelerdir?
- Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili iddialar araştırılıp, gerçekler ortaya çıkarılmalıdır.

Atatürk'ün tezde araştırılmasını istediği hususlara dikkat edildiğinde, Türklerin ne kadar eski, köklü ve medeni bir millet oldukları ve Anadolu'nun en eski halklarının tespitinin yapılması ile aslında Türk Tarih Tezi'nin öncelikle Türkler hakkında ortaya atılmış yanlış iddialara bir cevap olduğu görülmektedir.

Daha önceden başlayan Osmanlı tarih anlayışının tasfiyesi Türk Tarih Tezi ile beraber doruk noktasına ulaşmıştır. Türk ulusuna uzak geçmişlerde bir kimlik ve vatan oluşturmak isteyen bu yeni tarih görüşünde Osmanlı ve Orta

⁸⁰ “ Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde”, Birinci Türk Tarih Kongresi, 1932, s.18-41.

⁸¹ Ramazan Tosun, “Atatürk Dönemi Tarih Çalışmaları ve Öğretimi”, *Ata Dergisi*, sayı 11, Selçuk Üniversitesi , Konya, 2003, s.58.

Asya'dan ziyade İlkçağ Anadolu'su hedef alınmıştır. Tarihi de laik bir görüşle değerlendirmek isteyen Atatürk⁸² liderliğindeki Cumhuriyet, saltanat ve hilafet temelinde ilerleyen eski tarih anlayışını sürdürmemiştir.⁸³ Cumhuriyet dönemi tarih anlayışı, Osmanlı'nın temsil ettiği dünya görüşüne ve ona paralel ortaya çıkan tarih anlayışına bir tepkidir. Bu anlayışın temel felsefesini Türk toplumunu “dini-ümmet” yapısından “laik-millet” esasına yöneltmek teşkil eder.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih anlayışında Orta Asya ve Anadolu'ya dönüş olduğu dikkati çekmektedir. İslam-Osmanlı kimliğinden kopuş için Orta Asya'ya ve Yunan ve Ermenilerin milliyetçi söylemlerine karşı da Anadolu'daki kökleri ortaya koymak için Anadolu'ya yöneliş vardır.⁸⁴ Bu yönelişler Türk Tarih Tezi'nde açık bir şekilde görülmektedir. Cumhuriyetin devrimci kurucuları Türk milliyetçiliği kapsamında tek bir kimlik istemişlerdir.⁸⁵ Yeni Türk kimliği ise Orta Asya ve Anadolu üzerinden olmak üzere iki şekilde kurulacaktı.⁸⁶ Bu aşamada Türk Tarih Tezi, yeni kurulan devletin ve ulusun, kimliğinin oluşturulmasında Türk benliğini oluşturacak bir araç⁸⁷ olarak görülmüştür. Bu hususlar kapsamında Türk Tarih Tezi'nin içeriği ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

İlk medeniyeti kuranlar Orta Asya'nın asli halkı ve ilk sakinleri Türk ırkıdır. İnsanlığın beşiği ve medeniyetin ilk çıkış yeri Orta Asya'dır. Beyaz ve brakisefal ırkın ilk yurdu Orta Asya'dır. Eski Etilerimiz, atalarımız bugünkü

⁸²Enver Ziya Karal, “Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1975, s. 257.

⁸³ Ekrem Üçyigit, “Okullarımızda Tarih Öğretimi”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1975, s.271.

⁸⁴ Copeaux, *a.g.e.*, s.32.

⁸⁵ Behar Ersanlı, *a.g.e.*, s.92.

⁸⁶ Copeaux, *gös. yer.*

⁸⁷ Behar Ersanlı, *a.g.e.*, s.89.

yurdumuzun ilk ve otokton sahibi olmuşlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakya'ya getirmişlerdir.⁸⁸

Türkler, tarihin en eski devirlerinden başlayarak Orta Asya'dan doğuya, batıya ve güneye doğal şartların değişmesiyle göç etmişlerdir. Türk brakisefal ırkı Anadolu'da ilk devlet kuran millettir. Böylece Anadolu'nun ilk yerli halkı Orta Asya'dan gelen Türklerdir. Büyük göçlerle dünyanın çeşitli yerlerine yayılmış olan Türkler, buralarda kültürlerini devam ettirmişlerdir. Bazı yerlerde otokton oldular. Bazı yerlerde otokton olan diğer ırk ile karıştılar. Avrupa'da tesadüf ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Orta Asyalı brakisefal ırkın mümessilleridir. Biz bugünkü Türkler de onların çocuklarıyız.⁸⁹

Türk Tarih Tezi'nde Türklere özgüven aşılama, uygarlıklarının eskiliğini ve devamlılığını sergilemek, Anadolu'daki köklerini vurgulamak esas olmuştur.⁹⁰ Bu aşamada Türk Tarih Tezi'nde üç nokta dikkat çekmektedir.

Bunlar;

- Anadolu'daki Türk varlığının eskiliği ki Avrupa devletlerinin iddialarına yanıt vermek amaçtır.
- Türklerin İslam uygarlığında gölgede kalmış hizmetlerini ortaya çıkarmak için Türk unsuru öne çıkarılmalıdır. Bunun içinde İslamiyet'e hizmetler ve katkılar ortaya konulmalıdır.
- Orta Asya Türk kökeninin sergilenmesi ve böylece Avrupa'daki Türk imajının düzeltilmesidir.

Aslında Türk Tarih Tezi ve Türk tarihçiliğinin Atatürk devrinde gelişen bölümü bir savunma tarihçiliğidir.⁹¹ Çünkü; Tarih tezinin iç politikadaki hedefleri, Türk toplumunun müşterek değerler etrafında toplayarak “millet şuurunu”

⁸⁸ Afet İnan, “ Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde”, *Birinci Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.18-41.

⁸⁹ Afet İnan, “ Atatürk ve ...”, s.245-246.

⁹⁰ Copeaux, *a.g.e.*, s.15.

⁹¹ Karal, “Tanzimat'tan Bugüne...”, s. 258.

uyandırmak, Türklerde “milli vatan” bilincini yerleştirmek, Cumhuriyet ideolojisinin varlığını güçlendirmek ve yeni Türk Devleti’nin tarihini geçmişle temellendirmek ve sürekli alınan yenilgiler sonucunda imparatorluk devrinden miras kalan halktaki ve bilhassa da aydınlardaki Avrupa karşısında aşağılık duygusundan kurtulmak için özgüven duygusu aşılacak olmuştur.⁹²

Dış politikada ise Türklerin barbar ve uygarlık meydana getiremeyen yeteneksiz bir ulus olduğu yolunda özellikle Batı dünyasında yaygın olan önyargıların geçersizliğini ve Batılıların Anadolu üzerindeki emperyalist emellerine karşı Anadolu’nun eskiden beri “Türk vatanı” olduğunu göstermektir. Böylece Devlet, tez vasıtasıyla “içeride” milli birliği sağlamaya ve yeni Türk Devleti’nin dünya görüşünü topluma benimsetmeye çalışırken, “dışarıda” da Türk ulusu ve Türk Devleti’nin maruz kaldığı maksatlı ve yanlış görüşlere karşı cevap vermeğe çalışmıştır.⁹³

Türk ve dünya tarihini açıklayan, Türklerin dünya tarihindeki yeri ve rolleri hakkında görüşler içeren Türk Tarih Tezi sadece geçmişi yeniden yorumlama değil aynı zamanda o zaman için Türk tarihini ve Türk kültürünü ortaya çıkararak milli benliği kuvvetlendirmenin bir yolu olmuştur. Tez, Türk tarihinin dünya tarihi ile bağlantılı olarak incelenmesi ile kendi içine kapanmak yerine dünya tarihine daha fazla entegre edilmesini sağlamıştır.⁹⁴ Lewis’e göre Türk Tarih Tezi’nin en kalıcı etkisi, Türk ulusu içinde durmaksızın kuvvetlenerek devam eden “vatana bağlılık” duygusudur.⁹⁵

⁹² Köken, *a.g.t.*, s.84.

⁹³ Köken, *a.g.t.*, s.110.

⁹⁴ Karal, “Tanzimat’tan Bugüne.....”, *a.g.m.*, s.257; Halil Berktaş, *a.g.m.*, s.2463.

⁹⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, çev. Metin Kıratlı, Ankara, 2004, s.357.

Tez bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tarihi temellere bağlamak suretiyle devlete milli kimlik, topluma milli şahsiyet kazandırmak isterken, diğer taraftan da Cumhuriyet yönetimini ve beraberinde getirdiği kültürel değişimi ve yapılan inkılapları topluma benimsetmek istemiştir. Ayrıca tez ile yıllardan beri Batı dünyasında yerleşmiş “Türk milleti”, “Türk tarihi” ve “Türk vatani” hakkında yanlış ve maksatlı görüşlere cevap verilmiştir. Aynı zamanda Türk ulusu ile Batı dünyası arasında ortak noktalar ortaya çıkarılarak Türkiye'nin Batı dünyasına yaklaştırılması ve böylece batı uygarlık değerlerinin kolayca benimsenmesinde tarihten yararlanılmak yoluna gidilmiştir.⁹⁶

Tarihin ulusal eğitimdeki rolünü, milletlere hız vermedeki önem ve değerini takdir eden uluslar, büyük devlet adamları, daima tarihten yararlanmaya çalışmışlardır. Dikkat edilecek olursa bazı uluslar kendileri için fütühat planları çizerken, imparatorluklar kurmağa çalışırken, hep aynı vasıtaya yani tarihe başvurmuşlardır.⁹⁷ Bu aşamada tarih öğretiminin tarihi gerçeklere bağlı kalmak kaydıyla milli bir doğrultuda ele alınması tabiidir. Atatürk'ün yeni bir tarih teziyle Türk ulusuna çok daha uzak bir geçmişin kapılarını açması, Türk tarihini ve tarih öğretimini birinci planda bir problem olarak ele alması, hep ulusal eğitim kaygısıyla.⁹⁸ Türk Tarih Tezi'nin çocuklardan yetişkinlere, uzmanlardan halka kadar her kesime hitap etmesi istenmiştir. Böylece bütün halkın aynı hedefe yönlendirilecektir. Hedef ise ulusal bilinci sağlamaktır. Çünkü; ulus bilinci bir topluluğa aidiyet duygusunu; aidiyet kimlik duygusunu; kimlik ise görev

⁹⁶ Köken, *a.g.t.*, s.331.

⁹⁷ Fuat Baymur, *Tarih Öğretimi*, Maarif Matbaası, Ankara, 1945, s.1.

⁹⁸ Baymur, *a.g.e.*, s.2.

duygusunun kazandırılmasını sağlayacaktır.⁹⁹ Bütün bu kazanımlar ise ancak maziyi içinde barındıran tarihsel bilinç ile elde edilecektir. İşte, “*Tarih tezi de bilimsel bir temel üzerine oturarak tüm dünyaya Türk ulusçuluğunun niteliğini ilan etmeli, aynı zamanda da yurttaşlık eğitiminin özünü oluşturmalıydı.*”¹⁰⁰

Böylece Cumhuriyetle beraber Türk tarihinde yapılan çalışmalar yeni bir döneme girmiş ve tarihin siyasi amaçlar yönünde bir eğitim için yazılması düşünülmüştür.¹⁰¹ Bu amaç doğrultusundaki Türk Tarih Tezi’nin eğitim amacıyla yazılmasına ilişkin ilk girişim Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitap olmuştur.¹⁰² Türk Tarih Heyeti tarafından hazırlanan ve Türk Tarih Tezi’nin temel noktalarını ortaya koyan kitap ;1-Beşer Tarihine methal, 2-Türk tarihine methal, 3-Çin, 4-Hint, 5-Kalde, Elam ve Asur , 6-Mısır, 7-Anadolu, 8-Ege Havzası, 9-Eski İtalya ve Etrüskler, 10-İran, 11-Orta Asya konuları olmak üzere on bir bölümden oluşmaktadır.

Eserin giriş kısmında yer alan yazılış amacında Türk Tarih Tezi ile hedeflenen amaçlara ulaşılmak istendiği görülmektedir.

Şimdiye kadar ülkemizde yayımlanan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara kaynak olan Fransızca tarih kitaplarında, Türklerin dünya tarihindeki rolleri bilinçli ya da bilinçsiz küçültülmüştür. Türklerin, ataları hakkında böyle yanlış bilgi edinmesi, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini geliştirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapta hedeflenen asıl amaç, bugün, bütün dünyada tabii mevkiini geri alan ve bu bilinçle yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların düzeltilmesine çalışmaktır, aynı zamanda bu son büyük olaylarla ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve karakterinin esrarını

⁹⁹ Copeaux, *a.g.e.*, s.101.

¹⁰⁰ Behar Ersanlı, *a.g.e.*, s.117.

¹⁰¹ Behar Ersanlı, *a.g.e.*, s.99.

¹⁰² Behar Ersanlı, *a.g.e.*, s.104.

ortaya çıkarmak, Türkün özellik ve kuvvetini kendine göstermek ve milli gelişmemizin derin ırki köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz...¹⁰³

Dünya tarihi içinde Türk tarihinin konumunu ve önemini anlatmayı ve kanıtlamayı kendisine amaç edinen Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı orta dereceli okullar için yazılmış ama başarısız olmuş ve Atatürk tarafından da kabul görmemiştir.¹⁰⁴

Türk Tarihinin Ana Hatları ile doğrudan orta öğretim ders kitaplarına yansıyan Türk Tarih Tezi'nin ilk adımlarını, öncüllerini ilköğretim ders kitaplarında da görmek mümkündür. Ancak burada önemli olan nokta daha tez gündeme gelmeden yani 1930 öncesinde hatta resmi anlamda tarih çalışmaları başlamadan yani 1928 öncesinde bile ilköğretim tarih ders kitaplarında tezde hedeflenen amaçlar yönünde bir içerik verilmesidir.

Tez ile Orta Asya'nın ilk sakinleri olan Türklerin ne kadar eski, köklü, medeni bir millet oldukları, göçler ile bu uygarlıklarını yaydıkları ortaya konulmak istenmiştir. Böylece o dönemde Avrupa'da Türkler ile ilgili olarak ikinci ırktan ve uygarlık alanında geri bir millet oldukları iddiaları çürütülmek istenmiştir. Bu düşüncenin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren geçerli olduğunu görmekteyiz. 1924-1931 yılları arasında basılmış olan incelenen ders kitaplarında İslam ve Osmanlı öncesi Türk tarihinin sahip olduğu payın önceki dönemlere göre daha fazla olduğu ve bu oranın zamanla daha da arttığı görülmektedir. Kitaplarda kullanılan ifadelerde hep Türklerin eskiliğine, medeniliğine dem vurulmuştur. Sümer Türkleri

¹⁰³ *Türk Tarihinin Ana Hatları Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.25.

¹⁰⁴ Behar Ersanlı, *a.g.e.*, s.103.

5000 yıl önce “dünyanın en eski medeniyetini” kurmuşlardır.¹⁰⁵, “Türkler medeni bir millettir.”¹⁰⁶, “...hiçbir milletin mazisi Türkler kadar şanlı ve şerefli değildir...Türklüğümüzle iftihar ederiz”¹⁰⁷, “Türkler dünyaya yayılmış büyük milletlerim en şereflişidir...”¹⁰⁸, “...kan dökücülük ve zulüm Türklerde hiç yoktur.”¹⁰⁹, “...Türkler...kuvvetli ve parlak bir medeniyet meydana getirmişlerdir.”¹¹⁰

Batıdaki yanlış söylemlere karşı bir cevap olan bu ifadeler ile öğrencilere milletlerinin dünyanın en eski, medeni, iftihar edilecek ve gurur duyulacak bir maziye sahip olduğu verilerek Batı karşısında bir özgüven aşılacak istenmiştir. Bu özgüven telkini ise Türk olmaktan gurur duyma ile sağlanmak istenmiştir. “Türk olmaktan gurur duymaya çağrı ulusun eskiliğine, eski Türk kültürünün gerçek özüne, Türk tarihinin kapsadığı coğrafi alanın uçsuz bucaksızlığına dayanmaktadır.”¹¹¹

Yine Türk Tarih Tezi’nde odak noktalarından biri olan Anadolu’nun vatan olarak sahiplenilmesi ve bunun içinde Anadolu’daki mazinin, tarihte temellendirilmesi hususunun da incelenen ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Ancak bu nokta Tarih Tezi’ndeki kadar ileri boyutlarda ve ciddi bir politika şeklinde değildir. Tezde daha çok Hititler gibi eski Anadolu uygarlıkları kapsamında bir mazi aranırken incelenen ders kitaplarında Malazgirt Savaşı da bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. “Türk tarihinin en mühim bir devri 1071 milat tarihinde Malazgirt

¹⁰⁵ Emin Ali, *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, Bürhan Cahit ve Şürekası Matbaası, İstanbul,1928, s.88.

¹⁰⁶ Muallim Ahmed Halid, *Bizim Tarih*, 3. sınıf, 6. tab, Hilal Matbaası, İstanbul,1926-1927, s.77.

¹⁰⁷ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.74.

¹⁰⁸ Muallim Ahmed Halid, *a.g.e.*, s.86.

¹⁰⁹ Abdülbaki- Sabri Esat, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 4. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1930, s.99.

¹¹⁰ Emin Ali, 4. sınıf, *a.g.e.*, s.19.

¹¹¹ Copeaux, *a.g.e.*, s.140.

önünde vukua gelen muharebe ile başlar.”¹¹², “Anadolu’nun Türkleşmesine ilk çalışanlar Selçuklular olmuştur.”¹¹³, “Dokuz yüz sene evvel, ecdadımız Oğuz Türkleri, Orta Asya yaylalarından çıkarak Anadolu’yu zaptetmişler ve burasını milli vatan ittihaz etmişlerdir.”¹¹⁴ Tarih Tezi’nde Türkleşme Selçuklulara kadar tamamlanmışken incelenen ders kitaplarında Türkleşme daha çok Selçuklularla başlatılır. Bununla beraber İhsan Şerif’in 1926 basımı 4. sınıf ders kitabında Cerablis harabelerinde Hitit asarına ait olarak bulunan bir çift kartal resminin eskiden beri Selçuk Hükümeti tarafından da kullanılmış olduğu bilgisinden Hititler ile sınırlı da olsa bir bağ kurulduğu görülmektedir. Yine, bu topraklardaki eskiliğin vurgulanmasında eski uygarlıklar anlatılırken “Türkler binlerce sene evvel Anadolu’ya gelmişlerdir.”¹¹⁵, “... Zamanımızdan beş altı bin sene evvel Orta Asya’dan gelen Somer isimindeki Türkler Fırat’ın aşağı taraflarına yerleşerek kuvvetli ve parlak bir medeniyet meydana getirmişlerdir.”¹¹⁶ gibi kullanılan ifadelerden de anlaşıldığı üzere tarih öncesi dönemlere kadar inilmiş ve Türk Tarih Tezi’nde de yerini bulan Sümerlerin Türk olduğu bilgisi ders kitaplarında açık bir şekilde verilmiştir.

İncelenen ders kitaplarında İslam tarihinin verilişinde de Türk Tarih Tezi’nin öncülleri görülmektedir. İslam uygarlığı altında gölgelenen Türk uygarlığı; İslam uygarlığına Türklerin katkıları verilmek suretiyle ön plana çıkarılmıştır. Kitaplarda İslam tarihi daha çok kısa bir Arap tarihi olarak verilmiş, “Türklerin İslam

¹¹² Emin Ali, 4. sınıf, a.g.e., s.119.

¹¹³ Muallim Ahmed Halid, a.g.e., s.79.

¹¹⁴ Emin Ali, 4. sınıf, a.g.e., s.115.

¹¹⁵ İhsan Şerif, *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, 2. tab, Türk Matbaası, İstanbul, 1926, s.32.

¹¹⁶ Emin Ali, 4. sınıf, a.g.e., s.19.

Medeniyetine Katkıları” başlığıyla Türklerin hizmetleri öne çıkarılmıştır. Özellikle Haçlı Seferleri anlatılırken İslam dünyasını koruyan, bütün mücadeleyi gerçekleştirenler hep Türkler olmuştur.

Bu aşamada görülmektedir ki Cumhuriyet döneminde ciddi anlamda 1928’de başlayan tarih çalışmaları ve ardından 1930-1931’de yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konulan Türk Tarih Tezi ile bir politika olarak ulaşılmak istenen hedefler, aslında çok daha önce de vardır. Bu dönem incelenen kitaplarda Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasına yani 1924 yılına kadar inmektedir. Tabii bu ilk dönemlerde Tarih Tezi’ndeki gibi ciddi ve bilinçli bir politika takip edilmemiştir. Ama aynı hedefler doğrultusunda bir içerik hemen hemen yakalanmıştır.

SONUÇ

Tarih dersinin sistemli olarak öğretim programlarına girdiği 1869 yılından bu yana tarih kitapları yönetimi elinde bulunduranların, düşüncelerini yaymalarında bir araç olarak kullanılmış ve tarih, ideolojilere göre şekillendirilmiştir. Osmanlı döneminde İslam ve Osmanlı tarihleri biçiminde sunulan tarih , özellikle II. Abdülhamit devrinde sınırlandırılmış; varolan statükoyu bozacağı ve düşüncenin uyanışına sebep olacağı düşüncesiyle padişahın koyduğu baskılarla sindirilmiştir. II. Meşrutiyetle beraber sindirilen tarih öğretiminde bir canlanma başlamış ve İslam ve Osmanlı tarihleri dışında Genel Tarih dersleri de okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde yazılan ders kitapları Batıdan özellikle de Fransızca'dan çevrilmiş olduğundan Fransız bakış açısı hakimdir. Ancak yine de İslam ve hanedan tarihlerinin öğretilmesine dayanan bu tarih öğretimi Cumhuriyet ile birlikte milli bir nitelik kazanmıştır. Saltanat ve hilafetin kaldırılıp laik cumhuriyetin kurulmasıyla beraber siyasi bünye değiştiğinden siyasi bünyeyle beraber yeni ideolojinin yayılmasının aracı olan eğitim, eğitimden beklenenler ve özelindeki tarih eğitimi anlayışı da değişmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlarının eğitime yükledikleri amaç, siyasi ve sosyal bütünlüğü temine yönelik bir eğitim iken Cumhuriyetle beraber eğitimin amacı cumhuriyet ideallerine uygun milliyetçi, halkçı, inkılapçı, laik cumhuriyet vatandaşları olarak yetiştirmek olmuştur.

Eğitimden öncelikle zor şartlar altında elde edilen cumhuriyeti koruma yetisine sahip bireyler yetiştirilmesi ve ardından Türkiye Cumhuriyetini çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarma bilincine sahip vatandaşlar yetiştirmesi beklenmiştir. İşte bu nedenle Cumhuriyet Devleti'nin kurulmasıyla beraber eğitimden beklenen bu amaçların gerçekleştirilmesi yolunda düzenlemeler

yapılmıştır. Eğitim sisteminin niteliğinin geliştirilmesi için Heyet-i ilmiyeler toplanmış, ülkeye davet edilen yabancı uzmanların görüşleri alınmış ve yeni eğitim programları düzenlenmiştir. Aynı şekilde örgütlenme için eğitimle ilgili kanunlar yapılmış; eğitimde birliği sağlamak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş ve yaygınlaştırma kapsamında da Latin harflerinin kabulü, Türk Tarih ve Türk Dil kurumlarının açılışı gerçekleşmiştir.

Ulus devletlerde kültür ve ulus bilincini sağlamanın en etkili araçlarından biri milli eğitim içinde ele alınan tarih eğitimi olmuştur. Tarihin bu şekilde kullanılmak istenişinin sebebi, onun en iyi terbiye araçlarından ve milli bilincin oluşturulmasında en değerli kaynaklardan biri olmasıdır. Ulus bilincini meydana getirmede ve vatandaşlık şuurunu geliştirmede tarihe yüklenen bu görev tarih eğitimini de şekillendirmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih derslerine yüklenen misyon; Cumhuriyetin emanet edileceği ancak Osmanlı zihniyetinden etkilenmiş kuşaklara Cumhuriyetin ve inkılapların sebeplerini ve faydalarını anlatarak, eski rejimi geçersiz kılmak ve böylece yeni devletin ideolojisini topluma benimsetmek; ulus devletin temel taşı olan ulus düşüncesini oluşturması için bir yandan da Batı kamuoyundaki Türkler hakkındaki olumsuz önyargıların, yanlış söylemlerin kaldırılması ve bir özgüven telkini ile Anadolu'nun sahiplenilmesi olmuştur.

Tarih öğretimine yüklenen bu misyonla beraber öğretimi şekillendiren eğitim programlarında da değişimler görülmüştür. II. Meşrutiyetin ilkökul tarih dersi eğitim programları, Milli Mücadele döneminde ve ardından Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni bir tarih anlayışı çerçevesinde ders kitaplarının hazırlanmasına kadar

olan süreçte Ankara hükümetlerince kullanılmıştır. Bu dönemde okul programlarında yapılan ilk değişiklik 1924 yılında olmuştur. 1924 programı, Osmanlı dönemi programlarından içerik anlamında çok farklı değildir. Ancak 1924 programı öncelikle kitaplardan Osmanlı dönemi ideolojisine bağlı olan görüşleri ayıklayarak yerine Cumhuriyetin temel ilkeleriyle uyumlu görüşleri koymuştur. 1924 programında genel tarih konuları aynen devam etmiş, İslam ve Osmanlı tarihi konuları azaltılmış ve eski Türklerin payı arttırılmıştır. Eski tarih programı, İslam ve Osmanlı tarihlerine önem verirken yeni program Cumhuriyetin esaslarını benimseyip İslam Tarihinde Dört Halife Devri “İslam’da Cumhuriyet” başlığı altında verilerek, yeni rejim ile İslam arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu aşamada Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk eğitim programı olan 1924 programı; son dönem Osmanlı müfredatları ile Türkiye Cumhuriyeti’nin hedefleri arasında yumuşak bir geçiş programı niteliğini taşımıştır.

Cumhuriyet döneminin ilköğretim ders programları alanındaki ilk büyük düzenlemesi 1926 tarihli “İlk Mekteplerin Müfredat Programı” ile gerçekleşmiştir. Bu müfredat ile tarih derslerinde Türk tarihi ve genel tarihin baz alındığı, hanedan tarihinden bir arındırma söz konusudur. Programlardaki bu değişim haliyle tarih ders kitaplarına da yansımış ve kitaplar daha milliyetçi bir yorumla yazılmıştır. Sonuç olarak çalışmamızın temelini oluşturan ilkokullarda okutulan tarih ders kitapları da yeni tarih anlayışından etkilenmiş ve içerikleri de bu doğrultuda değişmeye başlamıştır. Modern ve milliyetçi bir anlayışla tarihi ele alan yeni öğretim Cumhuriyet ideolojisine tarihi bir zemin oluşturmanın yanında, yeni rejimin istediği vatandaş tipini yetiştirmeye yöneliktir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ders kitapları ulus bilincinin yerleşmesinde ve yeni ideolojiye sahip devletin

yukarıdan aşağıya kendisini kabul ettirmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu ders kitapları yaşanan değişimlerle beraber Batıdaki oryantalist söylemlere karşı bir cevap niteliğini taşımaktadır.

Ders kitaplarının içeriğinde en bariz değişimler eski Türklere, Osmanlı'ya ve İslam tarihine bakışta gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde yok sayılan, II. Meşrutiyet döneminde de Türkçülük çalışmalarıyla beraber 15-20 satır civarında değinilen Osmanlı öncesi Türk tarihinin sahip olduğu pay incelenen dönemde zaman içinde belirgin bir şekilde artmıştır. Burada, Parlak'ın da belirttiği üzere, eski Türklere kadar giderek övünç kaynağı olabilecek temaların özellikle de köklerin eskiliği ve gücü sergilenmek suretiyle milli his ve duygular üzerinden ulus bilincinin sağlanması ve özgüven telkini amaçlanmıştır. Türk tarihine bakış mükemmellik boyutuna ulaşmış; geçmiş, her yönüyle mükemmel olarak gösterilmiş ve Türk milleti hata yapmayan üstün vasıflara sahip bir anlayışla verilmiştir.

Osmanlı dönemi ders kitaplarından farklı olmak üzere yeni kurulan devletin ulus kimliğinin inşası ve laik cumhuriyet ideolojisini benimsetme aşamasında İslam tarihi bir **“Arap tarihi”** şeklinde ele alınmış, oranı azaltılmış; Osmanlı ise ötekileştirilmek ve oranı azaltılmak suretiyle geriye itilmiştir. Ancak Osmanlı tümüyle reddedilmemiş padişahlar nezdinde saltanat ve hilafet eleştirilmiştir. Artık kitaplarda siyasi ve askeri tarihin yerini uygarlık tarihi almış; kültürel faaliyetler daha fazla anlatılmıştır. Ancak uygarlık tarihinde de hanedan biz kapsamına alınmamış, uygarlığı teşkil edenler hep **“Türk milleti ve Türk ordusu”** olarak verilmiş ve Osmanlı ötekileştirilmiştir.

Yeni Türk Devleti'nde Osmanlıdaki laik olmayan unsurların kaldırılmasıyla beraber ders kitaplarındaki içerik de sekülerleştirilmiştir. Yine Osmanlı dönemi ders kitaplarında padişahlar ön planda olup övülürken incelenen dönemde batılılaşmaya hizmet etmiş devlet adamları övülmüş ve ön planda tutulmuştur. Padişahlar özellikle de son dönem padişahları da katı bir şekilde eleştirilmiştir.

Ders kitaplarında Avrupa'ya bakışta ise çok bariz farklar yoktur. Batı'ya bakışta gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde hem olumsuz hem de olumlu bir bakış vardır. Avrupa'ya karşı Ortaçağdaki geriliği, cehaleti doğrultusunda eleştirel, ama Yeniçağdan itibaren bilim-teknik alanındaki ilerlemeleri ile örnek alınan bir bakış açısı hakimdir. Osmanlı dönemi ders kitaplarında Batı askeri ve siyasi güç bağlamında yerilmiş; gerilemeyle beraber ise bilim-teknik alanındaki gelişmeleri örnek alınmak istenmiştir. Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında ise Avrupa'ya bakışta tarih dersinden beklenen hedefler doğrultusunda taraflı bir bakış hakimdir. Birincisi özgüven telkini kapsamında önce Avrupa uygarlığının temelleri olan eski Yunan ve Roma'nın temelleri Doğuda aranmış, ardından da Ortaçağ Avrupa'sı ile Türk-İslam uygarlığı kıyaslanarak 'üstünlüğümüz' ortaya konulmuştur. İkinci olarak inkılâpçılık ilkesi doğrultusunda bilim-teknik ve yönetim alanındaki gelişmeleri örnek alınmak istenen ve dolayısıyla da olumlanan bir Avrupa bakışı vardır. Son olarak da Anadolu'nun sahiplenilmesi ve koruma bilinci kapsamında eleştirilen bir Batı bakışı hakimdir.

Sonuçta Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan tarih ders kitaplarında Osmanlı dönemi ders kitaplarının içeriğinden tam anlamıyla bir kopuş söz konusu değildir. İçerik özde aynı olmakla birlikte değişen anlayışlar kapsamında kitaplarda da bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu değişim yıllar içinde artmakla beraber asıl etkilerini Türk Tarih Tezi'nden sonra gösterecektir. Özellikle bu dönemde Parlak'ın da belirttiği üzere ders kitaplarında milliyetçi söylemler yoğun bir şekilde hissedilecektir.

Türklerin köklü, medeni ve dünya uygarlığına katkıları olan bir ulus olduğunun ortaya konulması ve bu topraklardaki eskiliğin ortaya çıkarılması ile Batıdaki önyargılara ve yanlış söylemlere bir cevap niteliğini taşıyan Türk Tarih Tezi 1930'lu yılların başında ortaya atılmasına rağmen, Tezin ön hazırlıklarını incelenen dönemde ele alınan ders kitaplarında görmek mümkündür. Tez resmi anlamda ortada yokken tezin prototipleri kitaplarda yerini almıştır.

İncelenen kitaplarda özellikle eski Türklerin sahip olduğu oranın artmış olması, Sümerlilerin ve Keldanilerin Türk olarak verilmesi, İslam dünyasını koruyan ve geliştirenlerin hep Türk olarak verilmesi, Hititler ile Selçuklular arasında bağ kurulması, uygarlık tarihinin ön plana çıkarılması hep Türk Tarih tezi'nde amaçlanan hedefleri yakalamak içindir. Bu aşamada görülmektedir ki Cumhuriyet döneminde ciddi anlamda 1928'de başlayan tarih çalışmaları ve ardından 1930-1931'de yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konulan Türk Tarih Tezi ile ulaşılmak istenen hedefler aslında çok daha önce de vardır.

KAYNAKÇA

İNCELENEN DERS KİTAPLARI

Abdülbaki-Sabri Esat, (1930). *Yavrumun Tarih Kitabı*, 4. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

Abdülbaki-Sabri Esat, (1930). *Yavrumun Tarih Kitabı*, 5. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

Ahmed Cevad- Mehmed Asım, (1333). *Anadolu Yavrusunun Kitabı*, Dördüncü kitap, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Ali Reşat, (1931). *İlk Mekteplere Tarih Dersleri*, 5. sınıf, Cezri Matbaa, İstanbul.

Emin Ali, (1928). *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, Bürhan Cahit ve Şürekası Matbaası, İstanbul.

Emin Ali, (1930-1931). *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 5. sınıf, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

İhsan Şerif, (1331). *Tarihde İlk Adım*, 1. kısım, Matbaa-i Amire, İstanbul.

İhsan Şerif, (1331). *Tarihde İlk Adım*, 2. kısım, Matbaa-i Amire, İstanbul.

İhsan Şerif, (1331). *Tarihde İlk Adım*, 3. kısım, Matbaa-i Amire, İstanbul.

İhsan Şerif, (1926). *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf. 2. tab', Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

İhsan Şerif, (1927-1928). *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, 5. sınıf, Türk Matbaası, İstanbul.

Köprülüzade Mehmed Fuat, (1341). *Milli Tarih*, 4.sınıf, Kanaat Kütüphanesi Matbaası, 2. tab', İstanbul.

Muallim Ahmed Halid, (1926-1927). *Bizim Tarih*, 3.sınıf, 6. tab', Hilal Matbaası, İstanbul.

Süleyman Edip-Ali Tevfik, (1929). *İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, Amedi Matbaası, İstanbul.

GAZETE VE MÜFREDATLAR

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, (1923-1925).

Maarif Nezareti, (1329). *Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı*, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Matba-i Amire, İstanbul.

Maarif Nezareti, (1330). *Mekatib-i İptidaiye Ders Programı*, Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Matba-i Amire, İstanbul.

Maarif Vekaleti, (1340). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Matba-i Amire, İstanbul.

Maarif Vekaleti, (1926). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1.tab', Milli Matbaa, İstanbul.

Maarif Vekaleti, (1938). *İlk Mektepler Talimatnamesi (1929)*, Devlet Basımevi, İstanbul.

ARAŞTIRMA ESERLER

AKYÜZ, Yahya, (1997). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye)*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ali Fahrettin Alper, (2002). "İlk Mekteplerde Tarih Tedrisatı", *Türk Yurdu*, Çevirenler: Bahri Ata-Şeyma Şahan, sayı 175, 91-99.

- Ali Reşat, (1328). “Mekteplerde Tarih Tedrisatı”, *Tedrisat Mecmuası*, Sene 3, no: 20, 49-64.
- AKÇURA, Yusuf, (1932). “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair”, *I. Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 577-607.
- ARIKAN, Zeki, (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihcilik”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Ansiklopedisi*, cilt 2, İletişim Yayınları, 1584-1594.
- ARIKAN, Zeki, (1991). “Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi”, *Tarih ve Sosyoloji Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 77-91.
- ARIKAN, Zeki, (1995). “Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi ”, *Tarih Öğretimi Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 145-160.
- ATA, Bahri, (1998). “John Dewey ve Türkiye’de Tarih öğretimi (1923-1930)”, *Kocaeli Üniversitesi ve Atatürk Araştırma Merkezi’nin Ortaklaşa Düzenledikleri ”Atatürk’ün Cumhuriyet’in İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu*, İzmit, 1-7.
- BAŞARAN ALPAGUN, Betül, (1991). “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 8, Ankara, 262-270.
- BAŞAR, Erdoğan, (2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- BAŞGÖZ, İlhan, (2005). *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Pan Yayınları, İstanbul.
- BAYMUR, Fuat, (1945). *Tarih Öğretimi*, Maarif Matbaası, Ankara.

- BERKER Aziz, (1945). *Türkiye 'de İlköğretim 1839-1908*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BERKTAY, Halil, (1983). "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2456-2474.
- COPEAUX, Etienne, (2002). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Çeviren: Ali Berktay, 2. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ÇAPA, Mesut, (2002). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Estitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 29-30, 39-55.
- ÇETİN, Kadir - GÜLSEREN, Ömer, (2003). "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri", *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 160, 1-8.
- DEWEY, John, (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Maarif Vekilliği, Devlet Basımevi, İstanbul.
- EASTMAN, Max, (1968). "John Dewey'nin Eğitim Dünyasına Hizmetleri" , *Kültür*, Sayı: 13/2, Çev:İbrahim Özgür, 20-22.
- ENGİN, Vahdet, (2000). "İlkokullarda Tarih Müfredatı (Meşrutiyetten Günümüze Kısa Bir Tarihçe)", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı 3, İstanbul, 283-298.
- ERGİN, Osman, (1977). *Türk Maarif Tarihi*, cilt 5, Eser Matbaası, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa, (1990). "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 6, sayı 17, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 435-457.
- ERGÜN, Mustafa, (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERSANLI BEHAR, Büşra, (1996). *İktidar ve Tarih*, Afa Yayınları, İstanbul.

- İhsan Sungu, (2002). "Tarih Öğretimi Hakkında", *Millî Eğitim Dergisi*, Çeviren: Bahri Ata , sayı153-154, 52-59.
- ESER, İsmail, (2003). *Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi ve İnkılap Tarihi Dersleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- İNAN, Afet, (1939). "Atatürk ve Tarih Tezi", *Belleten*, cilt III, sayı 10, 243-246.
- İNAN, Afet, (1932). "Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde", *I.Türk Tarih Kongresi*, 18-41.
- KABAL, Ercan, (1986). "Atatürk'ün Eğitimimize Getirdiği Yenilikler", *Atatürk Haftası Armağanı*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 141-146.
- KABAPINAR, Yücel, (1991). *Müfredat Programı ve Ders Kitapları Açısından Orta Öğretimde Tarih Öğretimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KALAYCI, Nurdan, (2004). *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya, (1975). "Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 255-259.
- KAYA, Hayrettin, (2002). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Dersi Müfredatı", *Toplumsal Tarih*, sayı 100, 44-47.
- KOÇAK, Kemal, (1998). *Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi (1923-1992)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- KOÇER Hasan Ali, (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KODAMAN Bayram, (1999). *Abdülhamit Devri Eğitim Hareketleri*, Türk Tarih Kurumu , Ankara.
- KÖKEN, Nevzat, (2003). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- LEWIS, Bernard, (2004). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviren:Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- METİN, Celal, (1998). *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında T.C. Tarihi (1923-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- OKAY, Cüneyd, (2005). “İnkıpların Hayata Geçirilmesinde Eğitimin Yeri ve “Şapka Kanunu Örneği”, *Bilgi ve Bellek*, sayı 4, İstanbul, 186-207.
- ÖYMEN, Hıfzırahman Raşit,(1998). “Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk’ün Etkisi ”, *Belleten*, cilt LII, sayı 204, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1013-1065.
- ÖZBARAN, Salih, (2004). *Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/ Rûmi Aidiyet ve İmgeleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Şenay, (1999). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Yeniçağ Döneminin İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÖZKAN, Salih, (1997). *Türk Eğitim Tarihi*, Tolunay Yayınları, Niğde.

- PARLAK, İsmet, (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- SAFRAN, Mustafa, (2002). "Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 17, Ankara, 935-941.
- SAFRAN, Mustafa, (2002). "Osmanlı Tarih Öğretimi ve Osmanlı İmajı", *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, cilt 3, II. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 823-854.
- SAKAOĞLU, Necdet, (1995). "İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 135-144.
- Satı Bey, (1327). "Tarih Tedrisatının Usul-ü Esasiyesi", *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, sene 1, no. 8, 92-99.
- SESLİKAYA, Ayşe, (2003). *Atatürk'ün Tarihçiliğe Yaklaşımı ve Atatürk Devri Tarih Eğitimi Politikası (1920-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SÜSLÜ, Azmi, (1998). "Atatürk ve Tarih", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 133-154.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1966). "Atatürk ve Maarif Misakı", *Türk Kültürü*, Sayı: 40, 383-386.
- ŞİMŞİR, Bilal, (1992). *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, (1999). 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- TEKİNDAĞ, Şehabettin, (1971). “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Bellekten*, 35/137-140, 655-663.
- TOSUN, Ramazan, (2003). “Atatürk Dönemi Tarih Çalışmaları ve Öğretimi”, *Ata Dergisi*, sayı 11, Selçuk Üniversitesi , Konya, 54-73.
- TUNÇAY, Mete, (1975). “İlk ve Orta Öğretimde Tarih”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu , Ankara, 276-285.
- ÜÇYİĞİT, Ekrem, (1975). “Okullarımızda Tarih Öğretimi”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 269-275.
- ÜSTEL, Füsün, (2005). *Makbul Vatandaş’ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YALÇIN, Durmuş ve diğerleri, (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, II, Atatürk Araştırma Merkezi , Ankara.
- YİĞİT, Ali Ata, (1996). *Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1923-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Ek :1

1329 TARİHLİ MEKTEB-İ İPTİDAİYE DERS MÜFREDATI¹

TARİH

DEVRE-İ EVVEL

Birinci ve İkinci Sınıf (Kıraat dersleri arasında)

Devre-i evvelanın birinci ve ikinci sınıflarında ayrıca tarih dersi yoktur. Kıraat kitaplarında İslam, Türk ve Osmanlı tarihinin en büyük simalarından olup bazıları atı ta'dad olunan meşahir hakkında menkıbeler bulunacaktır.

Bundan başka terbiyevi ve ilmi tenzihler esnasında mektebin bulunduğu mahallin vaktiyle İslam veya Osmanlılar tarafından fethi esnasında yararlığı görülmüş veya şehit olmuş zevat ile orada türbesi, cami, çeşme, medrese vesaire gibi asar-ı veya her ne suretle olursa olsun o memlekete hizmet veya münasebeti olan meşahir-i İslamiye ve Osmaniye'nin menkıbeleri ve muhtasar tercüme-i halleri öğretilecektir.

Hazreti Ebu Bekir el-sıddık (radiyallahuanhe) – Hazreti Ömer el-faruk (radiyallahuanhe) – Hazreti Osman (radiyallahuanhe) – Hazreti Ali bin Ebu Talip (kerimallahuvech) – Hazreti Hasan ve Hüseyin (radiyallahuanhema) – Hazreti Hazma – Hazreti Halid bin Velid – Hazreti Ebu Eyüb el Ensari – Hazreti Said bin Ebu Vakkas – Hazreti Amr bin Abdülaziz – Tarık bin Ziyad – Harun el- Reşid – el-Memun – Selahattin Eyyubi – Hazreti İmam-ı Azam – Ertuğrul Gazi – Sultan Osman – Süleyman Paşa – Hacı İlbeği – Sultan Mahmud Hüdavendigâr – Fatih Sultan Mehmet – İbn-i Kemal – Zenbilli Ali Efendi – Yavuz Sultan Selim – Barbaros Hayrettin – Turgut Reis – Sokulu Mehmet Paşa – Kuyucu Murat Paşa- Alemdar

---

¹ *Mekteb-i İptidaiye Ders Müfredatı*, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Maarif Nezareti, Matba-i Amire, İstanbul, 1329, s.16-22.

Mustafa Paşa – Gazi Osman Paşa – Tiryaki Hasan Paşa – Kırım Muharebesi – Son Osmanlı Rum Sefiri – 10 Temmuz – Trablus ve Balkan Muharebatı.

DEVRE-İ MUTAVASSITA

Birinci ve İkinci Sınıf

Muhtasar Tarih-i Osmani (Haftada bir ders)

Birinci Sınıf

Devlet-i Osmaniye'nin tesisinden mukaddim eski Türklerin ahval-i tarihiyesi, asar ve abidat-ı medeniyesi hakkında malumat-ı mücmele –Ertuğrul Gazi – Selçuk padişahlarıyla münasebeti – Sultan Osman – İstiklal-i Osmani – Sultan Osman'ın fütuhata – Sultan Orhan ve fütuhata – Rumeli'ye mürur - Yeniçiler: teşkilat, kıyafet, esliha – Sultan Murat Hüdavendigâr: Sırpsındığı Muharebesi – Edirne'nin fethi – Bulgaristan'ın fethi – Birinci Kosova Muharebesi – Sultan Yıldırım Bayezit – Niğbolu Muharebesi – Timurlenk ve Ankara Vakası – Fasıla-i Saltanat – Çelebi Sultan Mehmed – Sultan Murar Sani: Varna ve İkinci Kosova Muharebeleri – Fatih Sultan Mehmed: İstanbul'un fethi – Yunanistan'ın zaptı – Sultan Selim evvelin Çaldıran ve Mısır seferleri – Hilafet-i İslamiye'nin selatin el Osman haziratına intikali – Sultan Süleyman Kanuni'nin Belgrad, Rodos, Mohaç seferleri – Şarlken ve Birinci Fransuva – Viyana Muhasarası – Barbaros Hayrettin Paşa – Turgut Reis – Sultan Murat salis – Sokullu Mehmet Paşa – Özdemiroğlu Osman Paşa – Avusturya Seferi – Sultan Mehmet Salis : Eğri Seferi – Kanije Muhasarası ve Tiryaki Hasan Paşa – Sultan Ahmet evvel – Zitvatorok Muahedenamesi.

İkinci Sınıf

Sultan Osman Sani: şehadeti – Sultan Murat rabi’: Revan ve Bağdat seferleri – Sultan İbrahim – Sultan Mehmet rabi’: Köprülü Mehmet – Köprülü Fazıl Ahmet Paşa – Girit’in fethi – Merzifoni Kara Mustafa Paşa : Viyana’nın İkinci Muhasarası – Avusturya seferi - Sultan Ahmet sani: Fazıl Mustafa Paşa ve Selanikmeyn Muharebesi – Sultan Mustafa sani ve Karlofça Muahedenamesi – Edirne Vakası – Sultan Ahmet salis: Baltacı Mehmet Paşa ve Koca Petro – Damat İbrahim Paşa – Sultan Mahmut evvel: 1148 Seferi – Sultan Mustafa salis: 1182 Seferi – Abdülhamit evvel: Kaynarca Muahedenamesi – Sultan Selim salis: Nizam-ı Cedit – Napolyon’un Mısır’ı İstilasası – Napolyon’un Akka’yı Muhasarası ve Cezzar Ahmet Paşa – Mısır’ın istirdadı – Sultan Selim salisin şehadeti ve Alemdar Mustafa Paşa - Sultan Mahmut sani ve Vakay-i Hayriye – Yunanistan İstiklali – Mısır Meselesi – Sultan Abdülmecit ve Tanzimat-ı Hayriye – Mustafa Reşit Paşa – Kırım Seferi - Silistre Muhasarası – Sultan Abdülaziz ve Sultan Murat hamse – Sultan Abdülhamit sani – Son Rus Seferi – Plevne Muhasarası ve Gazi Osman Paşa – Devre-i istibdat – Hürriyet mücahedeleri – 10 Temmuz – Trablus ve Balkan Muharebeleri.

(Malum münasebet düştükçe yeniçeri hayatından, eski Osmanlı donanmasının muvaffakiyetlerinden, eski Osmanlı hayatından, mefahirinden, ananelerinden menkıbeler anlatacak, bilhassa devletin i’tıla ve tedennisine tesir etmiş olan sebeplerden çocuklara anlayacağı derecede bahsederek onların nazar-ı dikkatini i’tıla, tevakkuf, inhitat ve tedenni devreleri ve bu devrelerin ahvali üzerine celb eyleyeceklerdir.

Terbiyevi tenzihler esnasında çocukları mektebin bulunduğu köy veya şehir dahilinde veya civarındaki cami, medrese, çeşme, türbe, kervansaray gibi eski Osmanlı asar-ı mimariyesini ziyarete götürerek gösterecek ve dersaadet, Bursa, Edirne gibi şehirlerdeki Osmanlı asar-ı nefise-i mimariyesinin resimlerini göstererek sanatlarına, güzelliklerine nazar-ı dikkatlerini celb edecektir.

Bundan başka eski Osmanlı silahları, kıyafetleri, çinileri, yazıları, cildleri, kumaşları, kakma ve oyma işleri hasılı bilimüm asar-ı nefise-i sanaiyesi ve Osmanlı medeniyeti hakkında bir fikir vermeye çalışacaktır. Osmanlı asar-ı nefisesinin mümkün ise usülleri ve olmadığı surette resimleri gösterildiği sırada bu vesailer çocukların defterlerine muhtasaren istinsah ettirilecek yahut kağıt, mukavva, çamur gibi vasıtalarla taklitleri yaptırılacak ve gazetelerde, kitaplarda tesadüf edilecek bu gibi resimler mümkünse kesilip bir hatıra gibi defterlerinde muhafaza edilecektir.)

DEVRE-İ ALİYYE

Birinci ve İkinci Sınıf

Muhtasar Tarih-i Medeniyet ve Kurun-u Cedide (Haftada bir ders)

Birinci Sınıf

Mısırliler: Mevki-i coğrafi – Nil Nehri'nin ehemmiyeti – Mısır mabedleri – Mumyalar – Mısır abideleri: İhramlar – Dikili taşlar – Hiyeroglif yazısı.

Fenikeliler: Mevki-i coğrafi – Fenikelilerin keşfiyatı – Seyahatleri – Alfabe.

Asuriler ve Keldaniler: El Cezire'nin mevki-i coğrafisi – Fırat ve Dicle – Ninova ve Babil – Asurilerle Keldanilerin medeniyete hizmetleri.

İraniler: Mevki-i coğrafi – İran mabedleri – Dara ve Keyhüsrev'in fütuhâtı.

Hititler: Mevki-i coğrafi – Hititlerin Anadolu'da bıraktıkları eserler.

Türkler: Mevki-i coğrafi – Eski Türklerin abidatı ve asar-ı tarihiyesi – Eski Türklerin medeniyete hizmetleri.

Beni İsrail: İbraniler – Hazreti İbrahim – Evlad hazreti Yakub – Hazreti Yusuf – Beni İsrail'in Mısır'da ikametleri – Hazreti Musa, Tevrat-ı Şerif – Beni İsrail'in akibeti.

Yunaniler: Mevki-i coğrafi – Yunan medeniyeti hakkında cümle bir fikir – Memalik-i Osmaniye'deki Yunan harabeleri hakkında bir fikir.

Romalılar: Mevki-i coğrafi – Roma medeniyeti hakkında bir fikir.

Kurun-u Vusta:

Muhaceret-i Akvam (muhtasaren)- Feodalite – Metbu ve tâbiler – Derebeyleri, şatolar – Papalar – Ehl-i Salib Seferleri.

İkinci Sınıf

Medeniyet-i İslamiye: Arabistan, mevki-i coğrafi ve iklim – Kible-i İslam – Arapların ahvali - Seniyye-i nebeviye – İntişar-ı İslam – Hulafa-i raşidin – Emevilerin ve Abbasilerin fütuhâtı (mücmelen).

İslamların medeniyete hizmetleri: Asar-ı mimariye, ulum ve fûnun – Usul-ü idare – Uhuvvat-i İslamiye – Kurun-u vustada alem-i İslamiyet ile alem-i Hristiyaniyet arasında mukayese – Medeniyet-i İslamiye'nin ehemmiyeti ve Avrupa medeniyetine olan tesiri.

Kurun-u Cedide:

Keşfiyat-ı cedide: Barut – Seyahatler – Amerika'nın keşfi – Matbaacılık
– Ulum ve fününun terakkisi – Protestanlığın zuhuru – Devre-i intibah.

Medeniyet-i Osmaniye: Tarz-ı idare – Divan-ı Hümayun – Kabe vüzerası
– Devşirme usulü: Yeniçeri Ocağı – Eyalet idaresi: Beylerbeyi – Has, Tımar, Zeamet
usulleri – Eyalet askerleri: Sipahiler.

Osmanlılarda inkişaf eden mühim sanatlar: Mimarlık , hattatlık,
mücellidlik, müzehhiplik, çinicilik, kakmacılık, oymacılık, nakkaşlık, saraçlık,
sanayi-i nesciye vesaire.

Bizde devri teşettüt – Sokullu'dan sonra idare-i askeriye ve mülkiyede
teşevvüşat – Islahat teşebbüsleri: Köprülüler ve halefleri – Bizde ilk matbaa ve ilk
neşrolunan kitaplar – 1148 ve 1182 seferleri ve bunların neticesi.

Fransız İnkılab-ı Kebiri, esbabı, Avrupa'da husul ettiği tesirat
(mücmelen)

Bizde ıslahat teşebbüsleri: Sultan Selim salis ve Nizam-ı Cedit – Sultan
Mahmut sani ve Vakay-i Hayriye – Tanzimat-ı Hayriye ve Gülhane Hatt-ı
Hümayunu – 1293 Kanun-i Esasiyesi – Devr-i istibdat – 10 Temmuz.

Avrupa ve Amerika'nın son asırda ulum ve fünün ve sanayide husul
ettiği terakkiyat hakkında bir fikir icmalî.

Ek : 2

1340 TARİHLİ İLK MEKTEPLERİN MÜFREDAT PROGRAMI ²

Üçüncü Sınıf (Haftada 1 Ders)

Bu sınıfta tarih dersi daha ziyade bir kıraat ve musahabe şeklinde olacak ve Meşrutiyetin ilanından bugüne kadar cereyan eden en mühim vakalar, çocukların alakasını celb edecek, bir şekilde muallim tarafından takrir ve hikaye edilecektir. Bilhassa Anadolu'da milli hareketlerin başlamasıyla Cumhuriyetin ilanına kadar geçirdiğimiz milli intibah devrine en fazla ehemmiyet verilecek, bu devrin kahramanlık menkıbeleri, büyük şahsiyetleri anlatılacaktır.

Tedris devresinin dördte birini işgal edecek olan bu ilk kısımdan sonra diğer bir rebi' eski istibdat idaresinin fenalıklarına, ferdi saltanatın zulümlerine, sarayın sefahatine, sair anasırlardan gördüğümüz fenalıkların teşrihine, Ruslarla ettiğimiz harblere hasredilecektir. Bu suretle de Tanzimat'tan Meşrutiyet ilanına kadar geçirdiğimiz derslerin hudud-u umumiyesi ve mümeyyizesi öğretilmiş olacaktır.

Ders devresinin üçüncü rebi'yine aynı tarz ve mahiyette olmak üzere eski Osmanlı İmparatorluğu tarihinin başlıca vakalarını, şahsiyetlerini, müesseselerini teşrihe hasredilecek, milletimizin mefahiri anlatılacaktır.

Son rebi'de ise eski Türklerin hayat ve medeniyetleri, İslamiyet'e hizmetleri, Salib harblerindeki rolleri, Selçuklu Devleti, Anadolu'nun Türkleşmesi gibi milli tarihimizin başlıca hadiselerine aynı tarz ve mahiyette öğretilcektir. (Muallim bu sınıfta tarihi resimlerden mümkün olduğu kadar istifade edecektir.)

---

² İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Maarif Vekaleti, Matba-i Amire, İstanbul, 1340, s.23-25.

Dördüncü Sınıf (Haftada 2 ders)

Mısırlılar – Fenikeliler - Keldani ve Asuriler – İranlılar – Hititler – Türkler - Beni İsrail –Yunanlılar - Romalılar (Bunlar hakkında bilhassa medeniyet tarihi itibarıyla malumat-ı muhtasara verilecek, yalnız Türkler kısmı biraz tafsil olunacaktır.)

Kurun-u vusta (hudud-u umumiye ve mümeyyizeyi gösterecek mücmel malumat.)

Arab tarihi: İslam'da Cuhuriyet ve Mutlakiyet devirleri. Abbasiler devrinde Türkler (Din derslerinde Hz. Muhammed zamanıyla Hulafa-i Raşidin hakkında tafsilat verildiğinden bu cihetler daha muhtasar olacaktır.)

Türk tarihi: Oğuz Türkleri ve Selçuklular. Anadolu'da Türklere Salib seferleri ve Türkler. Moğol istilasası. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu. Timur devri. Osmanlı Devleti'nin yeniden ve tekrar inkişafı. İstanbul'un fethi

Kurun-u vustada Türk medeniyeti ve Garp medeniyetiyle mukayesesi.

Beşinci Sınıf (Haftada 2 ders)

Kurun-u cedide: Kurun-u vustaya nihayet veren başlıca amiller. Avrupa'da mutlakiyetçi devletlerin teşkili . İngiltere'de meşrutiyet

İstanbul'un fethinden Tanzimat'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun i'tila, tevakkuf, ricat devirleri. Eski Osmanlı hayat ve medeniyeti: Halk ve saray, idare, ordu, arazi teşkilatı, ulum ve fünun, edebiyat ve sanayi-i nefise, ziraat, sanayi, ticaret, iktisadi teşkilat, bunların inhitatı esbabı. (Milli tarih hakkında malumat verilirken, vekayi sırasında Rusya'nın bize karşı siyasetinden ve bilhassa Fransız

İnkılâb-ı kebirîyle inkılâb esaslarından, milliyet nazariyelerinden ve bunun Avrupa'da ve Balkanlardaki aks-i tesirlerinden etrafıyla bahsedilmelidir.)

Tanzimat, mahiyeti, sebepleri ve neticeleri. Bu devirde Avrupa ile münasebetimiz, Kırım Harbi, İlk Meşrutiyet hareketleri, 1294 Harbi, Abdülhamit devri, Meşrutiyetin ilanı, İtalya ve Balkan harpleri, Cihan Harbi ve mütareke, İmparatorluğun dağılması, Ecnebi işgalleri, sarayın hıyanetleri, milli intibah devri, İstiklal Harbi, Yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşu, Lozan Muahedesi, Cumhuriyet. Bugünkü Türk Alemleri, On dokuzuncu asır, Başlıca keşifler ihtira'lar. Avrupalıların müstemlekât siyaseti

Ek : 3

1926 TARİHLİ İLK MEKTEPLERİN MÜFREDATPROGRAMI ³

TARİH

İlk Mekteplerde Okutulan Tarih Dersinin Hedefi Şunlardır:

1- Çocuklara Türk Milletinin mazisi hakkında malumat verip onlarda milli şuur uyandırmak.

2-Bugünkü medeniyetin uzun bir mazinin mahsulü olduğunu anlatmak.

3- Büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisale şayan numuneler göstermek.

Tarih Dersinin Tedrisinde Aşağıdaki Noktalara Dikkat Edilecektir :

1- İlk mekteplerde mufassal tarihi umumi okutmağa çocukların seviyesi ve programda bu derse tahsis edilen zaman müsait değildir. Bunun için tedrisatın usul-ü mihverini Türk tarih i teşkil edecek ve umumi tarihin en mühim kısımları Türk tarihiyle münasebetdar olarak öğretilecektir.

2- Muharebelerin tarihinden ve hükümdarın tercüme-i halinden ziyade medeniyet tarihine ehemmiyet verilecektir.

3- Muallim takrirlerini isimlere ve tarihlere boğmayarak, okuması ve bellemesi müşkül isimleri takrir esnasında yazacaktır.

4- Tarih dersinin coğrafya dersiyle muvazi gitmesine dikkat edecektir. Tedrisat esnasında harita isti'mal edilecek, eğer mektepte matlube muvafık harita yoksa muallim kendisi renkli tebeşirle siyah tahtaya krokiler çizecektir.

---

³ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1. tab, Maarif Vekaleti, Milli Matbaa, İstanbul, 1926, s.71-74.

5- Tedrisat esnasında tarihi levhalarda gösterilecektir. Eğer levha yoksa muallim kitaplardan tedarik edebildiği levhaları ve kartpostalları gösterir. Mektep de tarihi kartlardan m¼rekkab bir koleksiyon yapılması tavsiye olunur.

6- Mevcut olan yerlerde muallim talebesine m¼zeleri ve asar-ı atıkayı gösterecektir. M¼ze mevcut olmayan yerlerde muallim kale, kule, su kemerleri gibi asar-ı atikadan madud eserleri gösterir ve bunların mazisi hakkında malumat verir.

7- Tarih derslerinde çocuklara verilen malumat kıratlarla ikmal ve tevsi' edilmelidir.

4.SINIF (Haftada 2 ders)

1- Beşeriyetin ilk zamanları. Eski insanların kabl-et-tarih devirlerdeki hayatı (Dersten evvel hazırlanacak resimlerle ve kıraat parçalarıyla canlandırılacak ve bugün g¼ebe ve aşıret halinde yaşıyan insanlarla medeni milletler mukayese edilecektir.)

2- Eski b¼y¼k medeniyetler (Medeniyet tarih-i nokta-i nazarından tedris edilecek; Yunanlılarla Romalılarla daha ziyade ehemmiyet verilecektir. Aynı zamanda muhit-i tabiinin hayat ve faaliyet-i beşeriye ¼zerine yaptığı tesirlere çocukların nazar-ı dikkati celb edilecektir.)

3- T¼rkler. Eski T¼rk yurdu olan Orta Asya hakkında kısa bir coğrafi malumat. Bura ile Anadolu arasında mukayese. Eski T¼rklerin yayıldıkları saha. T¼rklerin bugün yaşamakta oldukları yerler. Eski T¼rklerin hayat ve maişet tarzları, din ve adetleri. Eski T¼rk efsaneleri.

4- Eski T¼rk medeniyeti ve bu medeniyetten meydana çıkarılan eserler.

5- Türkler arasında Müslümanlığın intişarı (Burada İslamiyet'in zuhuru ve intişarı hakkında kısaca malumat verilecektir.)

6- Anadolu'da Türkler. Tevaif-i Mülük. Ehl-i salip seferleri, Selçuklular, Selçuk medeniyeti, Anadolu Selçuklularından kalan eserler. Selçuk hanedanının inkirazı.

7- Osmanoğulları Hükümeti'nin tesisi. Karamanlılar, Akkoyunlular, Bizans ile muharebeler. Rumeli'nin istilası, İstanbul'un fethi (Bundan sonra yükselme ve inhitat devirlerine gayet mücmel bir nazar atfedilerek milli tarihi pek muhtasar bir surette , cumhuriyet devrine kadar indirilecektir.)

5. SINIF (Haftada 2 ders)

1- Umumi tarihe icmali bir nazar: Tarihin başlıca devirleri. Her devrin evsafı.

2- Kurun-u vustada şark ve garp. Dini saltanatlar, ümmetler, halifeler, papalar, derebeylik.

3- Garpta intibah devri. Tefekkürde tehavvül. Seyahatler, keşifler, ihtiralar, dini teceddid.

4- Avrupa'da mutlakiyetçi devletler. İngiltere'de meşrutiyet. Amerika istiklali. Fransa inkılâbı. Avrupa'da sanaii ve iktisadi inkılâb. Bunların sanaiye tatbiki. Büyük sanayi. Vapur, şimendifer, telgraf.

5- İstanbul'un fethinden Tanzimata kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun itila, tevakkuf ve ricat devirleri.

6- Eski Osmanlı hayat ve medeniyeti: Halk ve saray, idare, ordu, arazi, ulum ve fünun, edebiyat ve sanayi-i nefise, ziraat, sanaii, iktisadi teşkilat ve bunların

inhibitat sebepleri (Milli tarih hakkında malumat verilirken Rusya'nın bize karşı siyasetinde ve bilhassa Fransa inkılâb-ı kebirıyla, milliyet nazariyelerinden ve bunun Avrupa'da ve Balkanlardaki tesirlerinden bahsedilecektir.) Sanai ve iktisadi inkılâbın bizdeki tesirleri.

7- Türklerde teceddüd hareketleri. Tanzimat, mahiyeti, sebepleri ve neticeleri. Kırım Muharebesi.

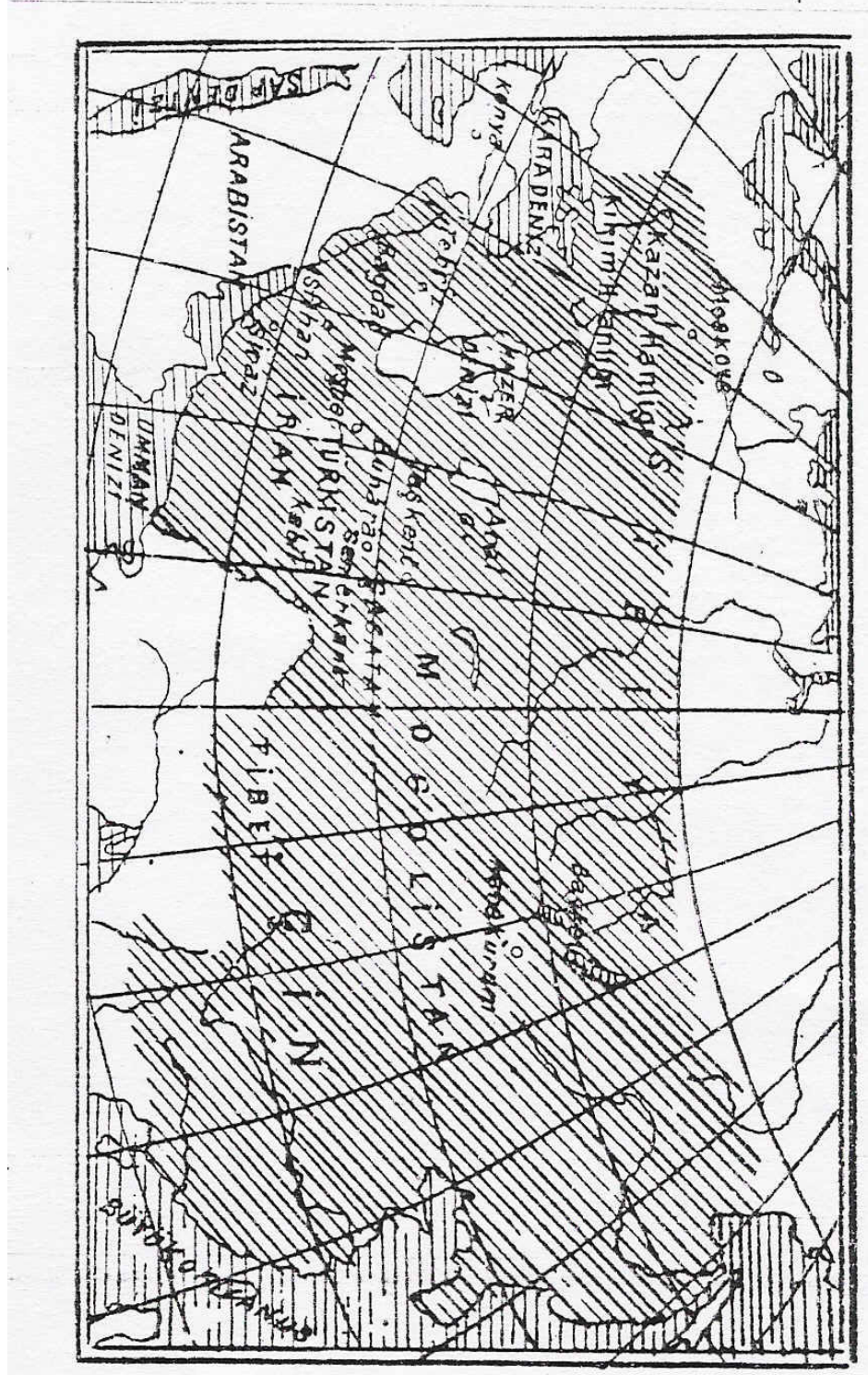
8- İlk meşrutiyet hareketleri. 1876 Rus Harbi, II. Abdülhamit devri.

9- Meşrutiyet. İtalya ve Balkan Harbi. Milliyet cereyanı. Cihan Harbi. Osmanlı İmparatorluğu'nun akibeti.

10- İstiklal mücadelesi. Milli Türk Devleti. Hilafetin ilgası. Laik Cumhuriyet.

11- Bugünkü dünyaya umumi bir nazar.

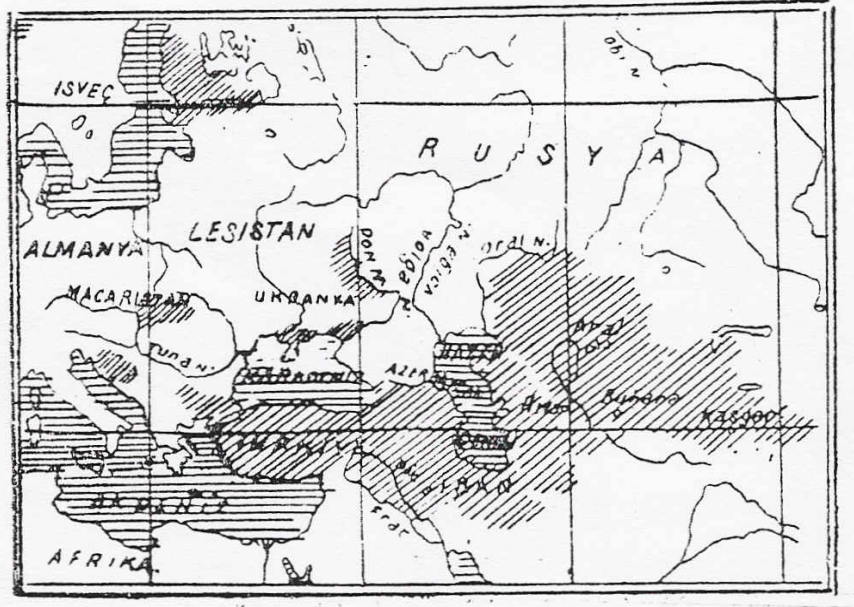

Eski Türklerin yaşadıkları yerler¹

¹ Abdülbaki-Süleyman Edip, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 4. sınıf, Şirketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1930, s. 85.

Ek: 5

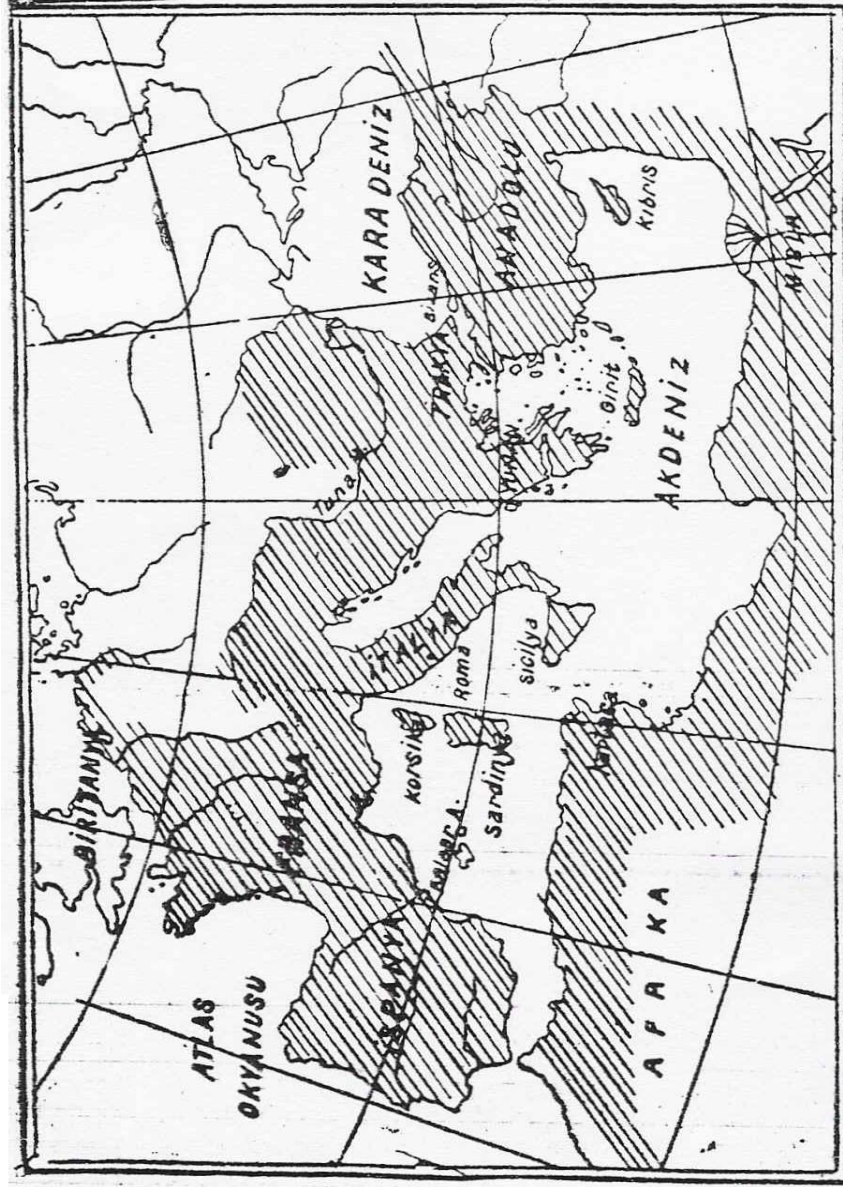
Türklerin bugün yaşadıkları yerler¹

¹ Abdülbaki-Süleyman Edip, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 4. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1930, s. 90.

¹ İhsan Şerif, *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf. 2. tab', Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1926, s.57.

Roma'nın ikbal devri haritası¹

¹ Abdülbaki-Süleyman Edip, *Yavrumun Tarih Kitabı*, 4. sınıf, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1930, s.74.